† Mons. Dr. Frano Bulić.

Dr. M. Barada.

Činjenica, da okolina uz prirođene sposobnosti uvelike doprinosi umnomu i stvaralačkomu razvitku pojedinca, ima ponajbolju potvrdu u životu Mons. dr. Frane Bulića, preminulog na kirurškoj klinici u Zagrebu dne 29. srpnja 1934.

Rođen od težačkih roditelja 4. X. 1846. u Vranjicu, seocu kojeg samo uski morski zaljev dijeli od stare Salone, dapače i ono samo njen dio. Još od djetinjstva navikao da neprestano pred sobom gleda ruševine Salone, osobito one blizog amfiteatra, potpuno je shvatljiv njegov pozniji interes i ljubav prema tim starinama. Nemajući osnovne škole u svom seocu, a k tomu ne znajući talijanski, pođe u diečačko sjemenište u Priko kod Omiša, gdje su se odgajali budući seoski župnici, glagoljaši, dok je u Splitu postojala talijanska gimnazija sa sjemeništem u glavnomu za gradsku djecu, buduće gradsko svećenstvo i crkovne dostojanstvenike. Već po sebi ovaj dualizam, zapostavljanje jednih a povlaštenje drugih, morao je da upliva na odgoj, karakter i idealizam gojenaca u Priku. U Priku on polazi pučku školu od 1852. do 1856., a zatim gimnaziju 1856. do 1860. Zato taj osamgodišnji Bulićev boravak u Priku, zastalno je uvelike doprinio njegovoj nacionalnoj borbenosti, čistoj liniji, idealizmu i karakternosti za cijeloga života. Po naravi nadaren, u Priku nauči toliko talijanski, da je mjesto u glagoljašku bogosloviju prešao u gimnaziju i sjemenište u Splitu. Godine 1865. svrši gimnaziju, ali ne položi maturu radi bolesti i matematike, o kojoj je odlici pokojnik često i sa užitkom pričao. Od školske godine 1865/6. do 1868/9. sluša teologiju u Zadru, te već živo sudjeluje u nacionalnoj borbi Pavlinovića i drugova za pohrvaćenje dalmatinske birokracije i otstranjenje lažne krinke, talijanaštva Dalmacije. Povisok ali slabe tjelesne konstrukcije, u mladosti je uvijek bolestan. Kao nesposobna za tešku dušobrižničku slubu, ali jer je bio talentiran i odličan đak, šalju ga na više nauke u Beč. Tu on studira škol. god. 1869/70. do 1872/3. klasičnu filologiju i slavistiku, koje je discipline i svršio. No jer nije imao mature, dođe poslije prve godine univerzitetskih studija u Zadar, da je položi. Na ispitu upitan iz povijesti, učini odveć jasnu aluziju na ondašnje političke prilike u Austriji, kao i izričito spomenuvši ministra Beusta, bi relegiran sa ispita. Okretan, nađe utočišta kod ondašnjeg namjesnika Rodića i bi pripušten na ispit uz prethodno »službeno« izvinjenje.

Međutim već prve godine njegovih univerzitetskih studija, dvoje se zgodilo što je bilo od osudne važnosti za naučni tijek njegova života. God. 1870. uvedena je na bečkom univerzitetu posebna katedra za klasičnu arheologiju; a iste godine profesor te katedre A. Conze zadržava se nekoliko dana u Solinu, da pregleda ruševine, kojom prilikom prof. Conze dozna od župnika Vranjic-Solina, Dijane, za studenta Bulića. A. Conze vrativši se u Beč, pozva Bulića k sebi, izruči mu pozdrave od župnika i roditelja, kao i uredivši slušanje slavistike kod Miklošića, učini, da je mogao Bulić redovito da pohađa i arheološka predavanja, što je Bulić kroz cijelo vrijeme bečkih studija i činio.

Svršivši universitetske nauke, on je škol. god. 1874/5. na gimnaziji u Dubrovniku, gdje već naučno radi, jer iste godine u programu gimnazije štampa dvije rasprave, jednu iz klasične filologije »*Q. Horatius Flacius*«, *a drugu iz arheologije* »*Opis novaca zbirke* dubrovačke gimnazije«; u programu 1876/7. »Folar dubrovački«. A jer je god. 1876. bila osnovana na bečkom universitetu i katedra za epigrafiju sa prof. Hirschfeldom, Bulić traži dopust da škol. god. 1877/8. sluša tu specijalnu struku u kojoj se je poslije za života najvećma i odlikovao. Vrativši se u Dalmaciju, kao član profesorskog zbora u Dubrovniku, dodijeljen je na rad u Zadar, gdje do god. 1883. vrši službu kotarskog školskog nadzornika za kotare Zadra i Benkovca. U ovoj službi Bulić je mnogo učinio; jedno radeći aktivno savjetom i djelom na nacionaliziranju škola, a drugo putujući po svojim kotarevima, punih rimskih i hrvatskih spomenika — Aenona = Nin, Asseria = Podgrađe, Varvaria = Bribir, Clambetae = Obrovac, Nedinum = Nadin, Corinium = Karin, Burnum = Kistanje i t. d. — njegovo već potpuno stručno oko, mnogo je toga zapazilo, zabilježilo, kako se vidi u Bullettinu god. 1879. i Katoličkoj Dalmaciji iz tih godina.

Ali tek god. 1883. kad je Bulić imenovan direktorom gimnazije u Splitu, a ujedno ravnateljem arheološkoga muzeja i konservatorom spomenika, on je u svome polju i može da pokaže svoje sposobnosti.

Njegov položaj gimnazijskog direktora nije bio ograničen na samu ulogu profesora i odgojitelja, koju je ulogu on najodličnije vršio, nego je njemu bio povjeren zadatak kud i kamo delikatniji i važniji, naime, da dotadanju gimnaziju sa talijanskim nastavnim jezikom, postepeno razred po razred pretvori u onu s hrvatskim, što je on uspješno, naravno uz mnoge trzavice, i proveo. I baš ovaj njegov rad, kao i uopće njegovo istaknuto i aktivno sudjelovanje u nacionalnom radu naših preporoditelja, — Pavlinović ga je na samrti bio odredio za svog političkog nasljednika — Bulić je bio, i uvijek ostao, trn u oku talijanašima. Tu mržnju ne samo da su odavali u svojim publikacijama — ta eto i u njegovu Zborniku nije smio da piše ni jedan Talijan — nego i djelima su pokazivali. Tako je njihovo djelo i njegovo umirovljenje god. 1896., kad upotrebiše ne-

promišljeni čin dvojice đaka, da Bulića, njihova direktora, ni kriva ni dužna sruše sa direktorskog mjesta. Šteta za odgoj, jer u tomu teško mu se je mogao naći zamjenik, ali na korist nauke, jer se od tada mogao da sav i samo posveti nauci, kojoj je dao više nego ijedan naš čovjek, kao istraživač i pisac skupa.

Svaki kamen, svaki i najmanji arheološki ili historički ostatak, bio taj prehistorijski, rimski ili hrvatski, ne samo u našim krajevima, nego i drugdje ako je naš, njega jednako interesira; on se briga i nastoji, da ga on sam ili preko drugih otkrije, sačuva, razjasni i objelodani.

On prvi stručno i sistematski istražuje i otkriva staru Salonu. Njegovo je djelo, otkriveno veliko starokršćansko groblje u Manastirinam, sa mnoštvom sarkofaga, mnogi sa natpisima (300) i skulpturama; to groblje on kopa od god. 1883. do 1890. i na njemu i on danas počiva — on Franciscus peccator —. Iste god. 1890. do 1898. on otkopava drugo starokršćansko groblje u Marusincu, sa bazilikom *sv. Anastazija. God. 1901. do 1909. tri »basilicae urbanae« sa svim okol*nim zgradama, mozaicima, krstionicom, kupeljima i drugim; u isto doba nastavlja radom otkopavanja poganskoga groblja (hortus Metrodori) i njegove okoline do porta occidentalis; amfiteatar, teatar sa hramom, curia, kraj oko t. zv. Pet mostova i Porta Caesarea; pogansko i kršćansko groblje na Kapljuču sa bazilikom mučenika Asterija i Antiohijana; starokršćansko groblje u Crikvinam na putu između Solina i Vranjica, sa crkvom sv. Petra i t. d. No Bulić ne kopa samo u Solinu nego na Braču, u Trogiru, Klisu, Šolti i drugdje. K tomu osim istraživanja rimskih i starokršćanskih starina, on osnova god. 1894. »Bihać« društvo za istraživanje domaće povijesti. Preko tog društva on kopa u kaštelanskom polju oko sv. Marte u starohrvatskim Bijaćima, u Mirima, u Docima (Gomilica), u Putalju i Gajinam (K. Sućurac); u solinskom polju na Gospinu Otoku i u Gradini; u kliškom polju u Rižinicam, u Šupljoj crkvi i na Majdanu; u Poljicima zadužbinu Petra Crnoga, i drugdje.

Sav ovaj rad koji je zahtjevao dugo vremena, mnogo posla i troška, ne samo da je veliki pokojnik sam lično vodio nego je on to sve i opisao u raznim publikacijama, osobito u *Bullettino di archeologia e storia dalmata (Vjesnik za arh. i hist. dalmatinsku.).*

Taj časopis osnovan 1878., koji je doživio svoju pedesetgodišnjicu i u kojemu Bulić surađuje od njegova početka, većinom je ispunjen perom njegovim, on ga je podigao na stepen poznatog i uvaženog časopisa u naučnom svijetu. Do god. 1883. on je njegov suradnik, od 1884. do 1887. skupa sa J. Alačevićem urednik, od 1888. do 1920. sam je on urednik, a od 1921. do 1926/7. zajedno sa Abramićem. Ovaj časopis je najočitiji dokaz Bulićeva istraživalačkoga i naučnoga rada. Ne bi trebalo ali radi onih, koji u nauci po tlu gmižu te im onaj koji visoko leti izgleda malen, radi njih ću navesti samo glavno što je Bulić naučno napisao.

Ogroman je broj natpisa, koje je teško i približno odrediti, a on ih je dešifrirao, pročitao, protumačio i objelodanio u *Bulletinu,*

odakle su pak bili preneseni i uvršteni u glasovito djelo *Corpus inscriptionum latinarum (CIL)* pruske akademije. Dešifriranje natpisa da je težak posao, koji osim vremena da traži uz prirođenu spretnost još i te kakvu naučnu spremu, to zna samo onaj koji se tim teškim poslom bavio. I baš po epigrafiji Bulić je došao na glas svjetskog učenjaka, u kolo De Rossi-a, Mommsena, Hirschfelda, Bormann-a, Benndorfa, Kubitscheka, Reischa i drugih.

U *Bulletinu* god. 1879. on donosi razne arheološke vijesti iz Zadra, Benkovca i Šibenika. God. 1884. izvješćuje o iskopinama u Čitluku kod Sinja (Colonia Claudia Aequum). God. 1885. piše o rimskoj Liburniji; počinje opisom glinenih svjetiljaka, što nastavlja kroz sva god. *Bulletina* opisavši ih preko 1000. God. 1886. to isto čini i sa dragim kamenjem (gemmae), kao i piše o starohrvatskoj crkvi sv. Marije u Biskupiji kod Knina. God. 1888. o Ratnoj gomili između Mućа i Drniša. 1889. komentira pogranični natpis između Narestina (Jesenice) i Pituntina (Podstrana). God. 1891. o novonađenom natpisu kneza Trpimira u Rižnicama i o dvama sarkofazima nađenim na splitskom sustjepanskom groblju, negdašnjoj opatiji »Pod borovima«, gdje je bio zaklonjen hrvatski kralj Stjepan; od rimskih spomenika opisuje krasni i neoštećeni, što je velika rijetkost za Solin, sarkofag Atije Valerije, kao i raspravlja o sjekirici (ascia) tim interesantnim, čestim specijalitetom solinskih natpisa i grobova. God. 1892. obrađuje natpis atlete i trgovca s drvom (negotians materiarius) M. Pomponija Zozima, te onaj beneficijarija Qu. Emilija Rufa, koji je posljednji pobudio svjetski naučni interes. God. 1894. Bulić oragnizira i drži prvi međunarodni kongres kršćanske arheologije u Splitu i Solinu ,kojom prigodom skupa sa Jelićem i Rutarom izdaje poznatoga »*Vođu*« u 3 jezika, te uređuje izvješće o kongresu. Godine 1896. interesantan natpis na sarkofagu Ulpija Gorgonija i njegove žene Celerine. Godine 1898. počinju njegovi brojni članci o groblju i bazilici u Manastirinama, kao i o pobijanju legende, da bi sv. Dujam bio učenik sv. Petra, što mu je poslije mnogih rasprava, žučljivih i uvrijedljivih polemika, raznih osobnih neprilika, ipak uspjelo, da to mišljenje dovede do potpune pobjede; upozorava na važnost eventualnih iskopina na Šolti i opisuje prvu rimsku čatrnju (cisternu) nađenu u Solinu. God. 1899. po trima sarkofazima našastim u moru, svraća pažnju na problem poniranja dalmatinske obale; donosi grčki natpis poznatog libijskog sveca Menasa. God. 1900. piše o prehistoričnim i grčko-ilirskim nalazima na otoku Braču; članke s detaljnim podacima o iskopinama bazilike u Manastirinama, o raci solinskih mučenika u Rimu i o sarkofagu biskupa Primusa, sinovca sv. Dujma. God. 1901. opisuje kip Baka, našasta u Trogiru; dva nalaza rimskih novaca; raspravu o sv. Feliciju mučeniku; o starokršćanskom groblju u Slanomu; ulomak drvenog, šimširovog, liturgičnog češlja; bogati zlatni nalaz u Vidu (Nerona), pri čemu raspravlja o vremenu razorenja Narone. U istom tom godišnjaku kao i onim 1902.—4. donosi

Accessiones et correctiones all'Illyricum Sacrum od *Coleti-a*. God. 1903. donosi monumentalni nadgrobni spomenik Pomponije Vere; ubicira rimske puteve, osobito Via Gabiniana od Solina prema Muću (Andetorium). God. 1904. o starokršćanskom groblju i bazilici u Trogiru; o sv. Grguru Velikomu i njegovim odnosima sa Dalmacijom. God. 1905. piše o natpisu i pobuni rimskog namjesnika u Dalmaciji Furija Kamila Skribonijana; o rimskom groblju uz palaču Dioklecijanovu u Splitu; o sarkofagu dviju kćeri Bele IV., te o zlatnom križiću iz V.—VII. st. sa otoka Raba. God. 1906. objelodanjuje basrelijef, euharistički kalež iz Vida (Narona), uz opis tu nađenih bizantiskih novaca, nakita, jedne kršćanske svijetiljke; piše o počecima kršćanstva u Naroni i saborima solinskim 530./33; o natpisu sv. Vincencija, o ulomku grčkog natpisa manihejke Basse i napokon raspravlja o godini razorenja Solina. God. 1907. opisuje iskopine u Klapavicama (Klis): crkvicu iz V.—VI. st., više natpisa, grobova, naušnica iz IX./X. st., te rijetku dragocjenost, starokršćanski maleni brončani kadionik. God. 1908. piše o Omišu, Fruškoj Gori i Srijemu, te sarkofagu i natpisu splitskog nadbiskupa Martina iz svršetka X. st. God. 1909. o natpisu rimskog dalmatinskog namjesnika i o starokršćanskim iskopinama u Lovrešćini na Braču. God. 1910. o putu cara Dioklecijana u Nikomediju i nekrolog barunu Helfertu. God. 1912. priložena je rasprava *Kronotaksa* solinskih biskupa. God. 1913. donosi povijesne i arheološke podatke svog rodnog mjesta Vranjica; učestvuje u oštroj polemici o pitanju mjesta brodoloma sv. Pavla, kao pristaša Malte. God. 1915. raspravlja o poznatoj umjetničkoj katedri u Raveni, koju dovodi u vezu sa solinskim biskupom Maksimom; o pravcu Trajanova puta god. 105 protiv Dačana; o solinskim mučenicima. God. 1916. opširnu raspravu o caru Dioklecijanu, o sv. Kaji papi, o natpisu scriba consularis i ubikaciji praetorium-a u Solinu. God. 1917.—19. izdaje radi ratnih neprilika samo jedan svezak sa poznatom radnjom o Stridonu. God. 1920. časopis mijenja naslov u *Vjesnik*, kojega skupa sa dr. Abramićem uređuje hrvatski; te godine izdaje u njemu raspravu o Stridonu, hrvatski i piše o nalazima na Šolti. God. 1922. piše o Petru »illyrica de gente«, koji je u V. st. sagradio baziliku sv. Sabine u Rimu na brdu Aventinu. God. 1923. o sarkofagu cara Dioklecijana i o crkvici sv. Petra u Priku. God. 1924./5. o gradskim i izvangradskim solinskim bazilikama; o iskapanju perimetralnih zidova i kula na istok amfiteatra, Hortus Metrodori i na jugu gradskih bazilika; o brončanoj ruci našastoj u Solinu; o natpisima nađenim na Lečevici i u Perastu; o nalazima u Omišu, Hvaru i Runoviću (Novae); o mozaiku u Praetorium-u rimskog namjesnika; o ampulama sv. Menasa; o kronotaksi i pečatima biskupa rabskih, te o k r u n i d b e n o j b a z i l i c i u G r a d i n i. God. 1926./7. o nalazima u Baškojvodi, Marini, Vranjicu; o figuri »Bes«; o oratoriju mučenika u amfiteatru solinskom i o dimenzijama tog amfiteatra; o jevrejskim rimskim spomenicima; kao i donosi popis venecijan-

skih generalnih providura i drugih časnika, koji su služili na moru i kopnu dalmatinskomu.

U zadnjem jubilarnom godišnjaku 1928/32. nije sudjelovao, nego je sam još prije toga, god. 1931., izdao svoj *Povodom 50-godišnjice Vjesnika za arh. i hist. dalm.*, u kojemu se oprašta od svojih suradnika. Tu piše o svojoj Zakladi, o petom starokršćanskom groblju u Solinu, o iskopinama u Rupotini, na vrelu Jadra, u K. Sućurcu, u Jesenicama, o natpisu svećenika Dominika iz Splita i drugomu.

No osim u Bulletinu on piše i u drugim domaćim i stranim publikacijama. Neću spominjati njegova izvješća u bečkim *Jahreshefte des österr. archäologischen Institutes, Archäologische Epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn, Jahrbuch der Zentralkommission* i drugima; njegove rodave u raznim počasnim *Zbornicima,* kao u onom *O. Hirschfledu, Jagiću, Miscellanea Geronimiana,* te članke u *Bulletino di arch. cristiana u Rimu* i drugim, nego ću još uzeti samo naše časopise.

On piše u više godišnjaka *Vjesnika arh. društva u Zagrebu.* God. 1888. o hrvatskim starinama u Kninskom polju. God. 1892. o natpisu kneza Trpimira. God. 1896./7. o pečatu benediktinskoga opata Deodata iz Sustjepana kod Splita. God. 1898. izvješćuje o jednom od najglavnijih starohrvatskih nalaza, o crkvi sv. Marije od Otoka u Solinu, te sarkofagu i natpisu kraljice Jelene. God. 1901. ponovno o tomu izvješćuje, ali detaljnije osobitim obzirom na oštećeni kraljičin natpis. God. 1918. objelodanjuje dugu studiju o caru Dioklecijanu, a god. 1928. o Venanciju prvomu biskupu solinskomu. On surađuje i u našem časopisu *»Bogosl. Smotri«.* Tako god. 1912. tu izlazi *Kronotaksa solinskih biskupa* a 1913. *Kronotaksa splietskih nadbiskupa,* djelo prvoklasno i fundamentalno za našu historiju. God. 1923. piše o četvrtom starokršćanskom groblju u Solinu i o euharističnim spomenicima u starokršćanskim crkvama. God. 1924. o Sv. Kvirinu biskupu i mučeniku grada Siska, a god. 1927. o monogramima 3 solinskih biskupa iz V./VI. st.

Jugoslavenska akademija, čiji je on bio član, izdaje mu god. 1888. *Hrvatske spomenike u Kninskoj okolici. Matica* pak *Hrvatska* u *Spomen Cviječu 1900., Po ruševinama staroga Solina;* god. 1927. *Palaču cara Dioklecijana u Splitu;* a još će mu izdati i djelo o iskopinama solinskim.

Evo ovaj samo sumarni prikaz njegova rada odaje njegove *naučne odlike u raznim pravcima, osobito u onom* arheološko-istraživalačkom.

Ali se največma njegove naučne odlike zrcale u propagiranju nauke. On to čini među učenima jednako kao i među neukima. Tako, on je svojim istraživanjem i vezama učinio da Salona ima svjetski glas, da je jedna između najpoznatijih starih metropola. Koliko je publikacija, a sve njegovom zaslugom, izašlo u vanjskom svijetu o Saloni? Docet Zeiller, Delechaye, Egger, Gerber, Broend-

sted i Dyggue. Što je Rimu De Rossi, Saloni je Bulić, a koga ima Sirmium i Siscia i drugi naši i te kako historijski važni krajevi?

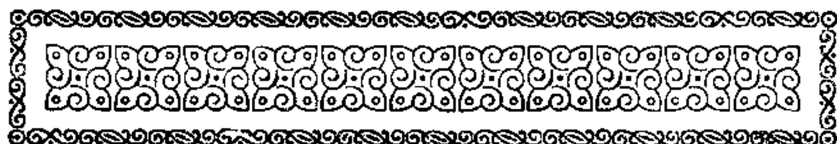
Od kolike li je važnosti njegovo djelovanje kao konservatora spomenika? Nije on samo otkrivao i obrađivao spomenike, nego on je golem trud, vrijeme i nesavladivu energiju uložio u borbi protiv vremena, koje historijske spomenike ne samo nije štedilo nego ih je u vidu svakojakih ličnih ili općih interesa rušilo. O tomu govore sačuvani spomenici po Dalmaciji, a najvećma Split. On je upravo herojsku borbu vodio da sačuva od modernog nagrđivanja i rušenja Dioklecijanovu palaču, tu ponajbolje do danas sačuvanu veličanstvenu rimsku građevinu. Svaku najmanju promjenu, a kamo li kakvo rušenje, on je osjećao kao da ruše nešto njegova. Sa spomnicima on je nekako bio srastao, on je s njima bio jedno, i to ne za malo i kratko nego kroz punih 50 godina. Ako danas u Dalmaciji ljudi uopće imaju smisla i ljubavi za spomenike, to je uglavnom zasluga Bulića. Pri svakom susretaju sa neukim ili sa učenim, iz bilo kojegod kraja, on je govrio o historijskim spomenicima; k tomu njemu se svak utjecao kad je trebao nešto da dozna o prošlosti kojeg kraja.

Po svemu, kao istraživač, pisac i konservator, Bulić je veliki arheolog, dostojan da stoji uz bok drugim svjetskim arheolozima, a takvim ga strani naučni svijet i smatra.

Nekrolog Bulićev ne bi bio potpun, kad uz odlike rodoljuba i naučenjaka ne bi istakao i one svećenika. Ta eto u svojoj oporuci on ovako karakteriše svoj javni rad: »Nastojao sam vršiti u životu pomoću Božjom svoje dužnosti prema Crkvi, prema mojemu staležu, prema mojemu hrvatskomu narodu, prema znanosti koju sam idealno prigrlio.« Dakle on odliku katoličkoga svećenika stavlja ispred one patriote i učenjaka. Uvijek je osjećao s Crkvom, uvijek je bio ponosan svojim svećeničkim karakterom. On je znao da svoj naučni dar podloži crkovnom auktoritetu. To je najbolje pokazao u pitanju lokaliteta i vremena solinskih mučenika. On na temelju nepobitnih historijskih spomenika dokazuje, da je sv. Dujam, splitski patron, iz vremena cara Dioklecijana a ne učenik sv. Petra, kao i da mu se kosti nalaze u Rimu. Splitski ordinarij ustaje protiv toga, konfiscira mu raspravu, koju on dobrovolino predaje, a danas to je pitanje na čistu u smislu Bulićevu. Koliko je bio odan Crkvi pokazuje najbolje to — a što je znalo samo malo osoba — da mu je Crkva bila ponudila splitsku biskupsku stolicu, što je on iz ljubavi prema nauci odbio, ali je primio čast apostolskoga protonotara. U pitanju glagolice on je uvijek na strani naših prava; za dugo on vodi u toj borbi, ali uvijek cum debita reverentia prema Crkvi. On je svećnik neporočnog života, te po struci, makar bio u službi drugog staleža, on se onog svećeničkoga u ničemu ne odriče, nego se uvijek kao svećenik ponaša i nastupa, te sudjeluje aktivno u svim čisto staleškim svećeničkim pitanjima.

Dakle da zaključim:

Bulić je ponos Crkve, dika svećeničkog staleža, prvak nauke i naroda svoga.

Religije čovječanstva u svijetlu njihove filozofske problematike.

Dr. Vilim Keilbach.

Prva i glavna zadaća religijske znanosti je naučno rješavanje problema religije. Ona zato mora naročitu pažnju priklanjati empiričkoj činjenici ovako velike raznolikosti religija, o kojoj svjedoči ne samo povijest nego i najpovršniji pogled na skoro zagonetno šarenilo današnjih vjerskih konfesija. Pa dosadanji rad na području ove donekle mlade znanosti pokazuje koliko su pozvani stručnjaci uistinu bili uvjereni o potrebi poredbenih metoda, prema kojima bi se u odgovarajućoj mjeri vodilo računa o toj velikoj raznolikosti religija. Mi zato cijenimo taj rad. No ipak nam se čini da se pri tom radu nešto zanemaruje jedan drugi vid, pod kojim se ne samo može nego se ujedno mora promatrati problem religije. Stoga kanimo ovdje promatrati religije čovječanstva pod rečenim aspektom, koji ćemo najshodnije nazvati filozofskim.

Radimo dakle u ovoj raspravi o filozofskoj problematici religija.

Promatrati religije čovječanstva u svijetlu njihove filozofske problematike ne znači ni nabrajati čvrsto ustanovljene rezultate povijesti religije, ni razmatrati o religioznoj svijesti, ni istraživati sadržaj religije kao takove. Zato i nije naša svrha da iznesemo ovdje neoborive rezultate pojedinih disciplina na području religijske znanosti, nego naprotiv da baš pomoću tih rezultata i na osnovi čisto *metafizičkih* zakona *ispitamo takoreći zadnji* korijen problematike oko religija čovječanstva.

Posebno naglašujemo, da se ovdje radi samo o filozofskoj *problematici; dakle ne o teološkim pitanjima, najmanje o pozitivnoj* objavi. Ne zanimaju nas dakle izvori koji svjedoče o vrhunaravnom cilju čovjeka, o istočnom grijehu, o otkupljenju i uopće o čitavoj ekonomiji spasenja. Zapravo bismo smjeli samo na toj vrhunaravnoj podlozi ispitati problem religije; jer stvarni red u kojem čovjek uistinu živi je i ostaje vrhunarav — natpriroda. No metodički i naučni razlozi opravdavaju i drugo formalno promatranje svih tih pitanja pod izvjesnim vidom, koji u posebnom smislu odgovara

naravi naše spoznaje i psihičkoj strukturi čitave naše duševne djelatnosti.[1]

Naše razlaganje oslanja se prema tome s jedne strane isključivo na pozitivne religiozne činjenice, na koje svaki čovjek može nailaziti (iako ne zna za pozitivnu objavu), a s druge strane na samu narav čovjeka, prije svega narav čovječjeg razuma i čovječje volje. A pitanje, na koje u prvom redu hoćemo odgovoriti, glasi ovako: Gdje treba u samom čovjeku tražiti zadnje uzroke ovako velike raznolikosti religija čovječanstva?

Naglašujemo opet, da nam je stalo samo do filozofske strukture ovog pitanja. Zato ćemo se pozitivnim činjenicama služiti samo kao nužnim preduvjetom, pa onda i kao kontrolnim činiocem naših zaključaka. Naša metoda biti će dakle u prvom redu, da ne kažemo isključivo, deduktivna.

Prije nego što budemo tačno omjerili razloge koji dolaze u obzir za naše pitanje i pozitivno obrazložili naše stanovište, moramo nešto reći o načinu kojim možemo spoznati samu historijsku istinu bilo koje religije, a onda i filozofski ili metafizički sadržaj religije kao takove. Ovo pitanje nikako nije sporedno. Naprotiv, o njemu ovisi sve. Jer ne smijemo samo jednostrano izvaditi izolirane zaključke, nego ih moramo ujedno sistematski uvrstiti u red drugih čvrsto ustanovljenih naučnih rezultata. Spomenuto pitanje je srećom već toliko metodički određeno i znanstveno opravdano, da nam je moguće u nekoliko crta prikazati nutarnju strukturu religijske znanosti, a da se ne upuštamo u delikatne prepirke. Poteškoća je samo glede filozofije religije, kako ćemo još jednom vidjeti.

I. Nutarnja struktura religijske znanosti.

Pogrešno bi bilo htjeti spoznati religije čovječanstva na osnovi jednog aprioristićkog pojma o religiji. To bi značilo, ako ne slijepo, a ono barem svojevoljno postupati. I na taj način sigurno ne bismo postigli svoje svrhe. Isto tako ne koristi čisto etimološko značenje latinske riječi »religio«, jer o tom značenju sve do danas nema složnog mišljenja i — ako nas ne varaju sve slutnje— neće ga nikad ni biti.[2] Morat ćemo stoga pitati: Kakvo značenje pridaju ljudi

[1] Korist ovakvog promatranja je dvostruka. Prvo: zaključci tog promatranja osnivaju se konačno na čisto metafizičkim principima i zato imaju dokaznu snagu i za onoga, koji niječe objavu i vrhunaravni red. Drugo: ovi zaključci doprinose također boljem razumijevanju etičko-religiozne dekadencije čovječanstva poslije istočnog grijeha. Koliko nam je poznato, nije još niko ispitao ovaj problem tako isključivo pod ovim vidom, ma da se mora priznati da su mnogi usput spomenuli bilo principe bilo zaključke, na kojima ćemo mi ovdje iz posebnih razloga naročito insistirati.

[2] »De explicatione vocis religionis etymologica nondum constat.« H. DIECKMANN S. J., *De revelatione christiana*, Friburgi Br. 1930, n. 121.

općenito riječi »religija«? Na sličan način se mora pitati i u drugim naučnim disciplinama, a odgovor ukoliko je izraz opće ćuti (sensus communis) s pravom može služiti kao polazna tačka za sistematsko-kritičko istraživanje. No u našem slučaju dobit ćemo nesumnjivo više nego što bismo se možda nadali različitih i čudnih odgovora. Morat ćemo ih oprezno raščlaniti i imat će barem ovo jedno zajedničko: odnošaj čovjeka prema nadzemaljskom biću ili prema nadzemaljskim silama.

Istina, danas je pojam religije u mnogom pogledu nažalost već toliko istrošen i iskrivljen, da je teško pronaći u beskrajnom darmaru mišljenja ovo njegovo prvotno značenje. Naročito su se filozofi svih pravaca i nazora potrudili oko pojma religije i dali mu drugo i drugo značenje, i to baš prema tome kako je to njihov »sistem« zahtjevao.[3] Ali opća ćut svjedoči da spomenuta zajednička značajka spada bitno u pojam religije. Uzmu li se uz to u obzir praktična empirička opažanja o raznim činima i običajima, koji se u svim poznatim religijama smatraju bitno religioznima, onda je bez sumnje osvojena polazna tačka za daljne istraživanje. Na toj podlozi zaslužni učenjak W. Schmidt definira religiju ovako: »Ohne mich in eine eingehende Erörtrung darüber einzulassen, in die ich vielleicht ein anderes Mal eintreten werde, definiere ich hier einfach die Religion als die Anerkennung eines oder mehrerer persönlicher über die irdischen und zeitlichen Verhältnisse hinausragender Wesen und das Sichabhängigfühlen von denselben.«

Još bolje veli G. WUNDERLE, *Grundzüge der Religionsphilosophie*[2], Paderborn 1924, str. 10: »... über den Wortsinn des Ausdruckes »religio« besteht keine volle Einigkeit, nicht zuletzt deshalb, weil die etymologische Ableitung schon dem Altertum nicht klar war.«

[3] Biti će još govora o religiji u Kantovom kritičnom sistemu. Tamo će biti jasno koliko je naša tvrdnja opravdana. Kant je i u tom pogledu doista klasičan primjer.

[4] W. SCHMIDT S. V. D., *Der Ursprung der Gottesidee* I[2], Münster i. W. 1926, str. 5. — Neki definiraju religiju tako, da ne zahtjevaju nužno opstojnost jednog pravog osobnog bića, nego se zadovoljavaju neodređenom transcendentnom realnošću. Tako n. pr. u ovoj definiciji: »Au sens objectif, en s'efforçant d'englober dans la définition tous les traits plus communément admis comme caractéristiques et de réserver la solution des problèmes contestés, on pourrait dire, semble-t-il: la religion est un ensemble de croyances et de pratiques (ou d'attitudes pratiques) concernant une réalité personnelle ou impersonnelle, unique, multiple ou collective, mais suprême en quelque façon, dont l'homme d'une manière ou d'une autre se reconnaît dépendant et avec laquelle il veut entrer en relation.« H. PINARD DE LA BOULLAYE S. J., *L'Etude comparée des religions* II, Paris 1925, str. 5. — Za nas je ta prepirka sporedna. Svakako etnološka istraživanja dosad govore za definiciju, koju brani W. Schmidt.

U religiji su prema tome tri stvari bitne. Prvo, opstanak barem nadzemaljskog osobnog bića. Drugo, opstanak drugih osobnih bića, koja znaju za svoju nesavršenost. I najzad treće, spoznanje njihove ovisnosti o tom višem biću, pak dosljedno pokoravanje i težnja za sređenim odnošajem prema njemu. Pa budući da su ovi elementi bitni u definiciji religije, zato se na njih mora oslanjati svaka znanost, koja istražuje smisao i povijest bilo koje religije.

Ako se sad konkretno radi o smislu i sadržaju jedne određene religije, onda moramo najprije kritički ustanoviti sam povjesni opstanak dotične religije. Toj svrsi jedino može služiti prava historijska znanost. Ona nam je danas poznata pod imenom historije religije (Religionsgeschichte). Obično se iz lagano shvatljivih razloga više pažnje priklanja takozvanoj komparativnoj ili poredbenoj historiji religija, jer međusobnim poređenjem religija mogu se bolje vidjeti pojedine njihove svojstvene osobitosti. Pored toga omogućuje ta poredbena metoda jednu barem približno tačnu klasifikaciju ili — po terminologiji stručnjaka — religioznu tipologiju.

Ma da je religija stara kao sam ljudski rod, ipak sve do konca 18. stoljeća nije bilo historije religije u smislu stroge znanosti. Ali od onda se radilo revno i nakon srazmjerno kratkog vremena vrvila je ta nova znanost raznim teorijama i hipotezama o podrijetlu religije. Gotovo sve teorije bile su evolucionističke. Po njima bi religija počela vrlo primitivnim oblicima, pa bi se postepeno razvijala i tako konačno u monoteizmu dostigla svoju najveću dosadašnju savršenost. Međutim na koncu zadnjeg stoljeća došlo je historijsko-etnološko istraživanje do sasvim suprotnih rezultata. Kod vrlo primitivnih naroda nađena je naime vjera u jedno božanstvo. Pa budući da se radi o primitivnim narodima, to je mogućnost dugotrajnog razvitka naprosto isključena. Tako je danas dokazano da su baš primitivni narodi imali vjeru u jednoga Boga, a da su njihovi potomci sve više napuštali tu svoju prvotnu vjeru i obožavali razne prirodne sile. Ako dakle hoćemo govoriti o nekakvom »razvoju«, onda njegov pravac nije pozitivan (od nesavršenog k savršenome ili drugim riječima: iz mnogoboštva u jednoboštvo), nego negativan. A danas su činjenice na kojima se osniva ovo tumačenje već toliko dokazane, da nema pogibelji da će možda i ono prema novim rezultatima historijskog istraživanja naskoro postati iluzorno.[5]

[5] »Dass dieses nun nicht eine der vielen vorübergegangenen Theorien ist, die, wenn die Zeit kommt, wieder durch eine andere ersetzt würde, ein Irrtum unter den vielen anderen, sondern eine dauernde Errungenschaft, eine ganze und deshalb bleibende Wahrheit, dessen können wir gewiss sein, weil wir jetzt kulturhistorisch ein Doppeltes nachweisen können: 1. diese Hochgötter finden sich gerade bei den ethnologisch ältesten Völkern, und 2. bei allen ethnologisch ältesten Völkern. Die Erde aber ist jetzt bereits so weit erforscht, dass nur wenige Völker — im Innern Afrikas,

. Čitava dakle šuma krivih i neopravdanih hipoteza služila je dobrim dijelom pozitivnom promicanju religijsko-historijske znanosti. Na mračnoj pozadini vidi se sad još bolje svijetli lik onih činjenica, koje su ustanovljene neoborivim dokazima. Time nam je zagarantovana čvrsta i sigurna podloga, na kojoj ćemo moći empirički kontrolirati naše filozofske zaključke na području religijske znanosti.

Ali to još nije sve. Nastala je posebna filozofska dsiciplina, koja se izričito i isključivo bavi svim onim duševnim faktičnostima, koje se odnose ili na jedno najviše nadzemaljsko biće ili na čitavu galeriju bilo zemaljskih bilo nadzemaljskih božanstava, kako je to slučaj u mnogoboštvu.[6] To je psihologija religije. Ona ispituje sve nutarnje duševne čine religioznog karaktera i ne pita toliko za njihove stvarne uzroke koliko za razne mogućnosti njihova podrijetla.[7] Psihologija religije radi dakle o spoznanju religioznih iskustava, određuje činjenice i doživljaje, klasificira ih, istražuje njihove objektivne i subjektivne uzroke itd. Ona je počela cvasti, kad su pristaše Külpe-ove škole eksperimentalnu psihologiju mišljenja i uopće viših duševnih doživljaja primjenili na religiozne pojave.[8]

---

der Philippinen und Neuguineas — noch aufzudecken sind, die aber voraussichtlich keine wesentliche Veränderung mehr in dem Völkerbilde zustandebringen werden, das wir jetzt kennen.« W. SCHMIDT S. V. D., *Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte* (Ursprung und Werden der Religion), Münster i. W. 1930, str. 15.

[6] U tom pogledu dobro definira religiju T. K. ÖSTERREICH, *Einführung in die Religionspsychologie als Grundlage für Religionsphilosophie und Religionsgeschichte*, Berlin 1917, str. 17: »Religiosität besteht in Lebensbeziehungen, das heisst in Gemüts- und Willensbeziehungen zu übermenschlichen Wesenheiten, die unter Umständen, aber nicht notwendig auch Gegenstand einer persönlichen Erfahrung sein können, auf jeden Fall aber als existierend anerkannt werden müssen.« — No moramo primjetiti da pisac u daljnjem razjašnjenju ove svoje definicije nije uvijek tačan.

[7] Vidi o tome J. H. LEUBA, *A Psychological Study of Religion*. Its Origin, Function and Future. New York 1912, str. 99. — Isto djelo preveo je L. CONS na francuski i izdao ga pod naslovom *La psychologie des phénomènes religieux*. Paris 1914.

[8] K. GIRGENSOHN, *Religionspsychologie, Religionswissenschaft und Theologie*[2], Leipzig und Erlagen 1925, str. 7—9.

Glasovita su svjedočanstva ovog plodnog procvata psihologije religije slijedeća dva djela: K. GIRGENSOHN, *Der seelische Aufbau des religiösen* Erlebens. Eine religionspsychologische Untersuchung auf experimenteller Grundlage. Leipzig 1921. Već 1930. izašlo je drugo mnogo povećano izdanje, koje je priredio njegov učenik W. Gruehn. — WERNER GRUEHN, *Das Werterlebnis*. Eine religionspsychologische Studie auf experimenteller Grundlage. Leipzig 1924.

Razumije se da psihologija religije u prvom redu mora ispitati individualnu religioznu svijest, to će reći same nutarnje religiozne doživljaje pojedinca kao i njihove neposredne ili posredne posljedice. Ali jer i ti doživljaji u mnogom pogledu ovise o religioznom držanju (Haltung) one zajednice, kojoj je pojedinac priključen i podređen, to psihologija religije nužno mora ispitati i odnosnu religiju u njezinom socijalnom, društvenom značaju.[9]

Jasno je da ove dvije discipline, naime historija religije i psihologija religije, nijesu neovisne jedna o drugoj. One su baš naprotiv međusobom tijesno spojene, i to imanetnom neophodnošću. Rekli bismo da su korelativne, ali u tom smislu da jedna bez druge ne može znatno napredovati. I u tom smislu je posve istina, da nema povijesti religije bez psihologije religije i obratno, da nema psihologije religije bez povijesti religije. Svakako se ta izreka mora oprezno shvatiti. Jer lagano bi se kome moglo činiti, da i jednoj i drugoj disciplini manjka znanstveno opravdani temelj, ili drugim riječima, da je njihov međusobni odnošaj »circulus vitiosus«. Da ovakav prigovor stvarno ne postoji, nego da pored ovog međusobnog i donekle korelativnog odnošaja može ostati netaknuta znanstvena legitimiranost spomenutih disciplina, nije teško pokazati.[10]

Ako smo dosad uvijek imali pred očima jednu određenu religiju sa njezinim zbiljskim sadržajem, onda smo bili pretpostavili da u ontološko-etičkom redu stvarno postoji nešto, što zbog svoje osobite svojstvene naravi s pravom nosi posebno ime, naime »religiozno« (das Religiöse), i da ono dosljedno sačinjava jedan naročiti red realnosti. No je li ta pretpostavka i doista opravdana? Filozof ne može ostati ravnodušan prema ovom pitanju, i to tim više što se čini religioznog djelovanja gotovo na svakom koraku očevidno dodiruju sa etičkom sferom. Štoviše religiozni čini su nužno ujedno i etički ili moralni. Jer neovisno o slobodnoj volji nema pravog religioznog čina, barem ne u formalnom značenju riječi, a u koliko čin ovisi o slobodnoj volji utoliko je on i moralan. Ali baš zato mogao bi ko lagano doći do suda, da religija nije drugo do fikcija, jer se tobože posvema rastavlja u čisto etičku djelatnost.

---

[9] G. WUNDERLE, *Grundzüge der Religionsphilosophie*², Paderborn 1924, str. 53.

[10] Na tu prividnu poteškoću upozorio je među ostalima G. Wobbermin. Direktno njemu odgovorio je W. SCHMIDT, *Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte* (Ursprung und Werden der Religion), Münster i. W. 1930, str. 6: »Die Vitiosität dieses angeblichen Zirkels wird wohl einfach dadurch beseitigt, dass man sowohl historische als psychologische Arbeit, aber jede zu ihrer Zeit, ansetzt: zuerst historische Forschung mit Beihilfe der Psychologie, dann Psychologie mit Beihilfe der Historie.« — Opširnije o tom vidi W. SCHMIDT, *Der Ursprung der Gottesidee* I², Münster i. W. 1926, str. 630—631.

Zadaća je sad filozofa da podvrgne novom ispitu sve one faktičnosti, koje mu pruža povijest religija, i to skupa sa znanstveno ustanovljenim rezultatima u pogledu nutarnje strukture pojedinih religioznih doživljaja, do kojih je došla psihologija religije. On će se naravski zaustaviti samo kod onoga što je u izvjesnom smislu tipično i nastojat će da dođe do jednog solidnog metafizičkog tumačenja. Samo ukoliko mu bude uspjelo da svede ove tipične pojave na njihove stroge uzroke, samo utoliko biti će mu moguće da odredi samu bit religije, ili još bolje bit religioznoga. Pomoću metafizičkih principa doći će ne samo do ontološki opravdanog prava religije na opstanak, nego će ujedno spoznati posebna svojstva religioznoga u svijetu objektivne stvarnosti.

Time smo ukratko označili zadaću i svrhu filozofije religije.[11] Ona je, kako se iz gornjeg rasporeda dovoljno može vidjeti, u religijskoj znanosti od eminentne važnosti — naprosto kruna religijske znanosti, kako je to jedan od poznatijih filozofa religije s pravom naglasio.[12]

Ovom zgodom moramo opet nešto reći o poteškoćama, koje je proti općenito prihvaćenoj metodi iznio B. Rosenmöller u svojoj filozofiji religije.[13] Dok su mnogi recenzenti Rosenmöllerove knjige naprosto prešutjeli njegove metodičke opaske, dotle je jedan od novijih recenzenata, E. Berbuir O. F. M., izričito branio Rosenmöllerovo stanovište.[14] On veli: »Zur Würdigung des Buches, mit dessen geistiger Grundhaltung und Denkart wir uns völlig einverstanden und identisch erklären, möchten wir ein Dreifaches hervorheben, das uns bedeutsam erscheint. Zunächst dies, dass es das grosse Verdienst Rosenmöllers ist, mit eindeutiger und nachdrücklicher Betonung darauf hingewiesen zu haben, dass Religionsphilo-

---

[11] »Aufgabe der Religionsphilosophie ist es daher, das allgemeine Wesen der Religion, so wie es sich in den lebendigen oder gelebten Religionen ausdrückt, begrifflich zu umgrenzen, weiterhin den objektiven Wert und den Wahrheitsgehalt des so umschriebenen Religionsbegriffes zu prüfen.« G. WUNDERLE, *Grundzüge der Religionsphilosophie*², Paderborn 1924, str. 3. — Ovom zgodom moramo opet nešto reći o poteškoćama, koje je proti ovoj općenito prihvaćenoj metodi iznio B. ROSENMÖLLERu svojoj knjizi *Religionsphilosophie,* Münster i. W. 1932. Mi smo Rosenmöllerovo stanovište potanko ispitali i došli do zaključka, da Rosenmöllerove kritičke opaske i poteškoće nijesu tako ozbiljne da bi trebalo napustiti tradicionalnu metodu, ma da se s druge strane mora priznati da je dobro imati pred očima one pogibli, na koje je Rosenmöller upozorio.

[12] G. WUNDERLE, *Grundzüge der Religionsphilosophie*², Paderborn 1924. str. 6.

[13] B. ROSENMÖLLER, *Religionsphilosophie,* Münster i. W. 1932.

[14] U novom časopisu *Wissenschaft und Weisheit* (Vierteljahresschrift für systematische franziskanische Philosophie und Theologie in der Gegenwart), Jahrgang I, 1934, str. 72—75. Izlazi u M. Gladbachu.

sophie nicht zustande kommt, wenn sich nicht natürliches Denken, Schau von unten und Schau von oben verbinden. Rosenmöller räumt in seiner »Religionsphilosophie« mit rein immanentem, diesseitigen Denken entschieden auf. Er zeigt, dass alle religionsphilosophischen Versuche, Religionsphilosophie auf rein natürlichen Denkprinzipien aufzubauen, scheitern müssen, weil solches Unterfangen seinem Objekt gegenüber im Prinzip ehrfurchtslos und verantwortungslos ist, so dass in diesem Falle Religionsphilosophie an der inkoformen Haltung des »Religionsphilosophen« notwendig scheitert.«[15] Mi smo Rosenmöllerovo stanovište potanko ispitali i došli do zaključka, da njegove kritičke opaske i poteškoće nijesu tako ozbiljne da bi trebalo napustiti tradicionalnu metodu, ma da se s druge strane mora priznati da je dobro imati pred očima one pogibli, na koje je Rosenmöller upozorio. Pa i Berbuirove primjedbe stvarno ne nadodaju ništa Rosenmöllerovim izvodima. Mi smo ih opet i opet ispitali, pa i nakon tog ispita ne mislimo promjeniti svoj sud.

II. Osnovna poteškoća u filozofiji religije.

Rekli smo gore da religija obuhvata čine čovjeka, koji se odnose na najviše biće, na Boga. Iz toga slijedi da filozofija religije prije svega mora voditi računa o samoj intelektualnoj spoznaji Boga. Jer kao znanost, i to racionalna znanost, ne smije ona riješiti svoju zadaću do ovisno o metodi kojom se u filozofiji dokazuje egzistencija Božja. Transcendentalnost Boga opet bezuvjetno iziskuje da ta metoda bude metafizički opravdana, i to posebnom brigom, jer se radi o temelju na kojem će se sagraditi čitava naučna zgrada. Zahtjeva se prema tome rješenje problema spoznaje. Osim toga mora se filozofski dokazati da razum čovjeka može spoznati nadsjetilnu, transcendentnu stvarnost; nadalje valja pokazati da zakoni metafizičkog reda važe i u tom transcendentnom svijetu. Iz toga se vidi da je zadaća filozofije religije strogo uvjetovana rješenjem problema spoznaje, a time je ujedno rečeno da je ona prava racionalna znanost.

Ali ta okolnost, da je naime filozofija religije tako bitno vezana uz problem spoznaje, krije također neke velike opasnosti u sebi. Mi ćemo to ovdje pokazati na jednom primjeru, koji je uistinu klasičan: na religiji u kritičkom sistemu velikog Kanta.

Prema jednoj od osnovnih teza Kantovih religija leži izvan dohvata logične spoznaje i racionalnog tumačenja. Poznato je osim toga da je baš Kant posvema odijelio religiju od etike i da je moralnu obvezu fundirao u samoj autonomnoj naravi čovjeka.[13] Religiozni čini imaju po njemu samo taj pozitivni smisao da služe etičkom nazoru, te promicanju i usavršivanju etičke djelatnosti.[14] Nadalje je poznato da je Kant nijekao sposobnost »čistog razuma« da spozna opstojnost Božju kao što je uopće nijekao svaku kompetenciju »čistog razuma« na području transcendentalne stvarnosti. Naša intelektualna spoznaja je po njemu ograničena na same fenomene,

a opstojnost Božja je samo »postulat praktičnog razuma«, samo nuždan preduvjet za kategorički imperativ.

Ali s druge strane je dokazano da Kant nije došao do takvih zaključaka na osnovi religiozne problematike. Općenito priznaju nadležni učenjaci, da Kant ni u svom praktičnom životu ni u svojim filozofskim spisima nije bio direktno zaokupljen čisto religioznim problemima. U središtu njegovog rada stoje paralelno problem spoznaje i teza o primatu etičkog poretka. Sve ostalo, u prvom redu nemogućnost spoznaje egzistencije Boga pomoću čistog razuma i sve teze njegove filozofije religije nijesu do nužni zaključci njegovog kritičkog sistema.[15] Drsko bi bilo htjeti zato Kanta nazvati kratkovidnim filozofom, jer se njegova rijetka veličina vidi već i u samoj nepodmitljivoj konsekvenciji, kojom je svoje misli vazda primjenio. Ali krive pretpostavke racionalizma i empirizma, na kojima je podigao svoju inače genijalnu filozofsku zgradu o ljudskoj spoznaji i o naravi etičkog poretka, nijesu mu dali da drukčije sudi.[16] Naročito je kritika čistog razuma bila ona opasna skretaljka, koja je njegovu filozofsku spekulaciju utjerala u krive kolotečine.

Zanimljivo je upozoriti ovom zgodom na jedan štetan učinak Kantove filozofije religije. Gotovo svi moderni filozofi od Kanta ovamo (sa doista rijetkim izuzecima!) zastupali su naime tezu, da znanost i religija nemaju nikakvih zajedničkih dodirnih tačaka. Štoviše bilo ih je, koji su išli još dalje tvrdeći da se znanost pozitivno protivi religiji i da napredak znanosti znači propast religije. Ali utješno je, što su i to najvećim dijelom bili opet samo dosljedni zaključci iz krivih premisa ili čak neosnovane i sasvim svojevoljne tvrdnje.

Iz svega se dakle vidi koliko problem religije ovisi o problemu spoznaje. Time je, kako smo već jednom naglasili, osigurana racionalna osnova filozofije religije. Ali time dakako nije rečeno, da i sama religija u subjektivnom smislu, to će reći kao stvarni doživljaj, mora biti skup čisto racionalnih doživljaja. No kod ovog pitanja dolazi nam u pomoć psihologija religije, koja baš prema novijim rezultatima Girgensohna i Gruehna sve odlučnije potvrđuje mišljenje, da je religiozni doživljaj u svojoj jezgri nešto intelektualno, i ako je taj intelektualni doživljaj ujedno takoreći uronjen u more dubokih emocija i afekata.[17]

---

[15] E. BERBUIR O. F. M., navedeno mjesto, str. 74.

[16] Koliki je bio upliv autonomije volje na Kantovo shvaćanje religije pokazuje CH. SENTROUL, *Kant und Aristoteles*, Kempten und München 1911, str. 347—349.

[17] Najoštrije formulirao je Kant ovo svoje stanovište u svojim kasnijim spisima *Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft* (1793) i *Der Streit der Fakultäten* (1798; to je zapravo zbirka članaka od 1794.—1797.; vidi osobito prvi odsjek). U obimu ove radnje nije mi moguće da navodim pojedina mjesta.

III. Filozofska problematika religije.

Budući da smo u dosadašnjem razlaganju, kako se nadamo, dostatno obrazložili naše mišljenje o čisto formalnim elementima najvažnijih disciplina religijske znanosti i time u glavnim crtama odredili onaj izvanjski okvir, u kojem moramo gledati naše gore postavljeno pitanje, to se već možemo dati na posao da direktnije odgovorimo na to pitanje. Svakako je bilo potrebno da insistiramo na nutarnjoj strukturi najglavnijih disciplina religijske znanosti, jer ni jedna od spomenutih disciplina kao takva nije sjedište filozofske problematike religije. No, da slikovito govorimo, jedan poprečan rez kroz njihove zadnje rezultate ipak pokazuje, da je srž religioznoga zapravo razdijeljena među njima u različitim razmjerima i da sve te discipline ne mogu neovisno o važnim i osnovnim filozofskim pretpostavkama, koje prema tome također sačinjavaju dio ove problematike, dati odgovora na naše pitanje. Do izvjesnih granica vidimo zgodnu i lagano shvatljivu analogiju toga stanja *stvari u problemu spoznaje, koji također nije monopol jedne jedine* filozofske discipline, nego u određenom razmjeru spada kako u kritiku tako i u psihologiju i u metafiziku, da ne govorimo o drugim pomoćnim disciplinama. I baš zbog toga morali smo najprije tačno odrediti formalni smisao povijesti religije, psihologije religije i filozofije religije. I iz istoga razloga morali smo također izričito razjasniti neke naročite momente, koji su za naše daljne razlaganje često od temeljne važnosti.

Nastojmo sad prvo da analitičkim putem dođemo do svih onih činioca, koji igraju izvjesnu ulogu u našem pitanju, a onda da lokaliziramo ovu tako nađenu problematiku. Ovo zadnje ćemo najlakše time postići, što ćemo tačnije odrediti suvislost pojedinih pitanja i sveze između pojedinih disciplina religijske znanosti pod vidom naše problematike.

1. Uzmimo si sad u tu svrhu za polaznu tačku prostu činjenicu da je ljudski duh ograničen. On nije vječan i ne postoji nužno: nekoć ga nije bilo u stvarnom redu, sada pak uistinu postoji, ali bi dobro moglo i ne biti ga. Ovom kontingencijom ljudskog duha uvjetovana je sama narav ljudske spoznaje. Ona je uslijed ove kontingencije nužno stupnjevita, ograničena i nesavršena. Jer djelatnost i način djelovanja jednoga bića posvema ovise o samoj ontološkoj savršenosti dotičnog bića, barem u tom smislu da ne mogu biti savršeniji od same ontološke savršenosti njihovog subjekta.

Iz naravi ljudske spoznaje, ukoliko je ona stupnjevita, neminovno slijedi da ne samo u praktičnom životu, nego i u samom teoretskom spoznanju i promatranju zapravo mora biti »problema«. Naš duh naime ne može neposredno gledati i obuhvatiti sve i pojedine istine u njihovoj istodobnoj srodnosti i raznolikosti. A ove sa svoje strane opet ne stoje pred nama u prirođenom svom sjaju. Naprotiv, najčešće su umotane u komplicirane događaje i činjenice,

dakle sakrivene — neprimjetljivo i tajanstveno. Time se već tumače mnoge činjenice u povijesti bilo naroda bilo pojedinaca. Nepotpuna ili čak kriva spoznaja vodila je i vodi dnevice do raznih sukoba, do raznih mišljenja i do raznog mentaliteta. Kako smo vidjeli, dublji razlog sve te problematike leži u naravi naše spoznaje.

Ali time još nismo sve rekli. Ćudoredno djelovanje čovjeka naime ne ovisi samo o čovječjoj spoznaji, nego i o slobodnoj volji čovjeka, i to direktno i neposredno baš o slobodnoj volji.[18] Zato je naša slobodna volja pravo sjedište ove problematike. Tvrdeći to, nije nam svrha da ovdje riješimo sam problem slobode. Mi dakako ne branimo apsolutni primat volje nad razumom ni u smislu skotističkog voluntarizma ni u smislu modernog antiintelektualizma. Mi zastupamo tomističko stanovište, da to usput reknemo. Ali mi smo ujedno čvrsto uvjereni da je bolje ostaviti to pitanje zasad na stranu, jer se već iz čisto metodičkih razloga ne smije jedno zapleteno i komplicirano pitanje »riješiti« jednostavnom primjenom drugog, možda još kompliciranijeg pitanja. Zato radije apstrahiramo ovdje o zadnjem rješenju problema slobode, barem gdje je to moguće, i služimo se samo onim pretpostavkama, koje nijesu predmet »školskih« prijepora. Ipak neće ni najmanje škoditi ako se naše razlaganje ovdje ondje oslanja na tomističko shvaćanje slobode, jer svrha ove rasprave nije i ne može biti da definitivno odgovori na pitanje o uzrocima raznolikosti religije, nego jedino da pokaže u čovjeku one tajanstvene labirinte i zagonetnosti na kojima se temelji prvo sama mogućnost, a onda i vjerovatnost ove raznolikosti. Konačno je problem religije u nekim tačkama identičan sa problemom slobode i utoliko se on mora riješiti u odgovarajućim filozofskim disciplinama.

[18] »Kants Religionsphilosophie kann als eine Anwendung und eine Schlussfolgerung seiner Moralphilosophie betrachtet werden. Und zwar direkt nur dieser, nicht aber des spekulativen Kritizismus.« CH. SENTROUL, *Kant und Aristoteles*, Kempten und München 1911, str. 338. — »Nirgends stossen wir auf Stellen in den Werken Kants, die Spuren eines Ringens mit dem religiösen Problem verraten, so dass er auf religiösem Wege zur Autonomie gelangt wäre. Umgekehrt zeigen sie deutlich seine Auseinandersetzung mit ethischen Theorien, zu denen er sich früher bekannt hatte.« B. JANSEN S. J., *Die Religionsphilosophie Kants*, Berlin 1929, str. 44. — Zato je već dobro primjetio S. ZIMMERMANN, *Kant i Neoskolastika* II (Zagreb 1921., str. 144. i 147.), »da se u Kantovoj filozofiji dolazi do pojma religije tek na temelju moralnog zakona« i da se Kantova nauka o svezi između morala i religije ima prosuđivati prema teoretskoj nauci kriticizma o vrijednosti ljudske spoznaje. — »Moderni« filozofi naprotiv uz svu svoju kritičnost hotice ili nehotice mimoilaze tu okolnost. Njihovi prikazi čine dojam da se pri Kantovoj filozofiji religije radi o jednom od njegovih najosnovnijih problema. Vidi n. pr. FR. PAULSEN, *Immanuel Kant*. Sein Leben und seine Lehre[6]. Stuttgart 1920, str. 350—360.

Nakon ovih osnovnih primjedaba možemo mirne duše priznati jedan primat volje nad razumom. Shvaćamo taj primat jedino u tom smislu da se radi o pitanju, koje se odnosi u prvom redu na stvari koje nijesu posve jasne, zbog čega velikim dijelom ovisi o zapovijedi volje da se razum više zaustavlja kod ovih nego kod onih znakova.[19] Volja se i u tom slučaju pri svojim odlukama i zapovijedima sigurno služi razumom, jer ona nije slijepa moć ili mrtav mehanizam: ona je u svojoj biti duhom rasvijetljena moć ili sposobnost duše. Zato i kulminira sva savršenost čovjeka u njezinoj savršenosti. Zato nadalje sva vrijednost čovjeka ovisi o njezinoj savršenosti. I zato se napokon u slobodnom izboru između dobroga i zla, ili tačnije u slobodnoj odluci za dobro sastoji sva otmenost razumnih bića.[20] Ali i obratno u toj strašnoj mogućnosti otpada od dobroga, od istine i od zadnje svrhe leži ujedno sva tragika čovječanstva. Tu je korijen svakog razdora. Tu je početak svakog nesporazuma. Tu je kolijevka svake nevolje. Jednom riječi, tu je sjedište svake problematike.

Vidjeli smo dakle, kao što je razumom regulirana i rasvijetljena slobodna volja žarište sve otmenosti i plemenitosti čovjekove, tako je ona istodobno i žarište sve problematike ljudske. Prema tome ispitati djelatnost slobodne volje znači već samo po sebi ispitati korijen svih problema. Jer ovo je istina: čovjek je logičan često nažalost u negativnom smislu. Pa ma koliko izgledao neuk, on se ipak ravna po osnovnim principima zdrave filozofije. Možda refleksno ne zna za njih, ali stvarno ih primjenjuje. To važi općenito, a važi osobito u etičkim i religioznim pitanjima, kako ćemo odmah pobliže vidjeti.

Promatrajmo sad naše pitanje u svijetlu ove specifične razumno-voljne naravi čovjeka. Teoretski bi trebalo biti tako, da svaki čovjek u prvom trenutku svoje razumne djelatnosti pita za svoju zadnju svrhu i da tek na osnovi ove spoznate zadnje svrhe uredi svoje čine. No i tu bismo već naišli na jednu veliku poteškoću; jer najzad bi čovjek morao i za vrijeme tog svog prvog traženja i spoznanja staviti neke čine, koji bi imali etički karakter ukoliko se u našem slučaju već pretpostavlja sloboda volje. Praktično pak stvar stoji drukčije: svaki čovjek je već od svog djetinjstva

---

[19] Poučna je glede utjecaja racionalizma na Kanta slijedeća primjedba: »Aber zugleich hat sich auch der Rationalismus jenes Zeitalters bei Kant einer entschiedenen Herrschaft über die Moral bemächtig. Denn unverkennbar schwebte ihm eine Logik des Wollens vor, indem er die moralische Unzulässigkeit einer Willenshandlung auf den Widerspruch zurückführte. der entstehen würde, wenn man sie sich verallgemeinert dächte.«

O. KÜLPE, *Immanuel Kant.* Darstellung und Würdigung². (Aus Natur und Geisteswelt). Leipzig 1908, str. 117—118.

[20] Vidi W. GRUEHN, *Religionspsychologie* (Jedermanns Bücherei). Breslau 1926, str. 41—81.

upravljen na izvjesnu etičku svrhu i na jedan određeni religiozni cilj.[21] Što on svojim vlastitim razumom i trudom pri tom ne može postići, to mu se nesvijesno nameće. Njegova okolica utiče na njega. Štoviše on sam postaje u izvjesnoj mjeri etičko-religioznim zrcalom svoje okolice prema poznatoj poslovici »s kim si, takav si«.

Nadasve si moramo zapamtiti da čovjek ulazi u svijet sa gotovom, manje više izgrađenom etičkom svrhom i sa određenim religioznim ciljem. Čim dakle prekorači prag razumne djelatnosti, on se ne da na posao da tek pronađe tu svrhu, t. j. da razmišlja o sebi i o svojoj ovisnosti o jednom višem biću. U stvarnom poretku ljudskog društva su prilike takve, da u to doba najbitnija pitanja etičko-religiozne sfere stoje čovjeku pred dušom, i to ne u svojstvu običnih pitanja, nego baš naprotiv kao gotova (ispravna ili kriva) rješenja, kao nešto što se samo po sebi razumije i što ne može biti drukčije. Uz to ga i utjecaj auktoriteta, koji je baš u tim godinama neocjenjivo velik, na svoj način sili da prihvati ova rješenja. Jednom riječi, neoboriva je činjenica da se ljudi (izuzetaka jedva ima) u isti mah što ulaze u krug svog razumnog i voljnog života već direktno ili indirektno odluče za izvjesnu »zadnju svrhu«. Na tu svrhu je njihova volja onda čvrsto upravljena, jer im je to takoreći jedina tačka na kojoj se mogu orijentirati u svom ćudorednom životu. Ne smeta, ako je ta svrha ponekad neopredijeljena ili zbrkana, jer i neodređenost kao i zbrka mogu igrati ulogu »zadnje svrhe«, kako to iskustvo potvrđuje obilnim gradivom. A u svijetlu ove svrhe gledat će čovjek sve stvari, svijesno ili nesvijesno — svejedno. Na toj svrsi će on pozitivno ili negativno mjeriti svaki svoj čin i po njoj će se također on sam ravnati u čitavom svom držanju prema bližnjem i u svom odnošaju prema svim ostalim bićima.

Raznolikost ovih »zadnjih« ciljeva je stoga nesumnjivo prvi i najdublji problem čovjeka i čovječanstva, naprosto problem svih problema, a osniva se na slobodi naše volje i na stupnjevitosti naše intelektualne spoznaje. U zadnjem smislu je to opet pitanje o raznolikosti religija. Jer danas je psihološški jasno, da se u čovjeku krije jedna takozvana »religiozna energija«, koja ga sili da uredi svoj odnošaj prema jednoj nevidljivoj personalnoj moći,[22] koja kao da

[21] »Dicendum, quod radix libertatis est voluntas s i c u t s u b j e c t u m; sed sicut causa, est ratio; ex hoc enim voluntas libere potest ad diversa ferri, quia ratio potest habere diversas conceptiones boni.« *S. Th.* Ia IIae, q. 17, a. I. ad 2um.

[22] O toj ulozi volje obzirom na samu prirodu slobodnih čina vrijedno je pročitati slijedeću opasku. »...Il faut concevoir que l'acte de liberté est un acte mixte. C'est un acte de j u g e m e n t v o u l u, ou un acte de v o u l o i r j u g é, intelligence et volonté se conjuguant, ici, à la façon d'un pouvoir unique... Cet acte en partie double donne satisfaction, en tant que jugement, à la nécessité de rendre intellectuels tous nos actes d'hommes: en tant que voulu, il vient au secours de l' indétermination inévitable de

suverenom vlašću raspolaže svim bićima. Pa ako se čovjek u ludilu svoje strasti i u neobuzdanom svom bijesu katkad usudio nijekati tu osobnu moć i sve odgovarajuće konsekvencije, onda mu ipak ni izdaleka nije uspjelo da uništi tu religioznu energiju, koja mu je imanentna. Sve što mu je uspjelo bilo je samo to, da je ta energija njegovom voljom promijenila svoj dotadašnji pravac. Mjesto religije, t. j. vjere u jedno ili više božanstva, nastao je fanatizam: sljepoća i bezobzirnost u težnji za čisto »etičkim« ili »kulturnim« ciljem, prava zatucanost (riječ je ovdje na mjestu!), koja ne zna za uviđavnost i trpljenje, u kojoj jednostavno zapovijedaju strast i mržnja.[23] Živu ilustraciju toga vidimo u boljševičkoj Rusiji. Strojevi se doslovce obožavaju. Sva zaliha religiozne energije pretvorila se kod samih boljševika u materijalističko-komunistički fanatizam.

S pravom se dakle smije reći da problem religija čovječanstva stoji ne samo u središtu, nego na početku sve naše problematike. Na osnovi toga razumije se ono veliko zanimanje, koje je kod svih kulturnih naroda svih vremena vladalo za religioznu problematiku, koja se empirički manifestirala u raznolikosti ispovijedi vjere. No unatoč tom velikom interesu je učinak ovako dugotrajnog nastojanja oko razumijevanja i tumačenja religiozne »zagonetke« gotovo neznatan. Krivnja nije na učenjacima, jer je to pitanje vanredno teško, *kako se drukčije ne može očekivati. Uostalom se to i dolikuje,* jer ništa nije naravnije nego da veliki problemi iziskuju toliko više posla i sposobnosti za njihovo rješavanje, koliko svojom tajanstvenošću natkrile obična pitanja. K tome dolazi, da je odgovor na pitanje o uzrocima religija, ako hoće biti precizan i dokazan, uvjetovan što tačnijim poznavanjem faktičnih religija čovječanstva.[24]

---

l'intelligence en matière pratique. L'ordre de spécification et l'ordre d'exercice, venus au-devant l'un de l' autre, se recouvrent ainsi partiellement, mais sur le terrain de la volonté. Celle-ci use de l'intelligence pour une oeuvre qui dépasse l'intelligence et qui est la sienne propre: le f a i t. Dans l'autre sens, l'intelligence détermine la volonté à agir ou à ne pas agir, à faire ceci ou cella; mais elle y porte avec une efficacité qui vient de la volonté elle-même.« A. D. SERTILLANGES O. PR., *S. Thomas d'Aquin* II[4], Paris 1925, str. 263.

[23] Neka nam ovom zgodom bude dopuštena kratka primjena na čovjeka, kako ga pozitivna objava opisuje. Pračovjek je trebao da se slobodno odluči za Boga i da u promišljeno i slobodno izabranoj poslušnosti služi svom vječnom Stvoritelju. No čovjek je podlegao kušnji satane, a pao je svojom vlastitom krivnjom: dobro promišljenim izborom i slobodnom odlukom za zlo.

[24] Za naše pitanje nije potrebno da strogo razlikujemo etički i religiozni red, jer ne radimo ovdje o njihovim bitnostima. Pretpostavljamo da se oni međusobom bitno razlikuju, ali da su u praktičnom životu tijesno spojeni, naročito kod priprostih ljudi, kod kojih su takoreći svi etički čini podređeni religioznom redu.

Ali poteškoće su u tom pogledu ogromne, i to već i stoga što se radi o području na kojem jedva može biti posve nepristrane neutralnosti i objektivnosti.[25] To ipak neće reći da je svaka objektivnost isključena ili naprosto nemoguća. Nipošto. Historija religija naprotiv pokazuje već neke neoborive rezultate, koje jednako brane i zastupaju istražioci najoprečnijih smjerova. Ali budući da religija uključuje i beskrajno more subjektivnih, čisto ličnih doživljaja kao izljev odnošaja čovjeka prema božanstvu, stoga će tu uvijek ostati jedna sfera, koja će u izvjesnoj mjeri ostati pokrivena tajanstvenim velom one određene ličnosti, koja je taj odnošaj konkretno živjela i iskusila. Na osnovi bogatijih izvora moći ćemo doduše da ih svedemo na neku manje više općenitu i zajedničku formulu, ali prodreti u nutarnje svetište mentaliteta jedne religije koje je na pr. nestalo — to će nam jedva ili nikako uspjeti. Pa u tom smislu je nepristrana neutralnost i objektivnost doista nemoguća.[26]

Tako je dakle već samo historijsko pitanje pojedinih religija vanredno delikatno, što povećava problematičnost filozofskog aspekta religija, jer ovaj je u jednu ruku uvjetovan što tačnijim poznavanjem empirijskih religija. No time ipak ni izdaleka nije rečeno da je religijska znanost osuđena na hipoteze i na subjektivna mišljenja. Da je to slučaj, onda ne bi ni bilo potrebno da se latimo posla. Bilo bi izgubljeno vrijeme. Ali jer je prvi uvjet znanstvenosti, da čovjek svestrano promatra predmet svoga istraživanja i da si iskreno kaže što može i što ne može, zato je bilo potrebno da upozorimo na poteškoće svakog pothvata na području historije religija. Zato i svom iskrenošću priznajemo, da u obimu tog historijskog istraživanja religija nailazimo na jedno polje, u koje takoreći ne smijemo dirati; nadalje da ima više pitanja, u kojima moramo na poseban način biti oprezni i o kojima ne smijemo suditi, osim ako imamo toliko konvergentnih historijskih podataka da je siguran i definitivan sud tim podacima doista i zajamčen i opravdan. Nažalost se u ime znanosti kao sigurno izdalo već mnogo toga što stvarno ne može ni među solidne vjerovatnosti dosegnuti.

2. Preostalo je još da prema gornjim izvodima tačnije lokaliziramo filozofsku problematiku religija čovječanstva.

Po našem mišljenju gore spomenuta sfera nepristupačnih faktičnih religioznih doživljaja kao i uopće poteškoće povijesti religija

---

[25] Barem kod civiliziranih naroda zamišlja se ta moć kao osoba u strogom smislu.

[26] »Ist in einer Zeit oder für bestimmte Menschen der Durchblick zu Gott verhüllt, so drängt doch der Geist mit seiner religiösen Anlage dazu, irgendetwas als Absolutes und Kultgegenstand aufzustellen... So gewinnen in praktisch utilitaristischen Zeitaltern die Arbeit, die Kultur, das Genuss usw.absolute göttliche Bedeutung... Es schafft sich der Mensch einen Religionsersatz...« J. P. STEFFES, *Religionsphilosophie* (Philosophische Handbibliothek), München und Kempten 1925, str. 80.

ne ulaze u strogom smislu u filozofsku problematiku religija. One su pod ovim vidom samo od podređene ili čak sporedne važnosti. Njihovo je *značenje ipak veliko i po samu filozofiju religije u smislu nauke o mogućnosti mnogih religija*, ako naime pružaju dobre rezultate kojima se mogu potvrditi zaključci ove discipline. Ali time je njihova funkcija takoreći i prestala. One su dakle, kao što smo već rekli, ili preduvjet ili kontrolni činilac i prema tome ostaju izvan opsega filozofske problematike religija.

Jezgru filozofske problematike religija čovječanstva vidimo naprotiv u tome što pojedinci nijesu sasvim promišljeno i istrajno tražili svrhu, nego što su često jednostavno prihvatili određene oblike bogoštovlja i dosljedno priznali njihove odgovarajuće »zadnje svrhe«. Oni su stoga kako aplikaciji razuma tako i u stvaranju sudova ovisno o zapovijedi volje bili pod uplivom neispravne, promašene svrhe.

Drugim riječima, razum odmah od početka svoje »punoljetnosti« nije mogao nepristrano omjeriti razloge i na osnovi toga da si izabere ili da se odluči za pravu zadnju svrhu. Sama aplikacija razuma bila je već unaprijed uvjetovana krivim pravcem zapovijedi volje, koja je u našoj pretpostavci sve od prvih početaka čisto instinktivnih impulza bila upravljena na krivu svrhu. I baš stoga je razum ovisno o toj svrsi i u proporciji prema toj prihvaćenoj svrsi gledao osobito sve one stvari, koje se bilo posredno bilo neposredno odnose na etičko-religioznu sferu života. Uzeme li s k tomu još u obzir nedostatnost ljudskog razuma uslijed njegove stupnjevite spoznaje, te napokon i okolnost da i pri najboljoj volji baš u etičko-religioznim pitanjima takozvana »imponderabilia« praktično igraju veliku ulogu, onda je jasno, da je nakon prvog otpada od prave zadnje svrhe nužno morao slijediti daljni razvoj u pravcu sve većih razlika i sve većeg rasula.

Što se pak tiče prvog otpada, to je dosta primjetiti da on biva *dostatno razumljiv iz analogne spoznaje zadnje svrhe i iz slobode* ljudske volje.[27]

I time smo došli do zadnje tačke naše problematike. Ljudski um je naime nesumnjivo sposoban da spozna opstojnost Božju. Ali za faktičnu spoznaju treba vremena. A osim toga je ta spoznaja samo analogna. Tu dakle ima dosta prostora da se ušulja koja neispravnost, te da se pojedinac polako udalji od prave zadnje svrhe, da se ravna po jednoj lažnoj svrsi i da pođe po zlu. Tako i filozofski biva jasno, da se i sama mogućnost prve diferensiranosti religija osniva na razumno-voljnoj naravi čovjeka.

Iz svega se dakle vidi, da filozofska problematika religija čovječanstva nije pitanje osobite svojstvene naravi u smislu neke

[27] To važi za svaku metodu. Ali neki, u prvom redu neki historičari religije pretjeravaju taj zahtjev.

isključivosti, nego samo prvi početak svih ljudskih problema, fundiran i uvjetovan stupnjevitošću naše intelektualne spoznaje i slobodom naše volje. Ona prema tome ne spada isključivo u struke religijske znanosti, nego u istoj mjeri sačinjava predmet osnovnih disciplina filozofije, dakako pod drugim imenom.[28] Iz toga slijedi izvjesna nerazrješivost religijske znanosti i filozofije, nerazrješivost naime u tom smislu da i sama filozofija religije, ova kruna religijske znanosti, nije kadra riješiti svoje probleme, ako se ne oslanja na filozofska rješenja o vrijednosti ljudske spoznaje i metafizičkih dokaza opstojnosti Božje. To nije samo obična ovisnost o filozofiji, jer se problemi na korake sasvim podudaraju. I na toj istovetnosti problema temelji se rečena nerazrješivost.

Sve ove uske veze između problema religije i eminentnih filozofskih pitanja najbolji su dokaz tomu, da je religijska problematika čisto racionalno pitanje.

---

[28] »Es möchte zunächst einfach erscheinen, bereits verschollene Religionen, mit deren Lehren und Gebräuchen keines Menschen Herz mehr verwachsen ist, richtig darzustellen. Allein sofort melden sich die Fragen: Fliessen die Quellen reichlich genug, um die unvermeidlichen Einseitigkeiten, Flüchtigkeiten und Dunkelheiten der Berichterstattung auszugleichen, ohne allzuviel auf unsern modernen Scharfsinn zu vertrauen? Sind wir Menschen des 20. Jahrhunderts, unsere Logik, unsere Weltauffassung, unser Empfinden zum Richter über alles berufen, was Menschen einmal geliebt und gehasst, gefürchtet und gehofft, geglaubt und geübt haben? Oder können wir uns so weit entäussern, dass wir in den Formen vergangener Geschlechter fühlen und denken?... so bleibt es trotzdem ungeheuer schwer, fremde Sprachen und Kulturen innerlich so aufzunehmen, dass man durch tausend bergende Hüllen auf den Kern der Sache blickt und das ganze Vertrauen jener Menschen gewinnt. So ist es nicht zu verwundern, dass auf dem Felde der Religionsgeschichte ein grosses Tohuwabohu herrscht.« A. ANWANDER, *Die Religionen der Menschheit*, Freiburg i. Br. 1927, str. 5.

Zlatni križ krbavskih biskupa.

Dr. Dragutin Kniewald.

U Bribiru se Vinodolskom čuva križ u obliku pacifikala. Križ je zajedno sa stalkom visok 33 cm. Sam je križ znatno stariji od stalka.

Jezgra je križa drvena. Okovana je željezom i presvučena zlatnim[1] pločicama. Križ je visok 215, a širok 176 mm. Sastoji se od dvije duže i dvije kraće stranice. Vertikalne su stranice duže, a horizontalne su kraće. Obje su vertikalne stranice jednako duge, tako, da je to crux immissa, ali se ne može smatrati »latinskim« križem, koji imade donju vertikalnu stranicu dužu od gornje. Vertikalne su stranice na vanjskom rubu široke 51, a horizontalne 46 mm, te se prema sredini laganim zavojem sužuju.

S prave je strane u sredini križa kvadratna pločica s velikim okruglim kamenom (pastom), sličnim tamnom karneolu (u promjeru 45 mm.). Na uglovima su četvorine smještena 4 probušna koralna zrna. Na vršku je svake stranice po jedan ovalni prozirni u sredini crveni kristal. Po visinskoj osi imade kao neku cjevčicu, koja se i na slici jasno vidi. Sredina je svake strane na oba ruba izbočena prama vani i optočena s dva kristala, odnosno korala. Po vanjskom je rubu čitav križ optočen finim žičanim filigranom. U svakom je bijelo-crvenom kristalu već spomenuta vertikalna cjevčica, vjerojatno shranište za relikvije.

Naleđe se križa sastoji, kao i prava strana, od pet pločica. Četiri od njih sačinjavaju stranice križa, a peta je kvadratna i čini sredinu križa. Srednja je pločica 50 $\times$ 50 mm velika. Vanjski joj je rub valovito izrezuckan u lukovima. Iznutra je drugi okvir, koji se sastoji od graviranih točkica, koje sačinjavaju lagano zaobljene crte, a u

---

[1] Kukuljević (Natpisi, br. 50. str. 13.) misli, da je križ od dobro pozlaćenoga srebra. Međutim se čini, da su pločice, od kojih je sastavljen križ, zlatne. Da su pločice od srebra, moralo bi se srebro vidjeti na donjoj pločici naleđa, koja je jako oštećena i koja sigurno nije bila pozlaćivana u onom obliku, kakva je sada. Jer ni jedan zlatar ne bi bio toliko nevješt tome poslu, da bi pločice onako grubo vezao običnom žicom, kako to vidimo n. pr. na srednjoj pločici. I da je križ došao u ruke zlataru, taj bi bio ovaj grubi posao nevještih ruku ispravio. A pločica je na oštećenom rubu jasno zlatna. Ne preostaje dakle drugo nego predmnijevati, da je cijeli križ sastavljen od zlatnih pločica.

kutovima, koji su prošireni, sačinjavaju kružnice. U sredini je Janje s nimbusom i križem kao vexillum. Ostale su pločice posve jednake, barem su bile jednake izrađene, ali su onda vertikalne ostavljene onakve, kakve su bile izrađene, dok su horizontalne skraćene, tako da im se ne vidi ni čitav natpis u posljednim recima, dok je na vertikalnim pločicama još oveliki prazan prostor između posljednih redaka natpisa i srednje pločice. Na vrhu svake pločice vidimo osmerodjelnu rozetu, koja imade u sredini osmerokutnu zvijezdu. Rozeta ima promjer od 30 mm. Sve su pločice obrubljene izbijanim nizom jajolikih zrnaca. Na mjestima, gdje se na pravoj strani nalaze fasete za kristale, na vanjskom rubu pločica, imade i naličje male izbočine, ali bez tih faseta i bez kristala. Na svim se stranicama nalazi natpis u zrcalnom pismu:

† ISTE CRUC
IS FECIT M
ILONIGI A
D HOREM SC
E MARIE RE
LIQ E S VIIT
SCE IIARIE

Na desnoj horizontalnoj stranici (računajući sa strane onoga, koji čita) oštećen je 6. redak, a 7. uopće nema, dok je na lijevoj stranici 6. redak čitav, ali 7. nema. Tako sam prepisao ovaj natpis pred tri godine. Tako ga je čitao i dr. Barada, kad smo zajedno, u društvu s drom Gušićem i prof. M. Gušić, njegovom suprugom, o Uskrsu 1934. proučavali taj križ.

Kukuljević čita ovaj natpis ovako: † ISTE CRUCIS FECIT MILONIE IN ONOREM SCTE MARIE RELIQIE SVNT SCE MARIE. Međutim se sasvim jasno čita MILONIGI, a ne MILONIE, zatim AD HOREM SCE, a ne IN ONOREM SCTE, isto tako RELIQ(I)E S VIIT SCE IIARIE, a ne RELIQIE SVNT SCE MARIE.

Dr. Barada spaja ova slova sasvim pravilno ovako: Iste crucis fecit Milonigi ad honorem scte Marie reliqie s Viti sce Ilarie. Križ je dakle sačinio domaći majstor, M i l o n i ć (ili Milunić, možda Milonek), na čast bl. Djevice Marije. Urešen je bio križ moćima svetoga Vida i svete Ilarije. Po konstataciji dra Barade slova su kapitalna s primjesom unciale, a zapažaju se i tragovi gotice, tako na pr. u slovu A. Prema tomu natpis odaje početak formiranja gotice, to će reći svršetak XII. ili početak XIII v.

Do istog datiranja dolazimo promatrajući sam križ, njegov oblik i ukras. Do u XIII. v. su se uvijek mnogo izrađivali zlatni križevi. Bili su to ponajčešće relikviariji i križevi za ophode. Ali u kasnom se srednjem vijeku zlatni križevi veoma rijetko spominju u inventarima. Naročita je posebnost križeva predromaničkog doba, da se njihove stranice prama kraju obično proširuju na onaj način, kako to vidimo upravo kod ovog bribirskog križa. Kod romaničkih

se križeva doskora sasvim gubi ova posebnost. Na njezino mjesto stupa neki završetak u obliku četvorine ili trapeza. I gotika zadržaje ove završetke, ali ih izrađuje na svoj naročiti način. Do u XI. se vijek redovito ukrašivalo križeve dragim kamenjem i biserjem. I kasnije se još nalazi drago kamenje i perle na križevima, ali to nije više značajni ukras križeva, kako je to bilo do u XI. vijek. U kasnom srednjem vijeku sve više nestaje dragog kamenja s križeva, pa i bogatije urešeni križevi nemaju dragog kamenja. Filigranom su se najprije ispunjali rubovi faseta, kojima je bilo vezano drago kamenje, ali kasnije, pod kraj X. i u XI. vijeku nastupa filigran i kao samostalni ukras. Pod utjecajem gotike sve se više gubi filigran kao ukras križeva. U romaničkom se doba graviranjem i cizeliranjem ukrašivalo osobito naličje križa. Izbijanje se u većoj mjeri upotrebljavalo tek kasnije. Janje se obično izradilo na naličju, u sredini, gdje se sastaju sve stranice križa. Upravo, kao i na ovom križu.[2] Sudeći dakle po materijalu, iz kojega je izrađen križ, nego i naročito po njegovu obliku i ukrasu, valja ovaj križ datirati najkasnije u prve početke gotike kod nas. U slovima, a možda i u izradbi Janjeta, opaža se već pomalo utjecaj gotike. Ali oblik je križa predromanički, dok je način ukrašivanja sigurno predgotički. Ne ćemo pogriješiti ako ovo miješanje raznolikih utjecaja datiramo s prijelazom iz XII. u XIII. v. Kako se to obično dešava u sličnim slučajevima, osnovni je oblik ostao povezan s tradicionalnom, starijom formom, a noviji se utjecaji ispoljuju na sporednim stvarima, na ukrasu, obliku slova i slično. Tko isporedi ovaj bribirski križ s našim današnjim križevima, ili na pr. s bribirskim srebrnim Processionale, vidjet će odmah osnovnu razliku. Ta se sastoji u tomu, da se sve stranice križa proširuju prama vani laganim zavojem. To je onaj isti oblik križa, koji se očituje na pr. na križu cara Justina I. (VI. v.) u Vatikanu. Prava je strana bogato optočena draguljima, a u sredini se naleđa nalazi i tu Janje s križem, upravo kao i na bribirskom križu. Bit će, da je ovaj Justinov križ služio kao križ za blagoslov, poput onoga, što ga u desnoj ruci drži Maximianus na mozaiku u Ravenni.[3] Sličan križ vidimo i na tkanini iz Akhmîna, koja potječe iz V. ili VI. vijeka. Nije to križ s toliko produljenom donjom vertikalnom stranicom, da ona izgleda kao koplje, već imade samo mali dugoljasti ili šiljati držak, kako ga opažamo kod Justinova križa i kod križa na mletačkom ciboriju, također iz VI. v.[4] Kako je ovaj križ kasnije postavljen na današnji svoj stalak, ne možemo znati, da li je i on na donjem kraju imao kakav držak. No sudeći upravo po okolnosti, da je bio

[2] Isp. Joseph Braun, Das christliche Altargerät, München 1932, 457—492.

[3] Isp. Leclerq, Chasuble, u Dictionnaire d'Archéologie et Liturgie, III./1. Fig. 2717.

[4] Isp. Leclerq, Croix et crucifixe. Ib. III./2, 3113—3116.

postavljen na svoj današnji stalak, koji služi i kao držak, vrlo je vjerojatno, da je i on na svom donjem kraju imao neki držak. Donja je zlatna pločica na svom donjem rubu s lijeve gledaočeve strane jako oštećena, a oštećena je i sama drvena jezgra, vjerojatno upravo toga radi, jer je to mjesto kod držanja ili upotrebe bilo najviše izloženo trenju. Po svemu dakle sudeći ovaj je križ prethodnik današnjeg biskupskog pektorala, koji je već pod kraj XIII. v. uobičajen, ali još nije bio propisan.[5] Ovaj je križ bio očito križ, što ga je biskup nosio u desnoj ruci u svrhu blagosiljanja ili znaka svoje časti, upravo, kako to vidimo kod onih dvaju biskupa na rabskom relikvijariju sv. Kristofora.[6] I oblik je križa veoma sličan, premda je kod jednog biskupa na rabskom relikvijariju crux quadrata, a na drugom oblonga. Ali jedan i drugi biskup drži svoj križ u desnoj ruci i kod onoga, koji imade crux quadrata, jasno se vidi, da križ imade produženi uski držak, jer je križ nad rukom čitav. To je sve zajedno opet samo nova potvrda našeg dosadašnjeg datiranja. Ovaj zlatni križ ne može biti stariji od početka XIII. vijeka. On spada vjerojatno među one crkvene dragocjenosti, koje je modruški biskup Krištofor bježeći pred Turcima ponio sa sobom i porazdijelio kaptolima, što ih je osnovao u Bribiru, Novomu, Belgradu i Bakru.

Do nas je taj križ došao u obliku, kako ga donosi naša slika. On počiva na gotičkom stalku, koji veoma sliči stalku gotičkih kaleža. Tko zna, da li je taj stalak bio izrađen upravo za taj križ, ili je možda pripadao jednom kaležu, pa je od tog kaleža bila odijeljena čaša a na preostali je stalak pričvršćen sam križ?

Stalak je izrazito gotički, na podnožju šesterolist, s višestrukom profilacijom; onda se u šesterostranom visokom čunju uzdiže prama gore. Na vrhu je čunja gotički pritisnuti čvor, koji imade i gore i dolje široki šesterostrani prstenak. Donjim se prstenkom prilagođuje vrhu čunja, a gornjim se veže uz dno križa, koje je pričvršćeno na nj. Podnožna je ploča široka 111, a visoka 16 mm. Na tom se vertikalnom rubu vidi 5 horizontalnih profilacija, a po sredini teku tri reda valovito graviranih crta. Stalak se naglo uzdiže u 6 trakova, od kojih je svaki gore širok 10 mm. Prsten je visok 10 mm, a čvor je širok 60 mm. Na čvoru se zapažaju rudimentarni čepovi i gore kao neka reminiscencija čvora, raščlanjenog vertikalno kao dinja.

Na ploči podnožja čitamo natpis, porazdijeljen u šest lukova, koji sačinjavaju podnožnu ploču. Natpis je pisan glagolicom,[7] te glasi po čitanju prof. dra Ivšića i dra Barade:

---

[5] Isp. Joseph Braun, Liturgisches Handlexikon, Freiburg 1924, 53.

[6] Isp. Dr. D. Kniewald, Relikviarij sv. Kristofora, Bogosl. Smotra 1930, 260—264.

[7] Kukuljević (Natpisi, br. 50, str. 14) čita: Jurko Andričić.

Č. U. P. A. (t. j. 1491.)
BĚŠE VA
TO VRĚME
E(?)RKO ANDRII
ČIĆ KAŠ
TALD

Uzmemo li, da je stalak rađen upravo za ovaj križ, tada ovaj natpis sigurno označuje doba, kad je križ postavljen na ovaj stalak i kad je izrađen i sam stalak. Postoji ipak i ta mogućnost, da je stalak postojao već od prije, kao stalak kaleža, pa bi se u tom slučaju ovaj natpis mogao odnositi i na vrijeme, kad je bio izrađen kalež, kao i na vrijeme, kad je bi okriž postavljen na ovaj stalak. Vjerojatnijim mi se čini, da nam ovaj natpis označuje vrijeme, kad je križ postavljen na stalak. Bilo je to, prema natpisu, 1491. A 1493. dolazi biskup modruški Kristofor u Novi, bježeći pred Turcima. Sa sobom je ponio i crkveno blago, koje je porazdijelio po kaptolima u Vinodolu, gdje se sklonuše bivši kanonici s Modruša.

I podnožje je veoma trošno, a još više sam križ. Na pravoj je strani na mjesto nekadašnjih kristala naknadno umetnuto šest probušenih koralnih zrnaca. Filigran je oštećen i na mjestima rastrgan. Križ je sav raskliman. Zlatne su pločice na pravoj strani pribijene običnim čavlićima, a na naleđu je srednja pločica na tri mjesta s lijeve strane probušena i povezana običnom željeznom žicom. Slova su na naleđu reljefna, isto tako i izradba Janjeta i rozeta. Ali i natpis se i Janje pravilno vide samo tako, da se pred njih stavi zrcalo, pa se onda u zrcalu čita. Sve su 4 pločice s natpisom posve jednake, samo su one dvije, koje su sa strane, skraćene ispod natpisa, kako je već rečeno gore. Očito je, da je majstor radio sve četiri stranice po jednom kalupu, svakako drvenom, na kome je izrezao natpis i čitav ukras, pa i Janje za srednju pločicu. Tada je položio na taj kalup pločicu i lagano po njoj udarao drvenim batićem, te je pločica tako poprimila sve ono, što je bilo na kalupu. Kako se sad desilo, da je izbočena, dakle prava strana, okrenuta naopako, te se natpis može čitati samo u zrcalu, nije sigurno. Da li je zlatar, koji je izbijao te pločice, pogrešno urezao u drvo, ili je htio da tako ispadne? Teško je to danas sa svom sigurnošću reći. Jedno je sigurno: kad bi se pločice naleđa skinule i okrenule, ostavljajući ih uostalom na istom mjestu, mogao bi se natpis čitati kao i svaki drugi natpis, ali ne bi bio izbočen, nego udubljen, a udubljeni bi bili i svi uresi, koji su sada izbočeni. Isto bi se tako mogla okrenuti i srednja pločica s Janjetom, tako, da bi glava bila na lijevoj strani (sada je na desnoj), ali bi Janje bilo udubljeno, a ne u reljefu, kao sada. Izgledalo bi kao kalup za lijevanje reljefa. Meni se čini vjerojatnim, da je po srijedi pogrešna kalkulacija majstorova, koji je pogrešno izdjelao drveni kalup. Pogreška bi bila u tomu, što je izrezivao slova naopako, s desna na lijevo, mjesto

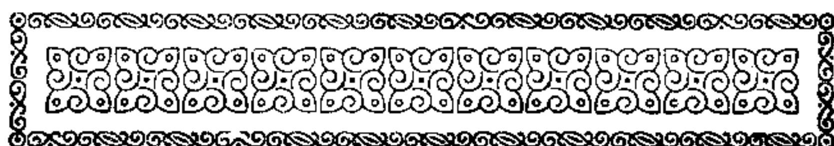
jednostavno s lijeva na desno. Pogrešku u poslu odaje i riječ: VIIT, koju je Kukuljević čitao: SVNT spajajući s predašnjim S. Međutim N dolazi već u riječi MILONIGI pa se I I nikako ne može čitati kao N, nego VIIT. Spajajući tu riječ s predašnjima dobivamo RELIQIE - S - VITI, pa valja da pretpostavimo, da je majstor pogriješio i mjesto VITI - urezao u drvo: VIIT. To se češće znade desiti.

Treba još napomenuti i legendu, koja i danas još živi u tamošnjem narodu. Pričaju, da su Talijani, valjda Mlečići, jednom provalili skroz do Bribira i tamo opljačkali crkvu i ponijeli sa sobom ovaj križ. Ne znam iz kojeg razloga, da li možda zbog potjere s naše strane, bacili su Talijani križ iz lađe, u koju su se na povratku ukrcali. Križ da je ostao plivati. Crikvenički su ga Pavlini podigli iz mora, prepoznali i vratili Bribiru. U spomen toga događaja ide iz Bribira i danas još procesija u Crikvenicu uoči Velike Gospe, a u procesiji svećenik, koji vodi procesiju, nosi cijelim putem ovaj križ.

Po svemu sudeći jedva se još može razložito dvoumiti o provenienciji ovoga križa. To je bio križ jednog k r b a v s k o g biskupa. Krbavska je biskupija nastala 1185., kad je od jednog dijela nadbiskupije splitske osnovana na Udbini biskupija krbavska. Prvi joj je biskup bio Matej, mladi kanonik splitski. On je biskupovao sve do godine 1220. Prema našem datiranju bit će, da je ovaj križ pripadao prvom biskupu krbavskom Mateju. Krbavski su biskupi stolovali u Udbini do 1460., kad je Papa Pio II. odredio da se zbog pogibli od Turaka imadu preseliti u Modruš. Poslije velike turske pobjede kod Udbine 1493. porušiše Turci i Modruš. Biskup je modruški Kristofor prije toga pobjegao sa svojim klerom i crkvenim dragocjenostima u Vinodol, te je umro u Novomu, gdje je i sahranjen u crkvi. sv. Filipa i Jakoba.[8] Među crkvenim se dragocjenostima nalazio i ovaj križ, što je nekada pripadao biskupu krbavskom. Kako su biskupi međutim nosili p e c t o r a l e, prestao je ovaj križ biti b i s k u p s k i m križem, pa je ostao u Bribiru, gdje se i danas čuva. Bilo bi veoma poželjno, kad bi se ovaj križ, koji pretstavlja jedan od najdragocjenijih predmeta naše crkvene starine u gornjim našim krajevima, predao jednom vještom zlataru, da ga pod stručnim nadzorom oprezno i pomno popravi.[9]

[8] Isp. Manojlo S l a d o v i ć, Povësti biskupijah senjske i modruške ili krbavske, Trst 1856, 133—144.

[9] Upravo za revizije sloga prikazan je u Obzoru 17. XI. 1934. pregled fotografskog snimanja, što ga je po Vinodolu vršio jedan zagrebački fotograf, po nalogu prof. Schneidera, a o trošku Jug. Akademije, koja je za to fotografiranje utrošila razmjerno velike svote. O bribirskom »križu s jaganjcem« veli se tu da je pozlaćen — očito po Kukuljeviću. Preuzeto je i netačno Kukuljevićevo čitanje, a i to samo krnje i loše prepisano: »Iste crucis fecit Milonic in onorem Sanctae Mariae«. Uostalom se Kukuljevića ni ne spominje. Glagolski bi natpis glasio: »bješe ou to vrieme Jurko Andričić Kaštalald 14-gi«. »Jurko« je prema Kukuljeviću, a kako je došlo do onoga: »14-gi« sasvim je nerazumljivo.

Prikazi, izvještaji, bilješke.

Hrvatska bogoslovska Akademija — svom pokojnom predsjedniku.

Na uvodnom mjestu donosimo u ovom broju prikaz o naučnom liku pokojnoga našeg predsjednika Msgr. don Frana Bulića. Ne možemo prežaliti, što je njegov posljednji odlazak iz Zagreba, koga je on toliko volio, uslijedio onako nečujno i nezapaženo, kako je doista uslijedio. I ako mu je odana dolična počast u Splitu, nije trebalo, da dostojan takav oproštaj izostane u Zagrebu.

Kad su se nakon smirenja ratnih grozota, nakon rata, koga je pokojni don Frane uvijek nazivao »bellum taeterrimum, quod unquam fuit«, stali ljudi ogledati za konstruktivnim radom i pojačanim nastojanjem tražiti da se izgrađuje ono, što je bilo na koji način stradalo usljed rata, — vidimo don Frana na čelu ljudi, koji u mjesecu studenom godine 1922. osnivaju Hrvatsku Bogoslovsku Akademiju u Zagrebu.

Rasijani bogoslovski radnici po hrvatskim zemljama okupljaju se u jedan čvrsti krug, da budu jači u obrani visokih kršćanskih istina katoličke Crkve i života svoga naroda. U tom krugu ne manjka don Frane. On je na čelu privremenog odbora; on osobno predsjeda sastanku u dekanatu bogoslovskog fakulteta, gdje su uz nadbiskupa dr Bauera okupljeni najviđeniji naši naučni trudbenici na teološkom polju. I kad se od privremenog odbora ustanovio stalan odbor, don Frane mu ostaje predsjednikom. Tu je čast on aktivno vršio do konca svoga života, uvijek se sa žala Jadranskoga mora živo interesujući i, kao toga imena vrijedni osnivač, prateći svaki napor i napredak HBA.

Kad nije osobno mogao stići na glavnu skupštinu, redovno je svome zamjeniku profesoru Barcu slao na čitanje poslanicu punu potstreka u radu za cilj, koji je HBA sebi postavila. I sâm je kao

neutrudivi naučni radnik ispunio mnogu stranicu naučnog društvenog organa »Bogoslovske Smotre«.[1]

Uvijek prodahnut osjećanjem, da je naučni radnik službenik istine i pobornik njezin, visoki je pokojnik i na polju svoga naučnog djelovanja ostao bogoslov, promičući bogoslovsku znanost u pravom kršćanskom duhu. Bog je izvor istine, Božja Prvidnost naš vođ i pratioc u radu. Pun duha Božjega, pun snage, što je nebo daje čovjeku, don Frane je služio Nebu i Istini! Gospod ga je uzdržao dugi niz godina u životu, da nama mlađima bude svjetao primjer savjesne, neutrudive, žive i ozbiljne naučne radinosti na bogoslovskom polju.

Do posljednjega daha gotovo, bio je u poslu. I na posljednjoj odborskoj sjednici HBA, prije razlaza na praznike, iznio nam je I. potpredsjednik jedan pokojnikov elaborat priređen za štampu, u kojem on iznosi svoje misli i predloge za kritičko ispitivanje i popravak historičkih netačnosti dijecezanskih proprija svih naših biskupija. Radovao se, kadgod je kojega mlađeg svećenika mogao savjetom pomoći ili mu poslužiti u pripremanju oko publikacije naučnog djela iz povijesti ili arheologije.

Dični naš predsjedniče! Nek Ti je od svih nas i u ime svih onih, koje si tako rado primao, savjetovao, upućivao i pomagao, najljepša hvala i ovdje javno priznanje! Nek Ti je napose od **Hrvatske Bogoslovske Akademije,** kojoj si bio i osnivač i predsjednik, hvala i priznanje, što si njezinim članovima bio najljepšim i najidealnijim likom kulturnog radnika! U Tebi je ujedno sjajan dokaz, kakav nam je i koliki faktor hrvatski kler u izgradnji kulture svoga naroda i u ovo sadašnje vrijeme! Generacije će mladog svećenstva i onda kad u spokojnom miru budu ronile duhom u prošlost pred Tvojim grobom u Tvom Tusculumu, slušati romon Tvoje riječi, koja neumorno poziva na rad, bodri na ustrajnost i oduševljava za svete spomene naše hrvatske historije i naše svete katoličke Crkve!

Želji, koja je polazila sa već samrtnih Tvojih usana, da se nadležni faktori pobrinu za Tvoje nasljednike na polju historije i ar-

---

[1] U Bogoslovskoj Smotri su štampane ove pokojnikove radnje:

Bulić-Bervaldi: Kronotaksa solinskih biskupa, god. III (1912), str. 3, 121, 226, 329 i god. IV (1913), str. 120, 239.

Bulić: Mučenici Solinski, god. X (1919), str. 1—26.

Bulić: Otkriće IV. starokršćanskog grobišta u Solinu, god. XI (1923), str. 10.

Bulić: Spomenici o euharistiji u starokršćanskim crkvama. god. XI (1923), str. 307.

Bulić: Monogramatički natpisi triju biskupa solinskih iz V. ili VI. vijeka, god. XV (1927), str. 32.

Prva je otštampana kao otisak iz B. S. u posebnu knjigu, pa je uz vrlo uspjele fotografske snimke kao priloge knjizi, jedan važan historijski prinos poznavanju povijesti stare crkve solinske.

heologije, nastojat će se odazvati i HBA, koliko samo bude do nje. Svima će svojim članovima uvijek pred oči stavljati i u časti svagda visoko držati historijski Tvoj lik kao uzor naučnog radnika, narodnog čovjeka i svećenika po srcu Božjem!

Msgru don Franu Buliću — vječna slava!

*

U »Listu dubrovačke biskupije« (br. 8/1934) posvetio je uspomeni pokoj. don Frana Bulića nekoliko rekada prof. Msgr. Miho Fabris, pa između ostaloga veli:

»Don Frane je bio uzor rodoljub, koji je plakao i veselio se sa svojim narodom, kojemu je želio napredak religiozni, kulturni i materijalni. On je kao član komiteta poletio u Pariz, da pri sklapanju mira Dalmacija kao integralni dio nekadašnjeg hrvatskog kraljevstva bude sačuvana od raskomadanja i to s etničkih i historičkih razloga. I u tom uspije. — U knjizi gdje je bilježio intencije sv. misâ u zadnje dane svoga života zabilježi, da je sv. misu namijenio za svoju domovinu, da u Jugoslaviji zavlada mir i ljubav...«

»Ako je grob obična smrtnika kao živi duh koji, i ako neosjetljiv prema našoj aktivnosti, može tu aktivnost stvoriti u dani čas, što da kažemo o kršćanskim mučenicima, koje je don Frane otkrio i moći njihove iznašao? On je u tim herojima vidio svoje ideale, koji su prezreli sve što je zemaljsko, prolazno i za božanski ideal žrtvovali svoju krv. On se nadahnjivao na tim grobovima i tražio da primjeni na život ideale tih kršćanskih heroja. — Odavle u don Frane, što je psihološki i shvatljivo, ona duboka, gotovo djetinjska, iskrena religioznost te je morao i on poput Barrèsa u blizini tih heroja češće uskliknuti: «J'ai soif d'eternitè...«

»Otkrivajući pako nadgrobne natpise hrvatskih knezova i vladara, njihove zadužbine i njihove crkve don Frano je spoznao psihu uzvišene misli tih hrvatskih kraljeva, s njima se kao Hrvat identificirao, s njima se ponosio i slavu njihovu raznosio, i odatle onaj čisti potencirani patriotizam u njemu.

Naš je pokojnik kao čovjek dijamantnoga karaktera i katoličkoga značaja bio pravi Aristarh u obrani istine te bi poput lava ustao, kad bi bila dirnuta sa strane nekih pigmeja njegova znanstvena reputacija ili historijska istina, jer se držao one Mercierove: »L'honneur au dessus de tout« ili po načelu sv. Ambrozija: »Nihil praeferendum honestati«.

Život i rad don Franov kao i život i rad Merciera potvrđuju nam one dvije velike nepogrešive istine, da je prava eksaktna znanost u harmoniji sa vjerom kao dvije zrake, koje izlaze iz jedne te iste božanske svjetlosti i da katolička vjera nije u opreci sa rodoljubljem, već ga ona oplemenjuje, sankcionira i posvećuje; jer osjećaj rodoljublja usađen je čovjeku u naravi, a istina višega reda ne može doći u opreku sa istinom nižeg reda, jer naravni i objavljeni zakon potječu od jednog istog auktora božanskog.

Ona je doduše sveopća, svesvjetska i internacionalna, a takva mora da bude Kristova vjera, jer je On došao da spase sve narode i jer je istina sveopća, na koju imadu pravo svi narodi, kako priznaje najviši filozof prošlog vijeka, konvertit Solovjev, veliki prijatelj Strossmayerov.

Sintetiziramo li sav samoprijegorni rad našega don Frane na historijskom, arheološkom i kulturnom polju, i pretpostavimo li, da je on utro put mnogim arheološkim problemima i dao mladim smjernice u tim pitanjima; da je on u pet decenija otkrio, uredio i objelodanio toliko znanstvenog blaga, možemo slobodno o njemu kazati: »Explevit tempora multa«. Redovito za takav golemi znanstveni rad drugi narodi trebaju vjekove, a on je to izvršio u pol vijeka svoga intenzivnog rada. Ako k tomu uzmemo u obzir njegov čestiti karakter, neporočan život začinjen tolikim rijetkim krepostima, ne pretjeravamo, ako i na nj primijenimo ono, što je Montecuculli začuvši za smrt Turennea kazao: »Il est mort aujourd'hui un homme qui faisait honneur a l'homme«. Don Frane naš svojim golemim znanstvenim radom i briljantnim svojim karakterom podiže sebi veliki spomenik »monumentum aere perennius,« te je mogao slobodno sa Horacom usklíknuti: »Non omnis moriar...«

---

† Prof dr. Ivan Angelo Ruspini.

Iz naše je sredine nestalo jednoga člana za kojim ćemo dugo tugovati. Ostavio nas je naglo i nenadano u času, kad je ljepota Božje prirode oko njega sjala sjajem punog sunca i vedrog svemira. Dana 2. oktobra 1934. umro je na Lisci planini (blizu Sevnice u Sloveniji). Rodio se u Osijeku 26. IV. 1872. Nakon svršene gimnazije polazi na teologiju u Innsbruck, ondje biva ređen i svršava studije. Doktorirao je god. 1897. Dvije godine boravi kao profesor na biskupskom liceju u Đakovu, a od 1909. do 1911. predaje na tamošnjoj bogosloviji crkveno pravo i dogmatiku. Te iste godine prelazi u Zagreb kao profesor kanonskog prava na teološkom fakultetu, postaje redovnim profesorom god. 1913. i naučava sve do smrti.

Dvadeset i četvrta je godina tekla otkako je član profesorskog zbora našeg bogoslovskog fakulteta. Kroz taj period svoga života i rada stekao je pokojnik sebi ime uvaženog kanoniste praktičara. Njegovo je ime na čitavom našem sveučilištu vrijedilo kao jednoga od najboljih, najvrijednijih, najozbiljnijih i najkarakternijih profesora.

U žalobnoj sjednici profesorskog zbora bogoslovskog fakulteta rekao je potpisani:

Gospodo kolege!

Sakupljeni u ovom užem našem profesorskom zboru, odajmo počast uglednom njegovom bivšem članu — dragom našem drugu, pokojnom prof. Ivanu A. Ruspiniju. Koliko je tragično i bolno

za nas svako rastajanje sa životom, koji je svakomu po prirodi drag — toliko je u ovom slučaju dvostruko bolno, kad znamo na koji se način od nas odijelio dragi pokojnik. Njegova je smrt — nagla i trenutačna, u momentu, gdje se spremao, da uživa ljepotu Božjeg sunca i zraka, jedan ozbiljan memento svima nama, kako nam je život doslovno rečeno: u Božjoj ruci. I kako se i ovaj put, u svoj svojoj teškoj i hladnoj istinitosti, u našu dušu usijeca misao, svima nama dobro poznata: da koracima ljudskim upravlja Gospod Bog naš, gospodar života!

Pokojni je naš drug velik gubitak za n a š f a k u l t e t. Godinama je on stajao kao granitni stup u njegovom sastavu. Danas, kad ga više nema medu nama, ja Vam dozivam u pmet, kako smo uvijek u svim pitanjima, koja nam je trebalo zajednički rješavati, izdašno uživali njegovu pomoć i njegovu stručnu juridičku spremu. Ja Vas sjećam, kolikom je brzinom shvaćanja i sposobnošću da se snađe, on rješavao i spašavao po gdjekoju situaciju. I kad je trebalo u senatu i u upravi to isto provoditi i dostojno zastupati bogoslovski fakultet, svi smo bez iznimke bili složni u tomu, da će ga dostojno znati zastupati i njegove interese uspješno braniti Ivan A. Ruspini! Ja Vas podsjećam na činjenicu, da je ogromni posao oko usklađivanja našeg nastavnog plana s odredbama apost. konst. »Deus scientiarum Dominus« — u glavnom njegovo djelo.

Sav posao, koji osobito u posljednje godine dekanska dužnost u velikoj mjeri stavlja na onoga, koji između nas tu dužnost vrši, obavljao je pokojnik bez pritužbe i bez napadnog isticanja o nekoj silnoj zaposlenosti, o stalnom pomanjkanju vremena i sl. A svi znamo dobro, da je osim tih poslova bio u velikoj mjeri uposlen kod nadbiskupskog duhovnog stola zagrebačkog kao naročiti pouzdanik i savjetnik preuzv. g. nadbiskupa. I dok s pravom ističem osjetljivi gubitak u našem fakultetu, ne ću pretjerati, ako ustvrdim, da i z a g r e b a č k a n a d b i s k u p i j a s pokojnikovom smrću osjeća jednu bolnu prazninu.

Pokojni je Ruspini bio radin čovjek, spreman i marljiv pisac, kako to kroz dugi niz godina svjedoče stranice »Bogoslovske Smotre« i »Katoličkog lista«. Čak smijem reći, da je među katoličkim klerom u čitavoj državi vrijedio kao prvi autoritet na juridičkom stručnom crkvenom polju.

Što s ponosom mogu da istaknem za naš zbor, kojemu je *pokojnik kao stariji bio i jedan od najuglednijih članova, jest* činjenica, da je on bio i z g r a đ e n k a r a k t e r, čovjek jedne, čiste i čvrste linije. Bio je, kako jučer lijepo reče dr. Barac, skroz crkveni kanonski čovjek. Nijesu za nj paragrafi kanona bili zato tu, da se u danom času preokrenu, nego da se provode u život po intenciji crkvenog poglavarstva. Od zakonskih propisa, kako crkvenih tako državnih, pokojnik nije popuštao. Tražio je uporno, da im bude udovoljeno. I u tomu je svoje stanovište dosljedno branio — ne obzirući se na ličnost.

A kao čovjek — bio je pokojnik drag prijatelj. Ne mislim, da mu se može upisati u manu okolnost, da je polagao važnost na izbor prijatelja i da taj krug nije volio proširivati. Ali oni, koji su ga ste strane izbliže poznavali — cijenili su ga u velike, kako su vam juče dostatno kazivale suze velikog prepozita đakovačkog kaptola Dr. A. Spiletka. Poklanjao je prijateljima srce i dušu, svoj vedri humor i svoj oštri sud, svoje vrijeme i svoje radosti. Vedar i veseo, ostao je uvijek na dostojnoj visini profesora univerziteta i fakulteta, kojemu je pripadao.

Kad sam neki dan u gorskom seocu Razboru (nedaleko Sevnice) u mrtvačnici ugledao mrtvi lik pokojnoga našeg kolege, vidio sam nepromijenjene crte onog, po izgledu strogog lica; ali je mrtvo bilo njegovo samilosno dobro srce. Počivao je u gorskoj tišini lijepog jednog sunčanog, jesenjeg dana. On, koji je Božje sunce i Božju prirodu toliko volio, usred ljepote te iste Božje prirode, pao je kao poklonik njezin i hodočasnik; iz njezinog raskošja zakoraknuo je ka Gospodu!

Nek mu on bude blag i milostiv Sudac! Svevišnji gleda želje naše i nakane; on ispravno sudi i ispituje bubrege i srca naša. I to nam je utjeha! Ljudski je sud jednostran i često uskogrudan. A mi, jer znamo onu Gospodinovu »Ne sudite...«, prepustimo Gospodu sud! Preporučimo dušu svoga pokojnoga druga u svojim molitvama Bogu i pomolimo se češće za nj! Sačuvajmo mu lijepu i toplu uspomenu! Njegova će nagla smrt biti nama uvijek trajan i ozbiljan memento, da je život naš kao sjena, koje nestaje i kao dim, što se rasplinjuje. I već za sutra nismo sigurni, ne će li koji između nas tragom pokojnog kolege Ruspinija.

Njemu čast i slava — i trajna uspomena među nama! Slava mu!

*

Jedva godinu dana prije Ruspinijevog dolaska u Zagreb počeo je pok. prof. dr. J. Pazman izdavati »Bogoslovsku Smotru« kao naučni bogoslovski časopis, kojega Hrvati do tada nisu imali. Pokojni prof. Ruspini počinje u B. S. saradivati odmah nakon dolaska i ostaje stalnim i vjernim njezinim prijateljem do posljednjega časa svoga života.

Među najrevnijim saradnicima »Bogoslovske Smotre« nalazimo pok. Ruspinija. Od godine 1912. ređaju se svake godine njegove rasprave iz područja kanonskog prava. Spominjemo slijedeće:

God. III. (1912) str. 69—83: Bitna forma sklapanja braka.
God. III. (1912) str. 369—380: Uvjeti valjanog braka katolika.
God. IV. (1913) str. 391—410: Prijelaz s jednog katoličkog obreda na drugi.
God. IV. (1913) str. 205—215: Haške konvencije o ženidbenom pravu i naši zakoni.
God. V. (1914) str. 176—184: Nadležnost župnika za valjano prisustvovanje kod sklapanja braka.
God. VI. (1915) str. 131—148, 217—228, 314—340: Konstitucija Benedikta XIV. »Ad militantis« i priziv.

God. VII. (1916) str. 105—120, 209—228, 321—349: Kanonička vizita Biskuka Maksimilijana Vrhovca iz godine 1792—1794.
God. VIII. (1917) str. 52—63, 105—121: nastavak i svršetak prijašnje radnje.
God. VIII. (1917) str. 376—384: Inkunabula crkveno-pravne struke u metropolitanskoj knjižnici zagrebačkoj.
God. IX. (1918) str. 47—66, 121—146: Konstitucije zagrebačke sinode iz god. 1602.

U iza rata obnovljenoj B. S. sarađuje pok. Ruspini nesmanjenom marljivošću. Ne nabrajamo recenzija ni sitnijih bilježaka, nego iznosimo samo rasprave, koje se sve odlikuju temeljitošću i stručnom akribijom.

God. XI. (1923) str. 23—45: Nullum crimen, nulla poena sine lege poenali.
God. XI. (1923) str. 182—187: Smisao kanona 1099. Zakonika.
God. XII. (1924) str. 137—144: Skupna okružnica ordinarija SHS od 23. VIII. 1923.
God. XIII. (1925) str. 59—68: Kanon 10 Zakonika i stečena prava.
God. XIII. (1925) str. 474—480: Prva sinoda zagreb. nadbiskupije.
God. XIV. (1926) str. 302—313: Oprosna vlast župnika svećenika i ispovjednika po kan. 1044 i 1045 Zakonika.
God. XIV. (1926) str. 181—192: Konkordat Jugoslavije s Vatikanom.
God. XV. (1927) str. 257—278: Uzroci, koji umanjuju kaznenu ubrojivost i njihov utjecaj na kazne.
God. XVI. (1928) str. 129—145: Sudska nadležnost kongregacije S. Officii u vinkularnim ženidbenim parnicama.
God. XVI. (1928) str. 385—401: Propisi zakona o opraštanju javnih i tajnih ženidbenih smetnja.
God. XVII (1929) str. 217—230: Smisao kanona 1543 Zakonika.
God. XVII. (1929) str. 1—13: O smislu kanona 214 Zakonika.
God. XVIII. (1930) str. 105—120: Novi konkordati.
God. XVIII. (1930) str. 225—248: Školski zakoni u Jugoslaviji.
God. XIX. (1931) str. 257—267: Krivična djela protiv braka.
God. XIX. (1931) str. 279—285: Sporedne kazne krivičnog Zakonika.
God. XIX. (1931) str. 353—362: Novi propisi sv. Stolice o univerzitetima i fakultetima crkvenih nauka.
God. XX. (1932) str. 71—80: Odredbe i rješenja sv. Stolice u g. 1931.
God. XXI. (1933) str. 308—320: Konkordati između sv. Stolice i država Baden i Njemačkog Reicha.
God. XXII. (1934): »Odredbe i rješenja sv. Stolice u godini 1933.« (str. 94); zatim na str. 242—254: »Konkordat između sv. Stolice i austrijske republike.

U br. 3. toga godišta nalazi se posljednja njegova publicirana recenzija René le Picardova djela: La communauté de la vie conjugale, obligation des époux (str. 308—313).

*

Već ovdje navedene rasprave, od kojih su neke čitave knjige, pretstavljaju jedan ogroman naučni rad u koji je uloženo mnogo vremena i truda. Ako uzmete u obzir, da savjesne recenzije uzimaju isto tako puno vremena, jer valja djelo pažljivo proučiti, a da je iz kanonsko-pravnog područja svake godine po nekoliko takovih recenzija u B. S., svatko lako uvida, da je pokojnik veliki dio svoga vremena provodio kraj knjige i s perom u ruci. Pogotovo je to jasno, kad amo pribrojite ogromni broj članaka praktične prirode, koje je objelodanjivao redovno u »Katoličkom Listu« (Vidi br. 40 (1934.). Isto je tako za vrijeme svoje profesure u Đakovu kao profesor iste struke mnogo saradivao u »Glasniku biskupija bosanske i srijemske«. Osvrt na taj rad donosi Glasnik u broju 19. 1934. gdje je pokojniku posvećen topli spomen i oproštaj iz pera prof. dr. F. Hermana i velikog prepozita đakovačkog Stolnog kaptola Msgr. Dr. Andrije Spiletka.

Uredništvo »Bogoslovske Smotre« vrši ovijem žalosnu dužnost, da svojim čitateljima prikaže sliku svoga nadasve vrijednog saradnika i da mu na ovom mjestu izrekne svoju zahvalu. On je sebi u našem časopisu podigao trajan spomenik, koji će svijetliti pokoljenjima na našem skromnom naučnom polju. Nek mu je mir i pokoj duši u slavi nebeskoj! **Prof. A. Živković.**

Tres casus conscientiae

a J. G. Strossmayer propositi ac soluti.

Dr. A. Spiletak.

CASUS II.

Ad cappellanum Josephum die quadam feriali nullo populi confluxu locum habente, hora octava pro celebrando Missae sacrificio iturum venit parochus Antonius eum requirens, ut sponsos Caium et Rosaliam bis iam diebus festis promulgatos legitime, nunc sub sacro tertia vice promulget, quo dein urgente ita necessitate eadem adhuc die ad copulandos praedictos sponsos procedere possit: caeteroquin extra omne dubium esse, intra memoratos sponsos nulla matrimonii impedimenta subversari.

Cum cappellanus responderet parocho, id neutiquam fieri posse, aperit candide parochus cappellano, se hoc saltem respectu vix aliquando hucusque ad Revmum Ordinariatum suum fine impetrandae a bannis ecclesiasticis in occurrentibus casibus dispensationis recurrere solitum fuisse: parochum solum optimum esse hac in re arbitrum ac dispensatorem; se iam saepius diebus feriatis promulgationes fecisse, sed eas iam omnes tres, iam duas, iam unam pro ratione exigentis necessitatis omnino neglexisse. Quaeritur:

1. De disciplinae huius circa promulgationes sponsorum origine et scopo.

2. Quando et ubi possint et debeant iuxta Ecclesiae *mentem* promulgationes fieri et quis in iis legitime dispensare possit?

3. Gravisne coram Deo peccati se reum faciat parochus statutum per sacros canones ordinem temere violando, et quas in specie in singulis praevaricationum supra attactarum casibus poenas incurrat?

Respondeo: ad 1.um Innumeris iisque gravissimis malis occasionem in Ecclesia olim dederunt furtiva et clandestina matrimonia, neque erat ullus quantumvis obscurus in orbe terrarum angulus, quem labes haec non invaserit, ut adeo opiner, si nulla alia Concilii Tridentini convocandi causa fuisset, propter unam hanc id omnino fuisse faciendum. Communi enim malo communi providendum est consilio. Aeterna memoria et gratitudine digna sunt proinde ea, quae Concilium Tridentinum hoc respectu sanxit. Sunt autem haec: Sancta Dei Ecclesia ex iustissimis causis clandestina matrimonia semper detestata est atque prohibuit. Verum cum S. Synodus advertit prohibitiones illas propter hominum inoboedientiam iam non prodesse, et gravia peccata perpendit, quae ex iisdem clandestinis coniugiis ortum habent, praesertim vero eorum, qui in statu *damnationis permanent, dum priore uxore, cum qua clam contra*xerunt, relicta, cum alia palam contrahunt et cum ea in perpetuo adulterio vivunt; cui malo ab Ecclesia, quae de occultis non iudicat, succurri non possit nisi efficacius aliquod remedium adhibeatur, idcirco S. Lateranensis Concilii sub Innocentio III. celebrati vestigiis inhaerendo praecipit, ut in posterum antequam matrimonium contrahatur, ter a proprio contrahentium parocho tribus continuis festivis diebus inter Missarum sollemnia publica denuntietur, inter *quos sit matrimonium contrahendum, quibus denuntiationibus factis,* si nullum legitimum opponatur impedimentum, ad celebrationem matrimonii in facie Ecclesiae procedatur... Quodsi aliquando probabilis est suspicio, matrimonium malitiose impediri posse, si tot praecesserint denuntiationes, tunc vel una tantum denuntiatio fiat, vel saltem parocho et duobus tribus testibus praesentibus matrimonium celebretur. Deinde ante illius consummationem denuntiationes in Ecclesia fiant, ut si aliqua subsunt impedimenta, facilius detegatur, *nisi Ordinarius ipsa expedire iudicaverit, ut praedictae denuntiatio*nes remittantur, quod illius prudentiae et iudicio S. Synodus relinquit. (Sess. 24. Decr. de Matrim. cap. 1).

Immemorabilium et pene gravissimorum delictorum et scelerum fons prudentissima ac prope divina hac Conc. Trid. sanctione penitus obturatus et christianae reipublicae gubernationi sapientissime consultum est. Concilii Lateranensis IV^i^ a. 1215 celebrati Decretum, ad quod Conc. Trid. provocat post matrimonia clandestina prohibita haec habet: »Quare specialem quorundam locorum consuetudinem ad alia generaliter prorogando statuimus, ut cum matrimonia fuerint contrahenda in Ecclesiis per presbyteros publice proponantur, *competenti termino praefinito, ut infra illum qui voluerit*

et valuerit legitimum impedimentum opponat. Et ipsi presbyteri nihilominus investigent, utrum aliquod impedimentum obsistat. Cum autem probabilis apparuerit coniectura contra copulam contrahendam, contractus interdicatur expresse, donec qui fieri debeat super eo manifestis constiterit documentis.«

De caetero iam Tertulianus, de quo constat quod contra occultas coniectiones paulo vehementius zelaverit, moris huiuscemodi meminit.

Quis potest in denuntiationibus dispensare? Alioquin tum ex supra allatis Conc. Trid. verbis, tum ex eo quod nonnisi ille dispensationes elargiri possit, qui iurisdictionis ordinariae in dioecesi exercendae potestate gaudet, sequitur solum Episcopum aut Vicarium generalem iurisdictionem nomine Episcopi exercentem id iure facere posse, neque requiritur ullus canonistarum, quantumlibet alias novaturiendi studio obreptus, qui aliud hac in materia doceret. Parochus igitur nec in denuntiationibus dispensare, nec eas ad duas aut unam proprio arbitratu reducere audeat. Atque hinc in Instructionali Bambergensi pag. 347 sequentia legere est verba: »Parocho sub culpa mortali incumbit, sponsalia sive matrimonia tribus diebus Dominicis aut festivis continuis denuntiare, ita quidem ut penes parochum non sit eiusmodi denuntiationes remittere aut etiam restringere«.

Res haec adeo clara est, ut dicere non verear illum, qui contrarium asserere aut in praxi exercitare praesumeret, vertigine correptum et caecitate adeo percussum esse, ut media die nil videat.

Anne praeceptum denuntiationum sub gravi obliget, et quae poena manet parochum denuntiationes citra dispensationis veniam negligentem?

Praeceptum denuntiationum sub gravi obligare iam ex supra dictis extra dubii aleam est. Ex poenis idem etiam apparet in praevaricatores praecepti huius per Ecclesiam statutis. Poenae hae sunt sequentes: 1° Si matrimonium neglectis denuntiationibus cum impedimento dirimente etiamsi ignoranter ineatur, proles tali matrimonio natas pro illegitimis habendas esse iubet Ecclesia. Ita habet Conc. Later. 4: »Si quis vero huiusmodi clandestina vel interdicta coniugia inire praesumpserit, in gradu prohibito, etiam ignoranter, soboles de tali coniunctione concepta prorsus illegitima censeatur, de parentum ignorantia nullum habitura subsidium, cum illi taliter (sine proclamationibus) contrahendo, non expertes scientiae vel saltem affectatores ignorantiae videantur.

2.um est: Parochus proclamationes negligens triennali suspensione plectendus, et pro ratione circumstantiarum gravioribus etiam poenis per Ordinarium mulctandus praecipitur. Infelix eiusmodi animarum pastor etiam sic illegitime copulatos poenae proportionatae per Episcopum irrogandae involvit. »Sane parochialis sacerdos, qui tales coniunctiones prohibere contempserit, aut quilibet etiam regularis; qui eis praesumpserit interesse, per

triennium ab officio suspendatur, puniendus si culpae gravitas postulaverit. Sed et iis, qui taliter copulari praesumpserint, etiam in gradu concesso, condigna poenitentia iniungatur.« (Conc. Later. l. c.) Hae Concilii constitutiones etiam in Corpore Iuris Canonici reperiuntur. (C. 3. X. De clandestinis desponsationibus).

3ium e s t: Taliter cum impedimento dirimente etsi ignoranter copulatis omnis prorsus spes dispensationis gratiam obtinendi adimitur. Quodsi quis ignoranter id fecerit (intra prohibitos gradus matrimonium contraxerit), siquidem sollemnitates in matrimonio contrahendo requisitas neglexerit, eisdem poenis subiciatur (id est spe dispensationis consequendae careat); non enim dignus est qui Ecclesiae benignitatem facile experiatur, cuius salubria praecepta contempserit. (Conc. Trid. Sess. 24. cap. 5. de reformatione).

Legi meretur super hac re classicum opus Francisci Stapf sub titulo: Vollständiger Pastoral-Unterricht über die Ehe, ed. 6. pag. 53—61, opus quod impensius condioecesanis meis fratribus commendo.

Cum autem eiusmodi legum Ecclesiae vilipensiones ex eo provenire videantur, quod ipsam Ecclesiam non magni aestiment quidam, ideo ministrorum Christi ultimus ego, fratres meos in Christo per viscera misericordiae Dei nostri etiam atque etiam rogo, ut inter praecipua divinae erga se misericordiae munera referant id, quod sanctissimae illius hereditatis, quam sibi pretioso Unigeniti sui sanguine acquisierat Deus, membra sint, quod castissimae Iesu Christi sponsae filii, quin quod sanctuarii columnae et ardentes in domo Dei lampades sint.

O quanta sunt Ecclesiae in nos merita! Illa nos natos per lavacrum regenerationis in filios suscepit, illa nos parvulos sanae doctrinae lacte nutrivit; illa nos grandiores esca fortiori corroboravit, illa nos viros in ministros suos adscivit; illa nos instante hora mortis sacramentis refectos et pane fortium roboratos ad grande aeternitatis iter praeparabit; illa nos mortuos per sepulturam in terra benedicta ad diem iudicii servabit; illa denique dum ex pulvere exciti coram tribunali iustitiae divinae adstabimus districtum iudicem in misericordem nobis patrem convertet. Nonne conveniens est, ut pro tot ac tantis beneficiis grati erga matrem nostram simus, et dignos nos tantis bonis reddamus?

Obediamus igitur S. Matri Ecclesiae et a statuto per eam sapientissimo ordine nusquam vel tantum unguem recedamus. Exclamemus semper cum summis illis Ecclesiae Gallicae luminibus Bossueto et Fénelonio: »O, si oblitus fuero tui, Ecclesia Romano — Catholica, oblivioni detur dextera nostra! Adhaereat lingua nostra faucibus nostris, si non meminerimus tui, sancta Mater nostra! Amen.

Isus Krist u svijetlu trijezne i netrijezne kritike.

Osvrt na knjigu O. Urbana Talije.

Dr. Nikola Žuvić.

Pod gornjim je naslovom izdao knjigu O. Urban Talija, hrvatski franjevac iz Dubrovnika. Lijepo djelce, kojim je auktor obogatio hrvatsku bogoslovsku literaturu za sv. godinu 1933. Djela su ove vrsti nad sve potrebna, jer obrađuju temelj kršćanske objave — samu osobu Isusa Krista. Djelo je apologetsko-biblijsko, metoda historijska.

Odmah u samom početku dobro argumentira pobijajući teorije Gibbona i Harnacka o uzrocima, zašto se kršćanstvo tako brzo raširilo i ukorijenilo u rimskom carstvu. I historijski su momenti, na koje ovi isključivo apeliraju, važni, kad bi bili istiniti. Ali oni sami ništa ne dokazuju, a još manje tumače intimne uzroke toga naglog širenja. U najboljem bi slučaju bili negativnim argumentom. Međutim je ta historija kasnije iskonstruisana po naturalističkim načelima ovih povjesničara religije. Sadržaja nema njihov proizvoljeni vanjski okvir s razloga, što su zabacili nadnaravnost. Talija hladno i lagano navodi neke argumente i bez polemike naglasuje jedino riješenje o kršćanstvu, koje je samo po sebi čudo (str. 15.) i Božanskog je porijekla (str. 17. i 18.).

Iza kako je iznio metodu u poglavlju: Istina i netrijezna kritika, ulazi (str. 20.) u samu raspravu s poglavljem: Isus nije bio zagriženi strančar. Kao jedinica za sebe, ova je točka dobro obrađena i s jedino pravim dokumentom u ruci — evanđeljima. Ali da pravo kažem, ne znam, zašto je auktor to poglavlje stavio odmah na početku. Pogotovo nisam očekivao ovoga dijela iza zadnje stavke (str. 19.) gdje govori o posinifikaciji religijske ideje. Bolje bi pristajalo iza poglavlja o Straussovu mitizmu.

U petoj i šestoj točci utvrđuje povjesnost Isusove osobe protiv mitomana Straussa i Drewsa (str. 31—43). Ovom dijelu odgovara prilog br. 4 (str. 81—119). Tu autor govori o mitu, legendama i njihovu postanku. Dobro pozna stvar. Kratkom je, ali svestranom obradbom htio izgladiti svoje tvrdnje. Istina je, kad dokazuje, da i legende mogu imati svoju historijsku vrijednost (str. 93—96), ali se ja ovdje ne bih doticao toga, pogotovo ne analizom. Princip je auktor dobro naglasio, ali ako ga apliciramo u ovom djelu, legende su lošeg učinka. U borbi s nepomirljivim neprijateljima, koji zabacuju naša objektivna naučno utvrđena vrela, sam spomen legenda nema mjesta. Argumenti su nam vanjski, historijski kao i vrela otkuda ih crpimo — to jest počinjemo čisto na povjesnoj bazi. Koji se utječu mitima i legendama nemaju čiste svrhe ni dobre volje.

Već samu akademsku koncilijantnost nazvao bih neke vrsti popuštanjem.

Tijekom rasprave jasno izbija, da je auktor htio istaknuti samo principe te obraduje samog Straussa, pa ispušta druge naturaliste sa njihovim školama i sistemima. Svi su drugi ove samo slijedili niječući sve nadnaravno i obnavljali prigovore, koji su bili oprovrgnuti i zabačeni u prošlim vjekovima. Majstorski je to dokazao u zadnjim konsekvencijama kod modernizma. Ove sjajno pobija u pretstavnicima Cheyneju i Le Roy (od str. 107 dalje). Dalje rekapitulira teološku tezu katolicizma o natprirodnosti (str. 116. i 117.) upotrebljavajući i po koju analogiju (str. 118).

Renanom se Talija posebno bavi u sedmoj točci: Isus genij. Ovom dijelu odgovara peti prilog. Jer je kod Renana druga metoda nego kod ostalih, zato i posebni obzir na nj. Renan kao profesor semitskih jezika na Sorboni, putuje na istok. Sam Život Isusov piše naručeno. Vele poznavaoci, da mu je Židov Rotschild dao milijun franaka, da podgrize temelje kršćanstva. Sva se javnost digla osobito francuska i njemačka, pa i protestanti jednako kao katolici. O tomu imamo važne bilješke glasovitog Dupanloupa, inače dobročinitelja Renanova. Karakteristika je djela »Vie de Jesus«, što je pisano kao roman i fantastički iskonstruirano u cjelini i u pojedinostima.

U zadnje je vrijeme na novo bilo djelo izdano (pa i u hrvatskom prijevodu) i mnogo se pisalo prilikom stogodišnjice Renanova rođenja (1923.). Njegovu metodu slijedi Alfred Loisy, zato se Talija i njim posebno bavi (str. 133. i dalje). Isto je tako živa ova metoda kod mnogih slobodoumnika i raznih »modernih« liberalčića. U glavnom uzima autor pod kritiku klasična mjesta iz evanđelja sv. Ivana, uskrsnuće Lazarovo i Isusovo, Magdalenu i dr. jer su se Renan i Loisy na ta mjesta osobito oborili i stvorili više teorija, da potpuno naturalistički protumače čudesnu pojavu i djela Spasiteljeva.

I zadnji dio (str. 55 i dalje) o Budhizmu i njegovoj nauci obrađen je dobro. U zadnje se vrijeme zanose i mnogi Evropejci za ovom fantastičko-panteističkom religijom iz Azije. Neki već nastupaju Europom kao misijonari. I među nama ih imade, koji nose kao fetiša i emulet kipić Budhe. Talija dokazuje originalnost kršćanstva i u čitavoj svojoj čistoći nedostiživu mu visinu. Dobro su osobito obrađene Karma i Trišna. Jasno je pokazao, da Budhizam znači religiju smrti i zator svakog napretka. Dobar poznavaoc Budhizma Houston Stewart Chamberlain je rekao: »Budhizam je proživljeno samoubojstvo«.

Na koncu spominjem još, da je kompozicija knjige dobro smišljena. Možda bi logičkiji bio slijed: Harnak — Renan — Strauss — Budha. Ovaj bi red, ispustivši ono o Isusu strančaru, odgovarao bolje samoj stvari.

Na str. 51.—52., gdje je govor o Lazarovu uskrsnuću odgovor mi ne izgleda dovoljan. Ne daje ekvivalenta napadaju Renanovu.

kad veli, da Marta i Marija, varaju s Lazarom svijet. Premda je i Renanu glavno vrelo Ivanovo evanđelje, protiv njegova napadaja još nije dovoljno navesti sam tekst. Glavno lice — Isus — ostaje u pozadini.

Kod čudesa je u opće previše materijala sakupljeno na jednom mjestu. Teško će čitaoci slijediti s razumijevanjem. Kao govorniku, riječ mu teče lako. Obilno ima riječi i za istu stvar upotrebljava mnogo sinonima, pa i pleonazama (str. 122.—130.). Šteta da ima i inkongruencija, s čudesnim riječnikom — valjda provincijalizmi i arhaizmi. Mnoge riječi ne piše dosljedno: Pilat Pilato, Židovi Jevreji, židovski jevrejski, perzonalan persognifikacija, drugovačije drugčije, razvijen razavito, cvate cavti, krstjana kršćanski, laživ lažljiv, rasinjacija rasegnacija i dr. Literatura je ograničena (nije autor slobodan, ne raspolaže niti može sve nabaviti) i starija.

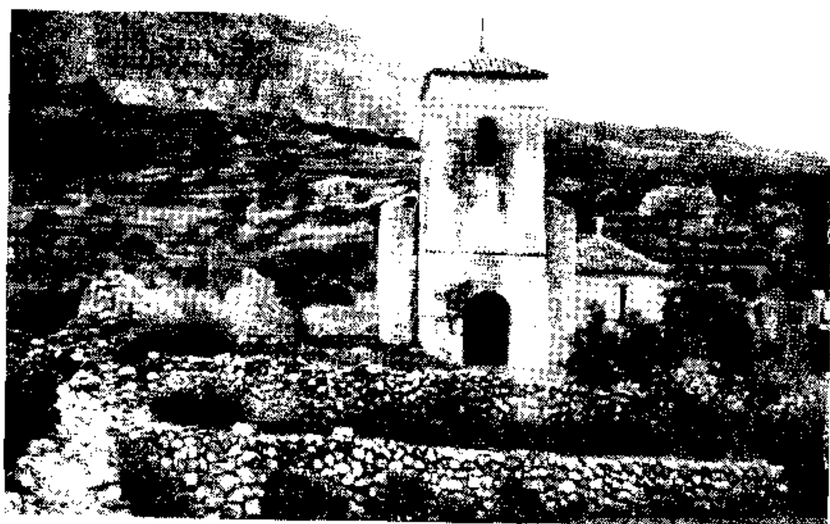
O. Urban Talija nema pred očima strogo naučne svrhe. Ipak je naučan. Glavno mu je, da podvrgne trijeznoj kritici mišljenje onih, koji niječu natprirodnost Kristove pojave (str. 5). »To mišljenje podvrgavam trijeznoj kritici upriličujući moj govor i moje raspravljanje da bude na dohvat široj publici« (str. 6). Pošto piše radi širih krugova zato i spominje često premise i zaključak, pa opetovano, što veli netrijezna, a što trijezna kritika. Zato je i jasan, jer tako osvijetljuje sve dijelove. Talijina je knjiga sinteza odgovora na apologetske objekcije o osobi Isusa Krista. Dobro nam dolazi i harni smo piscu.

„Baščanska ploča" u Zagrebu.

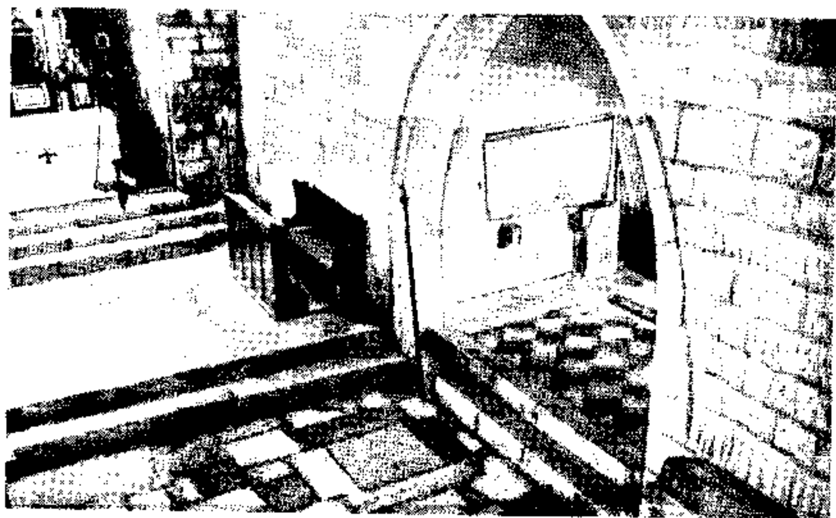
Dr Dragutin Kniewald.

Ima već više godina, što biskup krčki dr Josip Srebrnić nastoji kako bi spasio t. zv. baščansku ploču, koja je u crkvici sv. Lucije u Jurandvoru, općina Baška, na otoku Krku, uslijed atmosferskih i nekih drugih neprilika bila u opasnosti. Biskup je prije no što je došao u Krk bio profesorom crkvene povijesti na ljubljanskom bogoslovskom fakultetu. Pisao je i o pitanjima hrvatske povijesti. I kao biskup imade dr. Srebrnić otvoreno oko i mnogo ljubavi za povijesna pitanja, osobito otoka Krka i Raba, koji sačinjavaju njegovu biskupiju. On skuplja natpise, prepisuje ih i tumači, brine se za našu umjetničku crkvenu starinu i nastoji, koliko može, da se ono mnoštvo crkvenih starina, što se danas još nalazi upravo na otoku Krku i Rabu, sačuva za poznija pokoljenja. Grad je Krk kolijevka krčkih knezova Frankapana, koji su vijekovima bili jedni od najjačih velmoža regni Croatiae. Ali ne samo to. Oni su bili i veliki mecene crkvene umjetnosti. O tome svjedoči još danas čitav otok Krk, pa Trsat, Bakar, Hreljin, Belgrad, Bribir, Crikvenica, Novi Senj. Razumljivo je, da je biskupu Srebrniću velika briga bila,

kako bi se t. zv. Zvonimirova ploča u Jurandvoru očuvala od propasti, kojoj je u crkvici sv. Lucije polagano, ali gotovo sigurno išla ususret. Toga su mišljenja bili svi stručnjaci, koji su je posjećivali, a kojima je bila upravo ta ploča nada sve draga, jer je — kako se dosad mislilo — naš jedini spomenik pisan starim slovenskim jezikom (već u hrvatskoj redakciji) iz doba naše narodne dinastije. Ta je ploča i datirana, te se vidjelo, i danas je još na starim fotografijama razabire g. 1100. Vjerojatno je bila još jedna brojka, koja se ipak više nije mogla čitati. Ova je ploča jedan od dragocjenih spomenika naše crkvene povijesti. Ali ona imade i opću važnost za našu historiju. U njoj se izrijekom spominje Zvonimir, kralj hrvatski, koji je benediktovcima na otoku Krku po njihovu opatu Držihi darovao ledinu, na kojoj je onda opat Dobrovit sagradio crkvicu svete Lucije. U doba je dakle Zvonimirova i Krk potpadao pod vlast hrvatskoga kralja. Svi su ovi razlozi utjecali na to, da se ovoj ploči pridavala velika povijesna i jezična važnost. Ali ploča je u crkvici sv. Lucije propadala. Već g. 1897. piše »Starohrvatska Prosvjeta« (fra Marun) na str. 8.: »Veoma je žaliti, da ovaj dragocjeni spomenik danomice propada i da od dobe, od kad ga je dr. Rački objelodanio, do danas, uslijed propadanja znatno je postradao tako, da i najvažnija riječ u napisu, »Zvonimir«, mnogo je pretrpjela, pa je sveta dužnost, da se daljno propadanje, u koliko se moglo, predpriječi. A to ako se na zgodnije mjesto iz crkve svete Lucije prenese«. Što se to već prije nije učinilo, i pored želje n. pr. prof. Brunšmida, direktora arheološkog muzeja u Zagrebu, u kojem se čuva i Rendićev sadreni otisak (negativ) bašćanske ploče, to je stoga, kako veli komunike Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu od 14. augusta 1934., što je postojala pogibao, da bi taj spomenik, ako bi se bio prenio sa svoga tadašnjega mjesta, koje se nalazilo u tadašnjoj austrijskoj pokrajini Istri, mogao dospjeti u koji muzej, kamo pravi štovatelji te naše starine nisu željeli da dođe. Prof. Gjuro Szabo ističe u Jutarnjem Listu 26. VIII. 1934. str. 17., da je od 1919. godine amo bio neko osam puta pred pločom u Jurandvoru i nažalost je morao konstatovati, da ovaj od stoljeća provlaženi kamen sve manje odolijeva tamo zimskoj studeni, a pogotovu mu se čini, da je ubrzan tempo oštećenja, otkako je ploča prekrivena staklom. Staklenim ju je okvirom biskup Mahnić htio zaštititi upravo od morske soli i drugih nepogoda, ali bit će, da je doista ovaj okvir, metnut u najboljoj nakani, »ubrzao tempo oštećenja«, jer nije bilo dovoljno promaje i zraka, koji bi ploču i u onim atmosferskim prilikama ipak bio bolje sačuvao od ovog staklenog okvira. Prof. Szabo misli, da je »teško bilo očekivati da bi se konzervativnost crkvena htjela odlučiti na jedino ispravno riješenje: na prenos ploče na koje s i g u r n o i prikladno mjesto«, pa to više s hvalom ističe odluku biskupa krčkog, kao opata svete Lucije, dakle nasljednika opata Držihe i Dobrovita, o kojima govori ploča, da preda ploču na pohranu i čuvanje za vječna vremena Jugoslavenskoj Akademiji u Zagrebu, koja će imati

Sv. Lucija u Jurandvoru

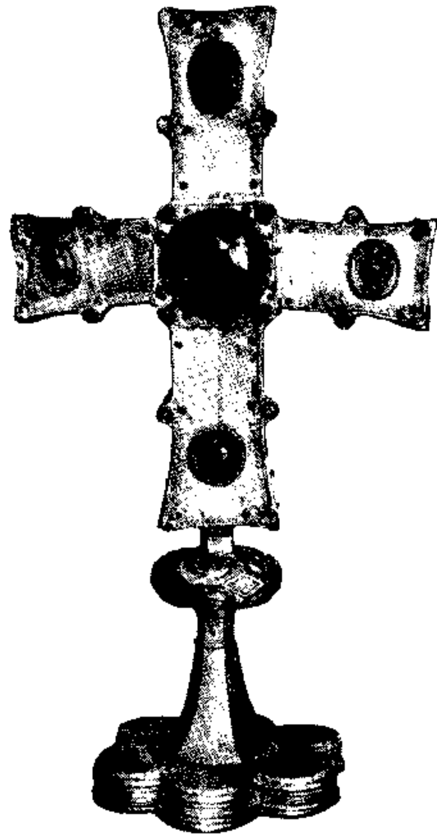
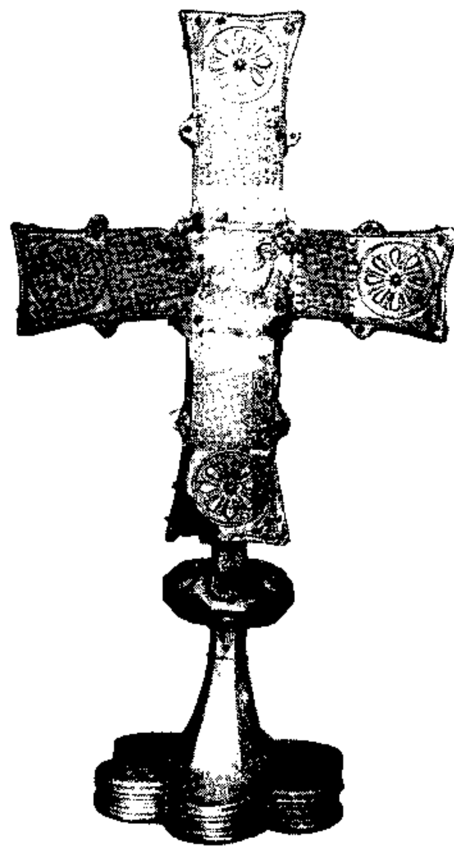
Nutrašnjost sv. Lucije.

Foto Dr. D. Kniewald

»Baščanska ploča« u današnjem stanju

Foto Dr. D. Kniewald

Bribirski križ krbavskih biskupa

Foto Dr. D. Kniewald

i mogućnosti i spreme da sve učini, kako bi se ta ploča sačuvala u današnjem stanju što dulje.

Kako je biskup krčki nakon nekih ranijih neuspjelih pokušaja zamolio HBA da preuzme brigu oko prenošenja ploče u Zagreb, raspravljalo se u HBA u više navrata o tom pitanju. Dolazila je u obzir ponajprije riznica zagrebačke stolne crkve i sama zagrebačka prvostolna crkva. Od riznice se odmah odustalo, jer u njoj ne bi ploča bila tako lako pristupna ni naučenjacima ni široj publici, školama i slično. Nakon mnogog razmišljanja i savjetovanja odustala je HBA i od toga, da se ploča smjesti u zagrebačku prvostolnu crkvu, ponajviše toga radi, jer se u katedrali sakupi mnogo tople vlage, osobito, kad je crkva puna, a zimi se onda uslijed ventilacije i hladnoće lako može ova vlaga, koja zastaje na kamenoj ploči, smrznuti i time oštećivati ploču i natpis na njoj. Konačno je dakle prevladalo mišljenje, koje je jednoglasno usvojeno, da se biskupu krčkom predloži, da baščanska ploča bude prenesena iz sv. Lucije u palaču Jugoslavenske Akademije u Zagrebu. Biskup je veoma rado pristao, a i Akademija sama, pa je konačno u petak, 10. kolovoza, otišao na Krk prof. dr. Stjepan Ivšić, da u ime Akademije preuzme ploču. Po želji biskupa krčkog, potpredsjednika HBA, i same Akademije, pratio sam ga i ja, da mu budem na ruku kod prenosa. Bio je zamoljen i prof. Szabo da ide s nama, no jer nije mogao da ide, zamolio me da kao zastupnik konzervatorskog ureda prisustvujem prenosu. S nama je bio i preparator arh. muzeja g. Antolić, što ga je Akademiji stavio na raspolaganje ravnatelj arh. muzeja u Zagrebu, prof. dr. Hoffiler. Već je prije Akademija na adresu župskog ureda u Baški bila poslala tačnu kopiju originalne ploče, izrađene u betonu, prema negativnom odljevku Rendićevu. Kopija je bila u sanduku, koji je bio određen da primi originalnu ploču, kad se bude prenosila u Zagreb. Kopija je stigla u Bašku i postavljena je odmah u crkvicu sv. Lucije u Jurandvoru. S izvjesne se strane htjelo javnosti prikazati, kako je dolazak te kopije i neko navodno tajinstveno držanje crkvene vlasti na Krku u toj stvari skrivilo onu tešku i neugodnu atmosferu, koja je u Jurandvoru i u cijeloj Baški vladala onih dana. Nasuprot tome stoji činjenica, da je biskup želio kad bude sve pripravno obavijestiti i srez i općinu i svečanim načinom u Jurandvoru predati Akademiji ploču, te preuzeti kopiju. Netko i nešto mora biti krivo za sve ono, što se dogodilo... Nisu tu krivi ni biskup, ni Akademija, ni baščanski čestiti hoteljeri kao takvi, a ni pošteni mirni Baščani i Jurandvorci. To smo vidjeli i zapažali na svakom koraku. Drugi je tu netko po srijedi, koji se sakriva iza čestitih i mirnih inače Jurandvoraca. Čitava je ta »pobuna« u Jurandvoru vještački udešena i sve su one fraze, koje su nam bile dobacivane i u Jurandvoru i u Baški i po nekim novinama umjetno spletene, da se sakrije pravi cilj svega toga. A onima, koji su sve to spleli, nije bilo stalo do ploče, ni do originala ni do kopije, već su iskoristili priliku, da se revanširaju, kako su oni mislili, biskupu dru Srebrniću. Pa kad je on lično bio za njih i predaleko i

previsoko, tada su se osvetili tako, da su mu napakostili s ovom pločom. Pričali su, da ju je prodao Talijanima, kao što da je biskup Mahnić darovao Franji Josipu onu nestalu sliku iz sv. Lucije, i koješta drugo... Najjasnije su međutim pokazali svoja čuvstva prema ploči, kad su dali zablatiti kopiju, što ju je Akademija ostavila u crkvici sv. Lucije na spomen da je ondje bila originalna ploča. Ovakve čine ne nadahnjuje pietet, pa ni žalost nad odlaskom ploče iz Jurandvora, nego samo zloba i pakost.

Kad smo vidjeli, da su duhovi uznemireni, premda je ta uznemirenost bila vještački unesena u mirno inače pučanstvo, obavijestili smo biskupa krčkog i civilne upravne vlasti, da je bolje počekati s prenosom. Konačno je prenos izvršen 29. kolovoza. Ploča se nije više nalazila u crkvici sv. Lucije, nego u novogradnji škole u Jurandvoru, ispod sv. Lucije. Tamo su je odnijeli oni, koji su je u noći od 16. na 17. kolovoza o. g. silom i nepovlasno oteli iz sv. Lucije. Bila je ukopana u zemlju u jednoj prostoriji, koja još nije imala poda, te je za koji dan trebala biti prekrita betonskom pločom. Srećom su upravne vlasti ušle brzo u trag ovoj otimačini i pronašle ploču, koju je onda sreski načelnik g. Vitezić, i sam Krčanin, dao brižno čuvati. On nam je kod prenosa u svemu išao na ruku svojim taktičnim i energičkim postupkom. Tako je, u njegovu prisuću, odgrnuta zemlja i pijesak s ploče, koji su je pokrivali u visini od kojih 15 cm. Odmah se moglo utvrditi, da je ploča uglavnom ostala neoštećena. Ipak su se jasno opažale neke manje ozljede na frizu i u gornjim recima teksta. Ploča je utovarena na teretni auto i prenesena u Krk, u biskupski dvor, gdje je ostala do prenosa na parobrod. O svemu je tomu sačinjen zapisnik u uredu sreskog načelstva u Krku dne 29. augusta 1934. U biskupskom je dvoru ploča bila smještena u prostorijama nekadašnje tiskare biskupa Mahnića »Kurykta«, gdje su se štampale tolike crkveno-slovenske knjige. Upravo je onih dana boravio na Krku kao biskupov gost dr. Josip Vajs, profesor Karlova Univerziteta u Pragu, koji je izdao i priredio mnoga crkveno-slovenska liturgijska izdanja, među ostalima i novi crkveno-slovenski rimski Misal. U prisuću dakle dra Vajsa i dra Kniewalda predao je biskup Srebrnić kao opat sv. Lucije u smislu ugovora s Jugoslavenskom Akademijom od 26. lipnja 1934. ploču zastupniku Akademije prof. Ivšiću, da je odveze u Zagreb i ondje Akademiji preda na čuvanje. O tom je činu u biskupskom dvoru sastavljen i zapisnik, što su ga potpisali svi gore spomenuti. U Krku je ploča bila izložena, tako, te su je mnogi pošli da vide. Onda je brižno smještena u solidni sanduk u kojem je bila dopremljena kopija ploče, te 30. kolovoza ukrcana na parobrod. Kod tog čina, kad je ploča odilazila s otoka Krka, bili su prisutnici zastupnici krčkog kaptola i g. sreski načelnik. Kao na Krku, tako su i na Sušaku i naše upravne vlasti i svi oni, na koje smo se bili obratili, s najvećom susretljivošću pomogli da se prenos ploče u Zagreb obavi na podesan i dostojan način. Ploča je s parobroda

pretovarena na teretni auto, koji ju je 31. kolovoza pred zoru doveo u Zagreb, gdje je odmah smještena u palači Jugoslav. Akademije.

Kod ovog historijskog čina, gdje se »Zvonimirova ploča« nakon 800 godina maknula iz opatije svete Lucije, da bude prenesena u Zagreb i tamo u Jugoslavenskoj Akademiji sačuvana za čitav naš narod, uplele su se nažalost i ljudske strasti. Prošlo je i to i duhovi su se u Jurandvoru već smirili. Jurandvorčani vide danas, da toga radi, što nema više u crkvici svete Lucije originalne ploče, ne će ni jedan gost manje golaziti u Bašku. Jer tko je dolazio u Bašku na ljetovanje, nije dolazio radi ploče, nego radi kupališta... Uvidjeli su, da biskup nije nikomu prodao te ploče, nego je samo dao u Zagreb na čuvanje. Vidjet će i to, da će ploča biti više pažena i bolje čuvana u Akademiji nego u Jurandvoru. I svi, koji će tu ploču gledati i proučavati znat će za Bašku i za Jurandvor i za onu malu crkvicu tamo usred one vrletne ledine, koju je Zvonimir, kralj hrvatski, darovao hrvatskim benediktovcima u dni svoje. Biskup je krčki, kao opat sv. Lucije zadržao pravo vlasništva ploče, a Jugoslavenskoj ju je Akademiji u Zagrebu predao samo na čuvanje. Akademija se brine da ploča bude očišćena i uređena, te će je tada postaviti na počasnom mjestu u svojoj palači u Zagrebu.

No ti će se radovi oko uređenja ploče moći odvijati dosta sporo. Tek se sada sasvim jasno vidi, kako je bilo potrebno da ploča bude prenesena iz Jurandvora u Zagreb. Kad je biskup krčki Vitezić dao ovu ploču izvaditi iz kamenog tla crkvice sv. Lucije, staviše joj jaki željezni okvir, da se ne raspadne, jer se bila raspuknula u više komada. Kod prenosa se ploče iz Jurandvora odmah opazilo, da je taj željezni okvir posve izgrižen od soli, te je već bio popustio i mrvio se pod rukom. Ploča je u crkvici sv. Lucije počivala u desnoj kapelici na dvije konsole. Da je taj obruč popustio — a to bi se bilo s vremenom sigurno desilo — ploča bi se raspala u svoje komade, jer je žbuka, kojom su bili slijepljeni, slabo držala i ti bi komadi pali na kameni pod i rastepli se. Od natpisa bi u tom slučaju vrlo malo još ostalo. Ali nesamo to. I sama je ploča »teški bolesnik«. Tako je zasićena solju, da imade slani okus i da iz nje neprestano izbija sol. Uslijed mnoge soli, koja se vjekovima sakupila u unutrašnjosti baščanske ploče, postaje ona za kišovitih dana ili južnog vremena vlažna. Treba dakle ozbiljno pomišljati na to, kako bi se ploča riješila soli, koja ju polagano, ali sigurno rastvara. Na površini se ploče jasno zapaža, kako se ploča runi. I ovo je dokaz, da je jedino mjesto, gdje je biskup krčki kao opat svete Lucije mogao spremiti baščansku ploču, upravo naša Jugoslavenska Akademija, jer jedina ona može da raspolaže i naučnim aparatom i novčanim sredstvima, koja su potrebna da se ploča doista konservira za poznija pokoljenja.

Mnogo imade otvorenih pitanja, koja još trebaju da riješe naši historičari i filolozi u vezi s baščanskom pločom. Ovdje bih se želio taknuti samo pitanja, što ga je nabacio već dr. Ivan Crnčić u Književniku 1865., str. 13. On piše, da je tadašnji biskup krčki, kao

opat sv. Lucije bez manastira, htio nešto znati o svojoj opatiji, te je pisao na sve kraje, pa i »u Mletke, čuvarom starih pisam«. I ovi mu odgovoriše, da je u njih »popis svega njezina blaga, knjiga od 175 listov, spisana 18. vieka«. Crnčić ne kaže, koji su to čuvari starih pisam, ali donosi izvadak iz ono »malo poviesti«, što su je bili poslali biskupu krčkom kao izvadak iz onoga, što oni imadu. Tu se veli, da je p r v a opatija medu druginia dvjema na krčkom otoku crkva sv. Lucije u Drazi baščanskoj, na prelijepu mjestu. Ta draga, »duga, a težana, ima na okolo sebe sa triju stran vienac gor i vrhov, s kojih teku potoci k moru, a i goric, na koji je selac, a na četvrtoj široku dragu morsku, brodom jatu, te ugodno primorje, a na njem Bašku, grad ljepši od inih četiri otočkih. Ta crkva, ne velika, bez ljepote, na jedan brod i od klesana kamena, ima zvonik do samih vrat te nad njimi, ali otvoren, pak je i on za cergan (atrio); i još prostrano grobišće, a pol odgadjeno i puno mirišta na okolo, koja ti kažu, da je tu nekada bio pravi manastir, i to kaluđerov Benediktovac, koji od nemira pred Uskoci da su ga povoljno ostavili na kraj 14. vieka, preselivši se u ine svoje opatije u Italiju. Nemože se doznati, ni tko je tu crkvu bio sazidao, ni kada, jer ako i jest nekoliko napisov na pločah po njezinih zidovih, te ploče su porazbijane, a napisi slizani. A stara pisma spalili su Uskoci ne jedan put... Unutri su tri oltara, prvi: velik, pod opatiju, na kojem je dvoja sveta Lucija, jedna na daski naslikana, a druga od drva; druga dieve Marije na lievom boku od vrat; a treći presvetoga Ruzarija u kapelici prama ovomu, prizidanoj pod opatom Contariniem, po dobroj volji Duždevoj. A ta oba jesu svaki pod svoju bratovštinu«. Dovle Crnčić. Obratio sam se na preuzvišenoga gospodina biskupa krčkog dra Srebrnića s molbom, koji se to biskup obratio u Veneciju i na koga. Biskup mi je odgovorio, da se ekscerpt iz onog mletačkog spisa nalazi sigurno medu aktima biskupa Šintića, koji je biskupovao 1792—1837., jer je on od tadašnje austrijske vlade polučio odluku od 8. XII. 1817., prema kojoj uživa dobra nekadašnje opatije svete Lucije, te je kod te zgode sigurno svoju stvar dokazivao ispravama, koje su se odnosile na sv. Luciju. Ali akata iz njegovog dugog vladanja imade mnogo, te bi trebalo sve proći, jer nijesu uređeni po godinama. Zamolio je marnoga mons. Polonija, krčkog kanonika, koji se bavi krčkim crkvenim starinama, i koji je i meni lično bio uvijek najspremnije na usluzi, kad sam što od njega molio, da na sebe preuzme ovu brigu, što je on i obećao. Nadajmo se dakle, da ćemo doskora moći više saznati o crkvi i opatiji sv. Lucije u Jurandvoru.

Danas je crkvica svete Lucije ovakova izgleda: Lijevo od ulaza vidi se na vanjskom zidu kao neka šahovska ploča, isklesana u kamenu. Bijele su kocke udubljene, a žute su izbočene. Na vrhu se tornja, u visini prozornog luka, nalazi desno polufigura čovjeka, a lijevo lav. Straga, na istočnoj strani, nalazi se desno vol (ponešto čudna oblika, nekako više kao konj), a lijevo ptica, vjerojatno orao. Dakle simboli četiriju evanđelista... Zanimljivo je, da se četiri

evandelista spominju i u samoj ploči. Vrata su crkvice okrenuta prama zapadu. Lijevo od ulaza, dolje, nalazi se ploča s jako oštećenim napisom, što ga je Crnčić ovako čitao: MAGISTER ANDREAS ME FECIT (Književnik 1865, 15.) Iz okolnosti, da na kamenu nije uklesano ANDREAS, nego ANDRAS izvode neki, da ova pogreška odaje našeg čovjeka kao graditelja crkvice sv. Lucije. Ono šahovsko polje smatra Crnčić nekim grbom, valjda frankopanskim. Medutim su Frankapani imali sasvim drugi grb.

Lijevo je u ulazu uzidan dio rimskog spomenika. U sredini je glava, gore neka sada nečitljiva slova. a dolje: IS - F - IVRO PATER OLS CIVIS - F - FATAE T R I S - FACIVNDVM V I E.

Desno pred vratima ostatak kolone, zapravo kapitel, koji je izdubljen i tako ima da služi kao posuda za svetu vodu.

Crkva je danas veoma zapuštena, i bez obzira na onaj dojam, što ga je na nas učinila, kad smo u nju stupili radi prenosa ploče, jer je onda bilo ono malo pokućstva, što je u njoj, sve porazbacano i djelomice polomljeno od onih, koji su ploču bili noću oteli. One svete Lucije »na daski« nema više tamo. Ona je danas negdje u Italiji i čeka da nam bude povraćena. Nema ni drugog oltara, slijeva ulaznih vratiju, nego samo glavni žrtvenik u sredini i onaj u kapelici s desna, u kojoj se nalazila i ploča. Glavni je oltar urešen neukusnom malom slikom svete Lucije mjesto one ponosne »pale«, koja ga je nekad resila. Od svih se dakle oltara. što ih spominje onaj izvještaj iz Venecije, sačuvao samo onaj u desnoj kapelici, gdje je bila i ploča . . . To je gotička kapelica, sa šiljatim lukom na ulazu i natkrita unakrsnim svodom. Oltarna je slika Madona s Djetetom i krunicom. Okolo je prikazano 15 otajstva krunice u medaljonima, povezanim ružama. Dolje desno tri muškarca, a lijevo tri ženske glave u bijelim kapama i crnim odijelima. Slika je nažalost »restaurirana«, ali tako loše, da je sasvim iskvarena. Dolje ispod oltarne menze nalazi se drveni antependij, presvučen kožom. Zajedno s vanjskim okvirom širok je 182, a visok 96 cm.

Medu natpisima, što ih je još Crnčić vidio na tlu sv. Lucije, nalazio se i glagolski natpis: knez Ivan Frankapan Krčki i Modruški i Senjski 1465. Kukuljević je mislio, da je tada Ivan umro. Crnčić je već tada držao, da tomu nije tako. I imao je pravo. Ipak je knez Ivan Frankapan, zadnji gospodar Krka, bio u nekoj vezi sa sv. Lucijom.

Noviji konkordati i katolička akcija.

Dr Dragutin Kniewald.

U konkordatu s Lettonskom 1922. određuje art. XIII.: Republika Lettonska ne će stavljati zapreka djelatnosti, što je nadzire nadbiskup u Rigi, a što je vrše udruženja katolika u Lettonskoj. Ova će udruženja imati ista prava, kao i druga društva, što ih priznaje država. Perugini, Concordata vigentia, Romae 1934, 7/17, primjećuje, da ovamo spadaju i društva KA, jer potpadaju pod vlast nadbiskupa u Rigi i jer pomažu njegovu apostolsku službu.

U konkordatu s Litvom 1927. određuje art. XXV.: Država će dati punu slobodu organizovanja i djelovanja udruženjima, koja prosljeđuju ciljeve, što su prvotno vjerski i koja su sastavni dio KA, te, kao takva, ovise od autoriteta mjesnog Ordinarija. Perugini, o. c. 69/37 primjećuje, da je to prvi primjer in aure concordatario, po kojem se KA izrijekom uzima u zaštitu. Ipak je u Lettonskom konkordatu bila već uključena zaštita KA u art. XIII. koji govori o katoličkim udruženjima. Lettonski je konkordat sklopljen 20. V. 1922., dakle tek nekoliko mjeseci nakon izbora Pija XI. Papom i prije enciklike Pija XI. »Ubi arcano Dei« od 23. XII. 1922, u kojoj već Pijo XI. izrijekom napominje KA i zove je sebi »najdražom«.

U konkordatu s Italijom 1929. određuje art. 43.: Talijanska država priznaje organizacije, koje ovise o ACI, u koliko one, prema odredbama, što ih je izdala sveta Stolica, razvijaju svoju djelatnost izvan i iznad svake političke stranke i pod neposrednom ovisnošću od crkvene hierarhije za proširenje i provođenje katoličkih načela. Sveta Stolica prigodom sklapanja ovog konkordata prihvaća priliku da ponovno zabrani svim crkvenjacima i redovnicima u Italiji upisivanje ili djelovanje u kojoj mu drago političkoj stranci.

S Njemačkom je sklopila sveta Stolica konkordat 1933. Art. 31. veli: One organizacije i udruženja, koje služe isključivo vjerskim, čisto kulturnim i karitativnim ciljevima i koje su kao takve podređene crkvenoj vlasti, bit će zaštićene u svojim ustanovama i u svojem djelovanju. One katoličke organizacije, koje osim religioznih, kulturnih ili karitativnih ciljeva služe i drugim svrhama, među inim i socijalnim ili staleškim zadaćama, uživat će zaštitu art. 31. al. 1. u koliko bude osigurano razvijanje njihove djelatnosti izvan svake političke stranke. Time se ne prejudicira njihovom možebitnom uvrštenju u državna udruženja. Ostaje pridržano dogovoru između vlade Reicha i njemačkog episkopata, koje su to organizacije i udruženja, koja potpadaju pod odredbe art. 31. ovog konkordata. Ukoliko sama država (Reich ili zemlja) uzdržavaju športske ili druge omladinske organizacije, bit će poskrbljeno, da članovi ovih organizacija uzmognu redovito vršiti svoje crkvene dužnosti u nedjelju i blagdane. Oni ne će biti ni na što prinukani što ne bi bilo u skladu s njihovim vjerskim i ćudorednim uvjere-

njima. Perugini (O. c. 254/57) primjećuje, kako se očito vidi razvitak u konkordatima gledom na KA. U Lettonskom je konkordatu uključena, ako i ne izrijekom. U Litavskom je izrijekom spomenuta. U talijanskom se još jače naglasuje čisto vjerski značaj KA. A u njemačkom se više ne priznaje KA samo sloboda postojanja i djelovanja, nego joj se daje i zaštita u njezinim ustanovama i njezinom djelovanju. Tu se ujedno ustanovljuje i to, da ovu zaštitu uživaju i ona katolička društva, koja prosljeđuju socijalne ili staleške ciljeve, a razvijaju svoju djelatnost izvan i iznad svake političke stranke.

S austrijskom je republikom sklopila sv. Stolica konkordat 1934. U protokolu, koji je priložen konkordatu, dodaje se art. XIV. konkordata: Austrijska savezna država daje udruženjima, koja prosljeđuju prvotno vjerske ciljeve, te koja sačinjavaju KA i kao takve potpadaju pod vlast mjesnog Ordinarija, punu slobodu gledom na njihovu organizaciju i njihovo djelovanje. Savezna će se država za to brinuti, da bude zaštićeno uzdržavanje i razvijanje onih organizacija katoličke mladeži, što ih priznaju nadležni crkveni poglavari i da u onim omladinskim organizacijama, što ih ustanovljuje država, bude katoličkoj mladeži osigurano dostojno izvršavanje vjerskih dužnosti i odgoj u vjersko-ćudorednom smislu prema načelima Crkve. Štampa ne će biti podvrgnuta nikakvim ograničenjima gledom na zastupanje katoličke nauke.

Bilješke iz moralnog bogoslovlja.

Prof. A. Živković.

I. Moral u medicini. Ovih se posljednjih godina provlači medicinskom literaturom riječi o krizi medicine. Javljaju se glasovi, koji jasno i otvoreno govore, da medicina na dosadanjem putu ne može i ne smije proslijediti, već da joj se valja okrenuti drugim smjernicama, koje više odgovaraju i naučnoj visini i čovječjem dostojanstvu. Otpočeo je tako Oskar Bumke, münchenski psihiater, a nastavio Bernhard Aschner u djelu »Krisis der Medizin« (5. izdanje 1933., Hippokrates-Verlag, Stuttgart). Za njima cio niz imena, koja nešto znače u naučnom svijetu: Jos. Losse, Erwin Link, J. Bresler, M. Reinhardt, Hans Much, W. Capelle itd.

Što se prigovara dosadanjoj medicinskoj znanosti? Ovo: a) da se drži stare celularne teorije po Virchowu i lokalne terapije, b) da službena medicina zastupa materijalistički nazor na svijet, c) da ima isključivo prirodoznanstveni karakter, pa i čovjeka smatra tek podesnim objektom za pokušaje svojih naučnih hipoteza, d) da u fanatično-naučnom »istraživanju« ima odveć veliki uplit kemija, 6) da često igra samo na jednu kartu i slijepo slijedi samo jednu metodu, 7) da u vezi s rečenim pod b) psihičke pojave svodi na suštu fiziologiju. Sve su te pojave samo upliv one škole, koja bez

kritičkog ispitivanja prihvaća gledište, što su ih unijeli u prirodne znanosti Darwin, Vogt, Häckel i dr. A da se taj filozofski nazor mogao održati u medicinskim krugovima tako dugo, kad ga je kritička filozofija već poodavna napustila, leži razlog u činjenici, da se medicinsko školovanje slabo obazire na filozofiju. I doista u nastavnom programu medicinara po našim i stranim sveučilištima nema predavanja iz filozofije, baš naročito iz etike. A zvanje, koje toliko zahvaća na polje gdje se unakrštavaju pogledi o cilju, postanku i opstanku života, ne može biti u realnom životu indiferentno prema tim pitanjima. Zato se javljaju glasovi, koji izdižu veličinu Hippokratovu i princip, koji je on već postavio: *poštuj i štedi život!* Oni vape za »liječničkom etikom«, za čvrstim i stalnim načelima u djelovanju, koja se ne mijenjaju, nego ostaju jednima i jednakima u svim mnogostrukim životnim prilikama. Zvuči gotovo nevjerojatno, veli Much, da se riječ »etika« ni u jednom medicinskom kolegiju ne spominje. I kad s toga Albert Moll u svom djelu »Aerztliche Ethik« nastoji, da nađe put, kako bi se moralni princip u liječničkom zvanju jače istaknuo, onda je to njegovo nastojanje vrlo hvalevrijedno. Ali kad on staje kod relativnog etičkog principa, kad dopušta svakome da njegova individualna etika dolazi do izražaja, onda on griješi, jer ne vidi, da će tako najoprečniji i najnemoralniji postupci biti opravdavani u ime etike. Sve nastojanje, da se »liječnička etika« podigne, ostat će bezuspješno, doklegod se ona ne slobodi evolucionističkih predrasuda. Ona mora usvojiti jedan jedinstven moralni princip, nepromjenjiv i vječan, kao što je nepromjenjiv i vječan Bog, od kojega polazi. Znamo, da je probijanje te misli oteščano u današnje vrijeme. Ali ono nije nepoznato i nije nesimpatično onima, koji iskreno i ozbiljno traže izlaza iz neodrživog stanja u koje je sve naučno djelovanje upleteno materijalističkim i evolucionističkim teorijama. Čovjek nije samo materija, on nosi u sebi duhovni princip. I liječnik mora bolesnikovu dušu razumjeti. Novo nastojanje u medicini ide za tim. (V. Th.-prakt. Quartalsch. br. 3/1934. »Krise der Medizin und ärztliche Ethik« od prof. dr. F. Waltera).

O istoj stvari ima dosta raspravljanja u stručnim medicinskim, a i po raznim katoličkim časopisima. Spominjem još:

L. Scremin: Appunti di morale professionale per i medici, 2a edizione. Roma 1934. Editrice »Studium« 160, pag. 127, Lit 5.—.

J. Walter: Aertzliche Beruffragen und christliches Sittengesetz (Schönere Zukunft) t. g. 1933/34, p. 629—631.

G. Lami: Crisi della medicina e morale professionale. Studium t. 29. 1933. p. 591.

II. Je li dozvoljeno sebe osakatiti drugomu u korist? Znamo, da ima slučajeva, gdje ljudi daju od sebe dio svoga vlastitoga tijela ili krvi, da se bližnjemu pomogne. To je dozvoljeno, kad se uzeti dio može bez opasnosti po naš organizam lako nadoknaditi, kao što

je slučaj kod kože ili krvi. Međutim povodom jednog naročitog slučaja, o kojemu je nedavno pala presuda kasacionog suda u Napulju, raspravljano je pitanje: da li može netko nekažnjeno ustupiti drugomu svoj organ u svrhu, da onaj drugi ojača ili ozdravi? Osim što ova stvar ima svoju pravnu i biološku stranu ima ona i moralnu, koja nas ovdje interesira. O tomu je, a povodom presude spomenutog kasacionog suda, dao svoje mišljenje rektor milanskog katoličkog sveučilišta P. Augustin G e m e l l i u sv. 3./1934. časopisa »La scuola cattolica«.

Slučaj je ovaj: neki Viktor Lapegna pogodio se za 10.000 lira s jednim studentom, da mu ovaj otstupi jednu svoju seksualnu žlijezdu, pa da liječnici na njemu pokušaju operaciju odnosno transplantaciju u smislu teorije prof. Voronova. Na klinici prof. Janelli-ja stvar je izvršena u augustu mjesecu 1930. Državni odvjetnik je podnio tužbu protiv sve 4 liječnika i protiv Lapegne. Najprije ih je riješio redovni sud 28. XI. 1931; zatim je apelacioni sud potvrdio istu osudu 30. IV. 1932. a nedavno je jednako pala odluka i kasacionog suda. Tom zgodom se o stvari mnogo diskutovalo po časopisima najviše s pravnog gledišta.

Mišljenje p. Gemellija ima vrijednost zbog toga, što je on sâm liječnik. Transplantaciji on s biološkog gledišta odriče neki uspješni učinak. Sposobnost za oplođivanje u slučaju staračke nemoći, ne može se steći na taj način. Može se tek za neko vrijeme popraviti umanjena ili ponestala endokrina funkcija seksualnih žlijezda. Osim toga nije dokazano, da onaj koji otstupa svoje žlijezde, ne čini toga bez uštrba po svoje zdravlje i po svoj organizam.

Za sud s moralnog gledišta treba uvijek stvar ispitati u pojedinom konkretnom slučaju. Osakaćenje sebe samoga u načelu je nedozvoljeno, jer mi nismo gospodari svoga tijela. Ako je bližnji u pogibelji života, može i sakaćenje biti dozvoljeno, ako mu se tim može život spasiti. Istina je, da je teško zamisliti takav konkretni slučaj, pa je zato njegova stvarna mogućnost u životu, čini se, neprovediva. Koji bi to organ mi mogli ustupiti, da njime bližnjemu spasimo život? I kakova bi to imala biti situacija, da naša amputirana ruka, noga, nos, oko, bubreg i dr. sigurno spasi bližnjega od s m r t i? Liječniku Gemelliju nije vjerojatno da može nastupiti takova situacija. Preostaju nam dakle samo slučajevi, gdje se ne radi o spasavanju života, nego o p o m o ć i u bolesti ili slabosti. I jedna i druga dolaze od naravnog oslabljenja, od infekcije ili od ozlede. Da li ćemo u takovom slučaju moći dati sebe osakatiti za dobro bližnjega, valja uzeti u obzir sve okolnosti i prosuditi čin. U najviše slučajeva ne će biti moralno dozvoljeno dati sebi oduzeti koji organ, jer ne će biti potrebne proporcije između jednog dobra i drugoga. A nesumnjivo je, da je moralno nedozvoljena operacija u slučaju, o kakovom se radilo pred talijanskim sudovima.

III. Metoda Knaus-Ogino o kojoj sam svojedobno pisao u »Bogoslovskoj Smotri« (vidi B. S. br. 1/1932., br. 2/1932., br. 4/1932., br.

2/1934.), a tiče se pitanja o povremenoj sterilnosti žene, čini se, da je danas već postigla punu naučnu sigurnost. Izgleda, da je Providnost dozvolila, da se u toj po život čovječanstva važnoj stvari, približimo jednoj spoznaji, koja će olakšati teret mnogog inače poštenog i kršćanskog braka. Poteškoće, koje su postojale s biološkog gledišta, čini se, da su potpuno iščezle, pošto se u praksi pokazalo, da je račun u normalnim slučajevima posvema tačan. Münhenski ginekolog dr. A l b r e c h t napušta svoje protivno stajalište i priznaje to izrično u časopisu »Münchener medizinische Wochenschrift« od 27. X. 1933. K n a u s sa zadovoljstvom iznosi u br. 24. časopisa »Zentralblatt für Gynäkologie« od mjeseca lipnja 1933. i ponavlja ranije tvrdnje u toj stvari. U u knjizi, koju je izdao u mjesecu svibnju ove godine »Die periodische Fruchtbarkeit des Weibes« (Verlag Maudrich, Wien) donosi dokaze iz prakse za ispravnost svoje metode. Isto to čini S m u l d e r s u 7 izdanju na holandeskom jeziku svoje knjige, o kojoj smo govorili, čim je izašla u prvom izdanju. On donosi kao dokaz 61 kontrolirani slučaj, u kojima je kroz vrijeme od 3.2 i podruge godine polučen potpun uspjeh. Američki liječnici s Miller-Clinic u Hobartu to potvrđuju za 97 kontroliranih slučajeva. Knjigu američkog liječnika dr L e o L a t z a: »The rhytm of sterility an fertility in vomen« providila je crkvena vlast svojom dozvolom. Autor saopćuje o slučajevima, koji su doveli do željenog rezultata, gdje bračni drugovi kroz godine nisu imali djece; o potvrdama, koje govore o uspjesima u cilju očuvanja, te o činjenici, da je nakon rasprodanih 30.000 primjeraka knjige, stiglo tek 8 pritužbi, da metoda nije pouzdana. O toj se knjizi veoma pohvalno izrazio uvaženi katolički liječnik dr. G u c h t e n e e r e u Brüsselu, kao i o knjizi J. E. G e o r g a: »Eheleben und Kindersegen«, što je izašla na njemačkom i češkom jeziku s imprimaturom nadbiskupskog Ordinarijata u Beču.

Dr. Heilweck izvješćujući o tomu u br. 4. časopisa Theol.-prakt. Quartalscrift zagovara i jednu opreznu, diskretnu i razumnu propagandu s naše strane, dok se nisu na posao dali protivnici, koji svaku i najčestitiju stvar iskorišćuju protiv Crkve i kršćanskog morala.

Bilješke.

I. Pobožnost 44 sv. misa. U poljskoj biskupiji Przemisl stali su oci »Bernardinci« (patres minores) u jednom samostanu uvoditi pobožnost t. zv. 44 svetih misa. Biva: tko još za života dade otslužiti za sebe 44 svete mise, duša će mu poslije smrti, biti t r e ć i dan riješena čistilišnih muka. Izdali su rečeni oci i neke tiskanice, u kojima su tvrdili, da je to »Božje objavljenje«.

S. Congr. s. Officii zabranila je dekretom od 17. ožujka 1934. tu praksu pod prijetnjom suspenzije za svećenike, a lišenja sv. sakramenata za laike, koji bi u spomenutu svrhu bilo sakupljali, bilo primali misne intencije. (Acta Apost. Sedis, god. 1934., str. 233).

II. Papinski dan se slavi ovih posljednjih godina više nego prije. Obično je to dan izbora ili krunisanja, kad se vjernici Gospodu Bogu zahvaljuju za izbor sv. Oca, preporučuju potrebe sv. Crkve, mole se za zdravlje njegovo i sl. Sv. penitencijarija apostolska javlja dekretom od 29. decembra 1933., da je sv. Otac podijelio p o t p u n i oprost pojedinim vjernicima, koji se na taj dan ispovjede i pričeste, mole na nakanu sv. Oca i prisustvuju barem kojoj od vjerskih funkcija toga dana. A oprost od 10 godina onima, koji budu pobožno i skrušena srca prisustvovali kojoj od spomenutih funkcija i molili na nakanu sv. Oca. (Acta Apost. Sedis, god. 1934. str. 35.).

III. Internacionalni kongres za filozofiju održan je ove godine u Pragu od 2—7 rujna s veoma velikim brojem predavanja i izvješća. Pojedina pitanja su obrađivana u sekcijama, koje su imale da se bave samo jednim određenim pitanjem. Tako je n. pr. grupa C) obrađivala temu: Religija i filozofija, gdje su prvi dan između 4 izvjestitelja, govorila dva vrsna talijanska filozofa M a s n o v o i O l g i a t i, profesori s katoličkog sveučilišta u Milanu, a treći dan Isusovac E. P r z y w a r a. — U grupi E (psihologija i pedagogija) predavao je prof. Toma Ž i v a n o v i ć iz Beograda o temi: Les premières bases de l'éthique delictuelle, a u grupi D (prirodne znanosti i moralna nauka) prof. Brana P e t r o n i j e v i ć o temi: Finitisme e monadologie.

Iz Zagreba je prisustvovalo nekoliko profesora sveučilišta. Predavao je docent dr. P. Vuk-P a v l o v i ć o temi »P o l i t i k a, o d g o j, r e l i g i j a«. Misli, koje je iznio u tom predavanju (vidi »Napredak« br. 8./1934.) zaslužuju svaku pažnju i priznanje, baš obzirom na današnje prilike u kojima živimo.

IV. Internacionalni juridički kongres u Rimu održan je od 12. do 16. novembra na poticaj papinskog pravničkog instituta »Apolinara« t. g. na spomen što se od publikacije dekretala Grgura IX. navršilo 700, a od publikovanja Justinijanovog kodeksa 1400 godina. Pokroviteljstvo je imala rimska »Congregatio de seminariis et studiorum universitatibus«.

Ništa manje nego 59 predavača je imalo nastupiti na tom kongresu. Među njima iz Ljubljane profesor Rado K u š e j s temom: Das autonome Kirchenrecht als Teil der staatlichen Rechtsordnung

in Jugoslavien i A. Odar s temom: Novissimum jus matrimoniale tum materiale tum formale ecclesiae orthodoxae serbicae et jus matrimoniale in Codice juris canonici in quonam differant.

V. Internacionalni kongres za tomističku filozofiju održan je u Poznanju od 28—30. srpnja t. g. Na njemu je sudjelovao o. Hijacint Bošković, dominikanac iz Zagreba i govorio o temi: La relation de l'art et de la morale. Na II. akademičkom tjednu u Pragu od 1.—7. kolovoza t. g. predavao je isti o. Bošković o temi: »Pojmy-forma, jsoucno-obsach«.

VI. »Rukovodno načelo.« Prof. T. Titov ocjenjuje u beogradskom časopisu »Bogoslovlje« br. 3/1934. najnovije djelo profesora na papinskom bibličkom institutu u Rimu Teofila Spačila, D. I.: Doctrina theologiae Orientis separati de revelatione, fide, dogmate, pars I. Priznaje, da autora vode naučni motivi u radu, da je spreman u struci, objektivan i tolerantan prema pravoslavlju u svojim izlaganjima.

Međutim kad Spačil iznosi neke zamjerke pravoslav. teologiji, kad navodi pogrešne neke stavove, onda se g. recenzent, ne ulazeći u samu stvar, utječe jednom aprioristićkom stanovištu, pa toliko hvaljenom autoru predbacuje, da mu je pogled na savremeno pravoslavno bogoslovlje »skroz pogrešan«. I to, veli, zbog toga, što on »nema tačnog i određenog **rukovodnog načela** za proučavanje toga bogoslovlja«. Iznenađuje vas ova smjela tvrdnja i znatiželjni ste, što li je to, toliko i tako nepristupačno »rukovodno načelo«, kojega profesor Spačil nema...?

Pa što je? Ono je: »istinska dogmatska nauka vaseljenske Hristove nerazdeljene Crkve, u koje ne može da posumnja, a još manje da je poriče ni rimokatolička bogoslovska nauka...« Dakle: Spačil **nema** toga »rukovodnog načela«, t. j. ili on **ne poznaje** »istinske dogmatske nauke vaseljenske Hristove nerazdeljene« etc.... ili on **ne priznaje** te »istinske dogmatske nauke...« etc. Ili se od nje **udaljio** tako, da već onda nije kršćanin...

Očito je, da sam g. Titov ne vjeruje u to, što je napisao. On baš obratno vrlo dobro zna, da se Spačil kao vrstan dogmatičar ne udaljuje od »istinske nauke vaseljenske Hristove nerazdeljene Crkve«; niti ijedan ozbiljan pravoslavni teolog smije reći, da je Spačil ne poznaje ili ne priznaje, kad mu njegova djela baš protivno dokazuju. I što dalje g. Titov navodi da potkrijepi ovu svoju neobjektivnu tvrdnju, ne ulazi u stvar.

»Rukovodno načelo«, kako ga je g. recenzent ovdje označio, samo je jedna bizantinska fraza; u stvari je ono jedna predrasuda, s kojom pravoslavni pristupaju k izučavanju pitanja, što ih dijele od katoličke Crkve. Ona im zamagljuje jasan i otvoren pogled. Služi im da izbjegavaju jedan naučno precizan i koristan razgovor.

Takav način pisanja ne pokazuje nikakove volje, da u spornim pitanjima dođemo do objektivne istine. Odaje neki strah, koji je sasvijem suvišan. A tumači ujedno otkud ono zajedljivo pisanje i neko nepravoslavno izrugivanje s katolicima, kako se po neki puta susreće n. pr. u »Glasniku srpske patrijaršije«. **A. Ž.**

Recenzije.

Merkelbach Benedictus Henricus O. P.: Summa Theologiae moralis ad mentem D. Thomae et ad normam iuris novi ad usum scholarum edita Tomus I.: De principiis et virtutibus theologicis, 8⁰, str. 756. fr. 30.—. — Tomus II.: De virtutibus moralibus... 8⁰, str. 944. fr. 40.—. — Tomus III.: De sacramentis... 8⁰, str. 960. fr. 40.—. — Paris 1931. (I. sv.), 1932. (II. sv.), 1933. (III. sv.), Desclée De Brouwer & Cie. éditeurs, 76 rue des Saints Pères.

U tri godine zaredom izdao je profesor praktičnog moralnog bogoslovlja na dominikanskom učilištu Angelicum u Rimu gornje djelo, koje se i po opsegu i po vrijednosti vrsta među prvorazredna djela te struke u današnjoj naučnoj literaturi. Što je naročito karakteristično za nj, jest činjenica, da se M. vraća k načinu starih moralista, koji polažu veliku važnost na obrazloženo i dokazano izlaganje principa, tačno i precizno ispostavljanje pojmova. Tako M. spaja spekulativno i praktično moralno bogoslovlje; ne pretjeruje u pozitivnom i ukočenom, a ne gubi se u pojedinostima kazuističke moralke, nego daje da dođe do izražaja razumsko i kritičko izvođenje zaključaka. Logički i sintetički red potpuno je i dosljedno proveden.

Kao član dominikanskog reda M. je strogi tomista. Ne slijedi sv. Tomu tek što se nauke tiče, nego se drži njegove Summe i što se tiče redoslijeda, kojim Toma izlaže moralnu nauku. Zato M. djelo nije podijeljeno prema zapovijedima božjim i crkvenim, dužnostima i propisima, kako se ponegdje uobičajilo iza sv. Alfonza, nego prema krepostima. I to je jedna odlika djela, pogotovo kad se uzme u obzir, da je u tom sastavu čitava moralna nauka iznesena potpuno i precizno u svim i prema svim pogledima mnogostrukog ljudskog života. Didaktički je red od velike važnosti, jer se tako olakšava rad đacima. I s te strane je M. zadovoljio.

Ima u ovom opsežnom djelu stvari, koje se redovno ne nalaze u u udžbenicima moralke. To su čitave teze iz filozofije i dogmatike. Ne bih nipošto rekao, da su suvišne. Poznavajući spremu slušača na univerzitetima, smatram ih ovdje veoma potrebnima i korisnima. Ako je materijal slušačima poznat, steći će oni prijegled i upoznati vezu između pojedinih bogoslovskih disciplina; ako im je nepoznat, upotpunit će se tim i tako njihovo znanje. Na profesoru je, da tu stvar vodi pravim i korisnim putem.

Prvi svezak obuhvata traktate: o konačnom cilju ili o blaženstvu, o činima ljudskim ili o djelovanju, o savjesti u koliko ravna to ljudsko djelovanje, o zakonima, o grijehu, te općenito o krepostima. Dodan je ovome svesku i traktat o vjeri, ufanju i ljubavi kao bogoslovskim krepostima. Drugi svezak je podijeljen na 4 traktata t. j. 4 kardinalne kreposti, pa je u vezi s njima obrađeno sve, što u opseg pojedine te kreposti spada. Dakle sve ono, što drugi auktori obrađuju u drugoj podjeli, kad čitav materijal dijele prema dekalogu, crkvenim zapovijedima i dužnostima pojedinih zvanja. Treći svezak obrađuje sakramente. Ističu se osobito euharistija, pokora i ženidba. Tu je dogmatski i juridički dio daleko nad moralno-pastoralnim.

Za napredak moralnog bogoslovlja učinit će M. djelo mnogo. I ako ne stoji, da su drugi, pa čak i renomirani autori, potpuno zanemarili spekulativni dio moralke, valja ovdje piscu priznati, da je pojedina pitanja s te strane produbio, podigao na viši jedan stupanj i solidnom argumentacijom uspio naučno unaprediti. Usto mu je stil jasan i lagan, pa ne čini poteškoća kao neka druga djela, kod kojih se vidi nakon par rečenica, da im autor slaže misli u svom materinskom jeziku, koji se s duhom latinštine nipošto ne pokriva.

Još ističem ,da autor ne pušta s vida ni modernih problema, o kojima treba danas voditi računa. Ne obrazlaže ih, istina, na široko, ali daje o njima svoj sud. U svakom pogledu imamo ovdje jedan udžbenik, koji zaslužuje naše priznanje i pohvalu.

Na str. 200 (I. sv.) govori »de conscientia supernaturali«. Obzirom na izraz bolje je: savjest o supernaturalnom.

Na str. 227 (I.) dozvoljava, da bi moglo nekako biti i zakonske obveze bez priznanja Boga. Neka »partialis cognitio legis moralis«, gdje čovjek ne bi poznavao Boga kao onoga, koji zapovijeda (»Deus non iubens«), nego tek kao najviše dobro. Ali otkud onda obveza? Je li to u pravom smislu zakon?

Na str. 242 (I.) Machiavel mjesto Machiavelli.

Na str. 286 (I.) kod pitanja, da li nam se mogu propisati »actus interni« autor brani negativno mišljenje. Držim, da se za protivnu misao ne može reći, da je »sine fundamento«.

Na str. 356 (I.) i ako bi se moglo reći, da je minus recta definicija grijeha: »voluntarius recessus a regula divina«, ne može se to reći za: »transgressio libera legis Dei«, jer trangressio znači nešto pozitivno, a nije tek privatio et recessus.

Na str. 358 (I.) strožiji je autor nego sâm sv. Toma, kad veli, da se grijesi specifično **ne** dijele prout opponuntur diversis virtutibus (sententia Scoti); a mogu se baš po tome principu vrlo dobro dijeliti.

Na str. 422 (I.) slijedi izričaj sv. Tome, da je laki grijeh praeter, a ne contra legem, što teolozi općenito ne usvajaju.

Na str. 582 (I.) bolje je prikloniti se liberalnijem shvaćanju sve i kraj poznatih odgovora S. O., jer se to shvaćanje dade dovesti u sklad s propisima s jedne, a ljudskim osjećanjem s druge strane.

Na str. 410 (I.) govor je de acedia, a opet gotovo ad verbum na str. 714. Jednako vrijedi za Invidia na str. 408 i opet na str. 715.

Na str. 275 (II.) ne bih se složio s autorom, da su oni razlozi, koje on tamo navodi dostatni za jedan navalni rat. Barem svi ne. Mogu se naći drugi putevi, da se ukloni spor, a i valja ih tražiti. Auctoritas suprema se traži među inim, da ga odobri. Tu bi trebalo reći, da nije zgodno, ako je pristanak ovisan o j e d n o j osobi. O kemičkom ratu ne nalazim ništa.

Na str. 360 (II.) ne priznaje autor, da se »pudicitia« smije krvlju braniti. Bolje je ostati kod starog mišljenja, da se smije. Može ona nekome biti vrijednija od samoga života!

Na str. 421 (II.) nabraja i »furta religiosorum« među one krađe, koje treba blaže prosuđivati. Ja bi ih ubrojio upravo obratno: među one, koje valja strožije ocijeniti.

Na str. 460 (II.) navodi, da će se rijetko desiti slučaj, da superior od podložnika mora moliti oprost. I ako veli »raro«, opet je to bolje, nego kako veli Noldin nunquam.

Na str. 688 (II.) isto tako ispravno odbija pobožnost k dušama u očistilištu, koju neki teolozi zagovaraju bez ikakovog solidnog oslona.

Na str. 855 (II.) bolje je reći, da je za mučeništvo potreba »c a u s a mortis sufficiens«, nego »ut quis r e v e r a mortem corporalem patiatur«.

Ovih nekoliko opazaka ni najmanje ne umanjuje vrijednosti djela. Teško bi bilo naći nekoga, tko bi u ovako ogromnom predmetu u svim pitanjima, pa i u onima sporedne važnosti mislio potpuno jednako kao drugi. Ponavljam: M. nam je dao djelo, koje se svojom solidnom obradbom nameće svima, a služit će i za naučni razvoj moralnog bogoslovlja u naše vrijeme.

Dr. A. Živković.

Zammit P. N. ord. Praed.: Philosophia moralis thomistica, I. De beatitudine, Romae 1934, Institutum pontificum internationale »Angelicum«, 8°, str. 160.

U ovoj je monografiji obrađeno samo jedno pitanje, o kojemu raspravlja moralna filozofija: o blaženstvu. Mjesto uvoda izjasnio je autor uobičajene pojmovne oznake: o imenu, objektu, podjeli, metodu, izvorima moralne filozofije, utvrđujući usput i njezin praktično-naučni karakter. Svoju je tezu podijelio u 5 dijelova, pa govori: o cilju ili svrhi uopće i napose (str. 54—87 i 88—100), o formalnom blaženstvu (str. 101—122), te o blaženstvu u drugom (str. 122—145) i u ovom životu (str. 146—160).

Kako je nauka sv. Tome najsolidniji oslon ne samo za moralnu teologiju, nego i za moralnu filozofiju, autor se vjerno i tačno, gotovo doslovno drži velikoga učitelja svoga reda i njegovim riječima obrazlaže predmet. To mu uspijeva u lijepoj formi i glatkom stilu. Ispravnosti autorovih izvoda jamstvo je uvijek zdrava nauka sv. Tome, kojoj se on sa starijom školom priklanja.

Kad se međutim danas izdaje moralna filozofija ne smije se ona ograničiti samo na stare majstore. Treba uzeti obzir i na sve one pokušaje, pa i zablude, ako ćete ih tako nazvati, kroz koje je prošla ljudska misao kroz stoljeća. Ne dakako opširno i detaljno, jer toga one ne zaslužuju, nego ih valja klasifikovati i kao sićušne misli u poredbi s velikom naukom naših učitelja, iznijeti radi onih, kojima pišemo i za koje knjige izdajemo. Pisac je ove monografije to učinio samo kod teze: moralna filozofija je prava znanost, gdje pobija nazor sociološke Durkheimove škole. Taj je prikaz dobro izveden, jedino bi bolje bilo, da navode Levy-Brühla, Durkheima, Comta i dr. ne citira po vrelu druge ruke (Deploige, Le conflit de la morale et de la sociologie) kao na str. 30, 31, 37, 38, 41. Trebao je zatim po našem mišljenju iznijeti iscrpiviji prikaz kod navođenja zabluda o konačnoj svrhi čovjekovoj in concreto, kad govori o utilitarizmu, epiku-

reizmu i progresizmu (str. 90—101). U nastavku svoga djela neka autor ovu stranu ne zanemari. Na taj će način još jače otskočiti veličina mislioca srednjega vijeka, među kojima sv. Toma Akvinski stoji na prvom mjestu. **A. Ž.**

Dr. Mijo Selec: Katolička moralka za srednje škole. Zagreb 1934. Tisak Nadbiskupske tiskare, 8°, str. 222.

U obradbi ove moralke za srednje škole slijedio je dr. S. točno nastavni program, što ga je propisalo ministarstvo prosvjete. S druge je strane napustio slijed i raspored, kojega se držao pokojni prof. Suk, pa se priklonio onome, što su ga uveli noviji neki moraliste, na pr. Noldin. Dok Vermeersch, Prümmer, Merkelbach, sve uvaženi i renomirani autori, ne napuštaju u obradbi onoga puta, koji je pokazao sv. Toma obrađujući čitavo posebno moralno bogoslovlje prema obuhvatu četiriju kardinalnih kreposti, oni ostaju s teoretsko-naučnog gledišta na pravoj liniji. Ne može se međutim osporiti jedna izvjesna prednost i onoga drugoga puta, koji nakon opće, dijeli građu posebne moralke prema dekalogu i crkvenim zapovijedima. Čak bi ustvrdio, da je takav put metodički i prikladniji za srednju školu. Dakako, autorova je stvar, da mu obradba i čitava nauka ne pretstavi katolički moral samo kao skup dužnosti, nego i kao kodeks kreposnog kršćanskog života.

Kako priroda stvari sama sobom donosi mogao je i dr. S. dati vidan izražaj podjeli ove materije u 3 poglavlja: dužnosti prema Bogu, prema sebi, prema bližnjemu. Kod njega drugo poglavlje obuhvata dužnosti prema sebi i prema bližnjemu zajedno.

Čitav materijal, koji nam ovaj udžbenik pruža obrađen je brižno i savjesno. Ja sam imao pregledati rukopis kao cenzor; stavio sam k tekstu ovelik broj opazaka, koje je autor u većini uzeo u obzir. Osim toga on je donio u ovom udžbeniku detaljno obrađene one dijelove, koji prema prilikama našega doba traže, da se o njima govori. Ističem naročito, da su pitanja iz socijologije, koliko zasežu na moralno polje, dosta dobro i iscrpno obrađena. Doneseni su u pregledu i moderni sustavi etike u vezi s religijskim moralom, kako ga predaje katolička Crkva. Posvećeno je također mnogo pažnje pitanjima šeste i devete Božje zapovijedi, tako, da se ne može reći, e je išto propušteno, što bi amo spadalo.

Stil je u glavnom lagan i razumljiv, jezik čist i dotjeran, kako i treba da bude u jednoj srednjoškolskoj knjizi.

Iznesena se nauka potpuno pokriva s mišljenjem Crkve i katoličkog moralnog bogoslovlja uopće, i nigdje se od njega ne udaljuje. Pohvalno ističem, da je uzet obzir i na neke novije enciklike Pija XI. kao izvore savremenog crkvenog mišljenja.

Što imam primijetiti k pojedinostima u djelu, bilo bi ovo:

str. 1.: u izlaganju pojma morala odviše je naglašeno »moranje« (»Ako pristankom slobodne volje učini ono, što m o r a«.) Ne stoji, da mora, jer čini pristankom slobodne volje, pa bi mogao i ne učiniti! Taj »mora zbunit će učenika, koji zna, da ono, što mora nije zasluga čovjekova, ako

mora! Ovaj »mora« ima drugi značaj, nego što će učenik pomisliti, zato ga i treba nadomjestiti drugim izrazom, sinonimom, koji će olakšati razumijevanje.

str. 4.: ista stvar! I kod stvaranja svijeta i određivanja cilja taj »mora« smeta razumijevanje. Osim toga je ovdje prenagao prijelaz od tvrdnje, da je Bog sâm svrha svijeta k pojmu »očitovanje savršenosti Božjih i saopćenje dobrote Božje stvorovima«.

str. 14.: Tvrdnje: »Put, kojim se dolazi do nadčovjeka jest razvijanje fizičke snage, kojom se dolazi do veličine« i »Prirodni čovjek sa neobuzdanim strastima u tom je pogledu Ničeu ideal«, nisu točne. Valja znati, da je N. svoju misao o nadčovjeku veoma izmijenio pod konac života.

str. 20.: U izlaganju Kantove etike ima nejasnih mjesta i postavljenih tvrdnja, o koje se lako mogu spoticati učenici. »Ako je predmet dobar, to je i volja koja za njim teži, dobra«. »Pristaše neovisnog morala ne mogu pokazati neokaljan primjer ćudoredna čovjeka...« I ako je ovdje odmah nadodano »bez vjere, koji će uvijek muževno svladavati sve zapreke..., koji će ostati hladan« itd., opet držim, da u srednjoškolskoj knjizi nema mjesta tvrdnjama, koje mogu dati makar i povod nekoj sumnji, radi svoje nezgodne formulacije.

str. 32.: Nisu nabrojeni svi uvjeti, potrebni, da običaj postane zakonom. Manjkaju dvije oznake: da su čini javni i da ih uvodi većina, a ne manjina.

str. 45.: Glavni deterministički prigovor našoj nauci o slobodi volje: da imamo učinak bez uzroka, nije pobijen!

str. 47.: pravila moralne ubrojivosti valjalo je osvijetliti primjerima da se lakše shvate.

str. 58.: među svrhunaravnim razlozima moralnog djelovanja trebalo je na prvo mjesto metnuti ljubav prema Bogu, a ne strah Božji. Drugo je nešto reći, da je jedini i najviši motiv morala vječno blaženstvo, a drugo je reći nagrada, pa i ako ona sastoji u vječnom blaženstvu. Da nam protivnici govore, e nam je nagrada za moralno djelovanje najviši motiv, krivi smo i sami, kad strah Božji mećemo na prvo mjesto.

str. 60.: izraz »malenkosti tvari« odveć je ropski prijevod izraza parvitas materiae.

str. 72.: Kod analize čina vjere čini se, da autor pium credulitatis affectum prevodi s »ulivena bogoslovska krepost vjere«. Barem se tako čini po definiciji (»sklonost vjerovanju«), koju daje. Nije točno ni ovo: »Kako Bog hoće da se svi ljudi spase, daje svakome čovjeku toliko milosti djelatne, da uz njezinu pomoć etc.... razum i volja pristanu uz vjeru, tj. da čovjek vjeruje«. Treba reći, da mogu pristati... da može vjerovati.

str. 84.: kod indeksa se ne bih nipošto ustručavao navesti, da i države (s pravom) imaju svoj indeks zabranjenih knjiga i novina. Ono o papinskom indeksu moglo je izostati.

str. 90.: mjesto »teče se«, bolje je »stiče se«. Mjesto »ulivena« bolje je darovana krepost.

str. 92.: pokraj svete Crkve i svetih sakramenata bilo bi, istina, mjesto i svetim službenicima Božjim. Ali kad su oni ljudi sa svima slabostima, nije dobro stavljati ih previsoko.

str. 94.: Uskrisenje i uznesenje Bl. Dj. Marije nije još dogma, pa ja ne bih rekao, kako Crkva katolička vjeruje, nego, kako se pobožno drži.

str. 106.: po onome, što je rečeno, izgledalo bi da je razlika između svečanih i jednostavnih zavjeta u tomu, što su jedni privremeni, a drugi trajni. I ako ta stvar ne će baš zanimati srednjoškolce, navod mora biti tačan, što ovdje nije slučaj.

str. 118.: nije tačno, da se od toplokrvnih ptica smiju u dane nemrsa jesti divlje patke. To vrijedi samo za vrst ptica sjevernog mora colymbi (Tauchente), a za liske i ronce kod nas.

str. 135.: fraza »Dulce et decorum est pro patria mori...« mogla je nekada stajati u knjigama. Mislim, da joj je vrijeme prošlo. Za domovinu treba živjeti i raditi, a od umiranja se treba braniti.

str. 141.: neke države dopuštaju pobačaj... Ne valja tako općenita tvrdnja. Treba navesti, koje su to države, kad ih ima više?

str. 151.: djevičansku čistoću nazivati beskrvno mučeništvo«, ako je i iz kršćanskih ustiju, nije umjesno! Razlog je na dlanu.

str. 153.: postavljeno je pitanje: »Zašto ne smijem činiti ono, što od mene tako žestoko traži nagon?«, ali nije dan odgovor. Nije dosta reći: na to pitanje daje odgovor jedino religija, nego mladom čovjeku valja dati odgovor, koji zadovoljava, a ne prepustiti ga, da on sam traži i formuliše.

str. 154.: u otsjeku spolno objašnjavanje donio je autor i uputa, koje su mirne duše mogle izostati iz knjige. jer se ne tiču omladine. nego roditelja i učitelja.

str. 167.: posljedice nečistoga grijeha. Oprezno se u toj stvari mora postupati. Svaka pretjeranost više škodi, nego koristi. Izaziva na otpor i sumnju, čim se primijeti, da nešto nije posvema dokazano. Tako na pr. tvrdnja, da »nečisti čovjek postaje beskarakterni slabić«. Učenici će se moći zbuniti na toj tvrdnji, jer mogu poznavati nekoga, tko i kraj grijeha nečistoće, nije nikakav beskarakterni slabić. Oni ne će odmah shvatiti, da se tvrdnja ima razumjeti na moralnom polju ili na polju duševne borbe. nego će je prenijeti na život i neke vanjske pojave, koje im se ne će pokrivati s iznesenom tvrdnjom.

str. 178.: istina je, da je Marxova teorija o nadvrijednosti posve neosnovana, ako se ustvrdi, da roba dobiva svoju zamjenbenu vrijednost samo od radnikova rada. Ali ako se ustvrdi, da je jedan dio zamjenbene vrijednosti od rada radnikova, je li i onda teorija posve neosnovana? Na taj prigovor se nalazim u knjizi odgovora! Mislim, direktnog odgovora, kakav treba dati đaku, i onome, koji ne vidi odmah. da onda već nema posla s Marxovom teorijom.

str. 186.: opću dužnost rada ne možemo potkrijepiti riječima sv. Pavla: »tko ne radi, ne treba da jede«, jer se te riječi tiču tek konkretnog slučaja.

str. 190.: naš lovni zakon pozna redovno izdavanje u zakup, gdje je lovozakupnik vezan na otštetu, što je zvjerke učine.

str. 204.: da se može razumjeti razlika između **prirodne**, obećane i povjerene tajne, trebalo je navesti primjere.

Ima dosta pogrešaka, koje su nastale dijelom nepažnjom, dijelom tiskom, pa će ih u drugom izdanju valjati popraviti: Tako u Predogovoru tri: Savizky, Kathrein, katolische., Hartman (str. 15), Schleiermeier (str. 14) Jenseits (str. 15), Schaftesbury (str. 17). J. Stuart Mill dolazi kao dvije osobe: Stuart i Mill (»Od zastupnika socijalnog eudajmonizma valja spomenuti Komta (Comte), Stuarta, Milla i Fr. Paulsena», str. 13).

Dr. A. Živković.

A Lojano Seraphinus O. M. Cap.: Institutiones theologiae moralis ad normam iuris canonici, quas veteri compendio a P. Gabriele de Varceno confecto, suffecit. Opus postumum cura P. Mauri a Grizzana editum. Vol. I. Theologia fundamentalis. Taurini 1934. 8°, str. VII + 492. Ex officina libraria Marietti. Lit. 20.—.

Po izjavi samoga P. Serafina ima ovaj kompendij da bude na porabu u prvom redu ispovjednicima i dušobrižnicima. U tom ga je cilju i on dotjeravao, tačno se držeći crkvenih propisa i mišljenja uvaženih teologa. Naučnog jednog cilja nema ovo djelo; čitavo ide za praktičnim ciljem. A kako i sâm autor navodi, da posve kratki moralni kompendiji baš nikome nijesu ni od kakove koristi, on se držao srednjega puta, pa nastoji ponešto i objašnjavati i dokazivati, da udovolji i zahtjevu koji danas nalaže potreba moralne izobraženosti klera.

Ovaj prvi svezak obuhvata četiri dijela: de actibus, de legibus, de conscientia i de peccatis. Brižno je čitava materija podijeljena u sekcije, poglavlja i članke, pregledno složena i izrađena; tu i tamo u iznošenju pojedinih riešenja vezana uz ime kojega od modernih moralista. Nijesu zanemareni ni stari majstori. Jezik lijep, lagan i čist. Nauka solidna i rezervirano umjerena. Knjiga će u kapucinskom redu naći zahvalnih sljedbenika, a i u gdjekojem bi seminariju mogla poslužiti kao dobar udžbenik. Nije prevelika, a nije prekratka, jer po mogućnosti uzimlje u obzir sve, što amo spada. Nema, istina, traktata de ultimo fine ni de libertate arbitrii, no to očito pretpostavlja kao poznato iz filozofije, koja se zahtijeva kao priprava za teologiju.

Na str. 79. navodi autor, da su nam p o t p u n o nepoznati uzroci, koji dovode do raznih oblika u nasljeđivanju. Možda bi trebalo reći, da smo se nekom poznavanju barem nešto približili i ako ne smijemo svemu povjerovati, što nam moderne nauke pružaju.

Na str. 115. govori de actu e t h i c e bono. Da ne bude zabune, bolje je ostati kod ustaljene terminologije, pa govoriti ovdje de actu moraliter bono.

Na str. 349. dobro primjećuje, da se systema compensationismi zapravo može prikloniti probabiliorismu, jer polazi s istoga principa.

Za praktičnu porabu bi moglo biti nešto više primjera, iz kojih si dušobrižnik sam može povući analogan zaključak. — Oprema knjige je ukusna, po uzoru ostalih izdanja knjižare Marietti, pa se djelo i s te strane preporučuje.

A. Ž.

Dr. Joh. Stelzenberger: Die Beziehungen der frühchristlichen Sittenlehre zur Ethik der Stoa. Eine moralgeschichtliche Studie. München 1933. *Max Hueber Verlag. XX + 525 Seiten (Preis: 20·80 RM).*

Skromni jedan kamičak za izgradnju cjelovite povijesti moralke imala bi pružiti ova studija, kako veli sâm auktor u predgovoru. Odmah ćemo primjetiti, da ovo djelo, i ako obraduje tek jedan uži otsjek iz povijesti moralke, nije samo skromni kamičak i mali doprinos, već je u svom području opsežna zaobljena cjelina, djelo golemog rada i uzorne znanstvene temeljitosti, kakovu medu znanstvenim pojavama nijesmo vični da svagdano sretamo. Osobitom potporom i poticajem kardinala Faulhabera omogućena je izvedba toga lijepog djela, a univerzitetsko društvo za promicanje znanosti pružilo je glavni doprinos za tisak, koji je u svakom pogledu uzorno proveden. Tako se djelo i svojim vanjskim ruhom ugodno preporuča, te lako čita. Tome doprinaša i birani, lijepi jezik, kao i laki, zanimivi piščev stil.

Auktor je upotrebio bogati znanstveni aparat, gotovo nepreglednu literaturu. Osim nekih sto glavnijih djela, koje sprijeda posebice navađa kao češće citirana vrela, nalazimo na svakoj stranici još pravo mnoštvo raznih citacija i navoda literature. Subjektivna ličnost piščeva potpuno iščezava; on se dapače i ondje skromno potpuno skrio, gdje očitim vlastitim kriterijem gradivo obraduje, analizuje i bira i to redovito prikazuje kao nužni objektivni logički slijed auktoritativnih argumenata i probranog gradiva.

Svrha je auktoru da obradi odnošaj izmedu rane kršćanske moralke i stoičke etike. To svoju zadaću on u opsežnom uvodu obrazlaže, postepeno razbistruje i tačno definira.

Historija moralke nije još potpuno istražena ni obradena. Za dobe sv. Otaca, su moralne nauke još bile smiješane s općenitim dogmatskim naukama. Dalek je i naporan bio put od parenetičkih predavanja otaca I. i II. vijeka do »Bogoslovne Sume« sv. Tome Akvinca. Origen i Grgur Nišanin su pokušali, da praktičnu nauku odijele od teretskih principa, ali su to bili tek pokušaji. Istom sredovječna sholastika dogotavlja izgradnju sistematske teologije. Al i ako se tu postigao vrhunac naučnog razvitka, ipak teolozi obraduju još uvijek moralku skupno sa dogmatikom, a ni veliki prvak sredovječne teologije, Toma Akvinski, nije te dvije naučne grane još razdvojio. Tek bogoslovi 17. vijeka počinju ih rastavljati, te P. Laymann S. I. († 1635.) prvi rabi naslov »Theologia moralis«, pak za njim Busembaum i drugi redom. Tako postaje moralka samostalna znanost.

Od ovog čitavog dugog razvoja znanosti, auktor uzimlje samo patističko doba, nekako prvih 6 vjekova, koje je baš od najveće važnosti, jer su tu udareni prvi temelji razvitka. Patrističko je doba već prilično dobro obradeno; ipak preostaju još ogromna područja uopće ne istražena, osobito ranijeg i kasnijeg srednjeg vijeka, pa i novijeg doba, tako da o potpunoj i jednoličnoj iscrpnoj sistematskoj povijesti moralke ne može još da bude govora, dok se pojedina razdoblja temeljito ne obrade.

Auktor zalivaća i sam u starije sigurnije doba: odnos Stoicizma i kršćanske moralke. Protestantski pisci prikazuju ponajviše Seneku (Br.

Bauer) ili općenito Stoicizam (H. A. Winkler i dr.) kao glavno vrelo i korijen kršćanstva. Drugi opet tvrde (C. Jentsch), da su tri velika Helena, Sokrat, Platon i Aristotel, dali čitavu gradu kršćanskoj teologiji. A neki pače uopće radikalno niječu historičku opstojnost Isusovu (Lublinski) i t. d. U zadnje je vrijeme taj protestantski racijonalistički radikalizam znatno popustio, al ipak još uvijek prejako ističe upliv Helenizma na kršćanstvo i njegove dogme, a također i znatnu ovisnost o Stoicizmu.

Auktor tačno precizuje pravo katoličko stanovište i razjašnjuje, u koliko se može ovdje govoriti o objavi, historičkom razvitku dogme i o utjecaju vremenskih faktora. On ovdje povlači preciznu granicu između dogmatike i moralke i ukratko ih definira. Dok dogmatika radi o Bogu, njegovoj biti i djelovanju spasa, dakle o naucima vjere, predmet je moralne teologije čovječje nastojanje i djelovanje u odnosu prama Bogu, svom vrhunaravnom cilju. Vrela spoznaje kršć. moralke jesu: razum, objava i tradicija.

Prama postavljenoj tezi o odnosu kršć. moralnih principa i Stoičke etike, isključuje se potpuno svaki upliv antikne filozofije na sv. Pismo. Kršćanstvo u svojim temeljnim mislima i u dogmama nije ni na kakav način uplivisano. Ono ima svoje ćudoredne principe iz objave, koji su od čisto naravske antikne etike za svjetove odijeljeni. Kako se o odnošaju Isusove nauke prama antiki uopće ne može ni govoriti, tako se ni moralna načela evanđelja ne mogu nikako sravniti s predkršćanskom ili vankršćanskom etikom. Ona uopće ni nezna za mnoga specifično kršćanska načela, kao što su vrhunaravna ljubav, vrlo istaknuta potreba molitve i milosti, nužna sinteza religije i ćudoreda, život po vjeri i u vjeri, objektivne moralne norme i kao konačni cilj ćudorednog nastojanja, motrenje i uživanje Boga.

Uz objavu je i razum jedno od temeljnih vrela spoznaje za moralnu teologiju. Objava je u sv. Pismu sadržana tek u principima i temeljnim mislima: to su tek klice ideja, al ne gotova znanstvena sistematika, koju tek razum ima da obradi i razvije. To sjemenje objave došlo je u dodir sa kulturom okolišnjeg svijeta, ali je taj dodir bio samo vanjski: kultura helenističko-rimska poslužila je samo svojim formama, dala je svoju terminologiju i izglađeni način izražaja, kojim će teologija zaodjeti svoje principe i nauke. Tä crkvena teološka znanost nastala je tek spojem vjerskh istina i poapoštolske tradicije sa transcendentnim naukama starih filozofa. Bilo je potrebno, da teologija prihvati savremeno oružje moderne naučne forme, da se uzmogne uspješno braniti protiv napadaja poganske nauke (Gnosticizam i druge hereze). Proti vještim i učenim napadačima, Celsu, Lucianu i Porfiriju, trebalo je crkvi branitelja, kao što su bili Melito Sardski, Justin Mučenik, Aristid i Origen, koji su istim oružjem protivnika branili, proširivali i učvršćivali crkvenu nauku.

Kako se dakle u toku prvih šest vjekova kršćanstva teorija kršćanskog morala susreće sa stoičkom etikom?

Sintetičku, kronološku metodu redom po piscima auktor ne uzimlje, jer bi se kod svakog pisca morali uvijek isti predmeti obradbe ponavljati; analitička je zgodnija, jer po njoj odabire pojedine naučne probleme, te u njihovom razvitku istražuje kod pojedinih sv. Otaca odnošaj prama Stoi.

Ovaj doksografički put ima ipak tu veliku prednost, da se pojedini problemi mogu cjelovito i pregledno obraditi, osobito oni, iz kojih oštro izbija veza kršćanske i stoičke etike.

Da se svim nesuglasicama ukloni, auktor označuje temeljne termine: etiku i kršćansku moralnu teologiju. Moralna filozofija ili etika je čista znanost razuma, koja uči, kako treba čovjek da žive i djeluje, da mu život bude suglasan sa razumom, koji je jedini izvor čisto naravskog ćudoreda. Vrelo naprotiv moralne teologije je objava i po vjeri osvjetljen razum, a cilj joj je vječni život. Sadržaj su joj nauke o ćudorednim zahtjevima vjere, a istodobno pruža motive za Bogu mio život. Etika se ne bavi nadnaravnom objavom, ali kako čovjek naravnim svjetlom razuma može po stvorenjima da Boga upozna, tako može ljudsko shvaćanje po sebi da pojmi i ćudoredne spoznaje naravskog reda, kao razliku dobra i zla, pravde i nepravde, te općenite ćudoredne pojmove i norme. Tako je i antikna etika dosegla zaista zamjernu visinu, pak se u raznim moralnim pojmovima dovinula do pravog kršćanskog shvaćanja, i ako motivi nijesu bili čisto kršćanski. U dodiru sličnih pojmova valja naći i obilježiti granice između ranih kršćanskih teološko-moralnih principa i stoičkih etičkih načela. Budući pak da se često međusobno stječu sadržaji religijoznog i čisto moralno-filozofskog ćudorednog pojmanja i skupa se slijevaju literarni produkti, ne može se uvijek lako dokazati, da li se neka stvar uzima sa pogleda objave: značenje se tu razabire po bližnjem odnošaju i smislu.

Pisac je najprije dao kratki pregled stoičke nauke u okviru čitave helenističko-rimske filozofije, da omogući lakše razumijevanje njezinog sistema i djelovanje istoga na kršćansku literaturu. Zatim je prikazao općenito stanovište crkvenih Otaca prama filozofiji. Kod toga je u kratkim potezima iznosio dodirne strane patrističke literature i antikne mudrosti uopće. Na toj bazi je onda tačno osvijetlio utjecaj specijalnih stoičkih nauka, od kojih je izabrao slijedeće, da svaku napose opširno obradi u posebnom poglavlju: 1. Nauka o naravskom pravu; 2. Maksima o življenju prama naravi; 3. Nauka o savjesti; 4. O dužnosti; 5. O afektima i idealu apatije; 6. Ideal mudraca; 7. Nauka o etičkim dobrima i o kreposti; 8. Shema četiriju kardinalnih kreposti; 9. Nauka o sedam glavnih grijeha; 10. Seksualna etika; 11. Diatribe; 12. Nadodao je još jedno poglavlje o kršćanskim parafrazama stoičkih spisa, i onda konačni zaključak djela, koje se još na kraju popunjava sa opsežnim registrom osoba i stvari, koji omogućuje brzu i laku orijentaciju.

Uzorna je obradba ovih napomenutih posebnih problema. Mnoga zanimiva pitanja, predočena su velikom bistrinom i preciznošću.

Pisac ovog moralno-historičkog djela uz svu svoju opsežnu literarnu djelatnost istodobno je docenat i agilni duhovnik akademske omladine. Sa mnogo požrtvovnosti i žara vodi katoličke študentske organizacije, kojih ima na univerzi znatan broj. Djelo takovog uspiešnog praktičnog trudbenika i radi toga posebice preporučam. **N. Milićević.**

Professeurs Notre Dame de France: La Palestine. Guide historique et pratique avec cartes et plans nouveaux. 5. édit., Paris, Bonne Presse, 1933, str. XLI + 814.

Vodiči su općenito na zlu glasu. Spominjem samo dva razloga: većinom su pisani radi unosnosti t. j. zarade. Drugi je razlog, što pisci ili izdavači, varaju svijet tvrdeći, da sve opisuju iz iskustva, a većinom je to puko prepisivanje iz starijih knjiga i putopisa, koji su se i opet u mnogo slučajeva obazirali samo na tuđe opise. Tako se opisivanje nekih neistinitih stvari i neke pogreške opetuju kod više vodiča i u više izdanja.

U Vodiču Palestine od navedenih profesora nije tako. Pisci su svi do jednog proputovali uzduž i popreko Orijent (bliži, semitski orijent). Poznati su i priznati od svih kao osobiti poznavaoci onih krajeva kao palestinolozi među prvima. Asumpcionisti OO. Gerner-Durand, Quénard, Dresaire, Marchet poznati su i po svojim drugim radovima, koji raspravljaju o Istoku. Svoje znanje i poznavanje Palestine postavljaju sada u ovo svoje najnovije djelo.

U historijskom su opisivanju odmjereni. Nije im cilj, da dobiju što više na opsegu. Pišu sa svrhom, da ih čitaoci shvate, pa da u današnjim hodočasnicima probude osjećaje kršćanske biblijske prošlosti. Prikazivanje im je zorno, živo i slikovito.Čitaocu se pred očima nižu novi običaji Palestine, različiti od onih u doba Gospodinovo; novi zakoni, rezultati najnovijih iskopina i što je vrlo važno daju upute (na punih 20 stranica) o eksurzijama u Transjordaniju. To je tim važnije i za hodočasnike i znatiželjne turiste, kao i za posjetnike radi nauke, jer ni danas nije zaštićen onaj kraj; zadnjih par godina pače još manje nego prije.

Utvrđeno je i dokazano, da se pretorij nalazio nedaleko hrama, u tvrđavi Antonija (str. 128—129), o čemu je prošle godine napisao specijalnu studiju dominikanac P. H. V i n c e n t u svom klasičnom djelu: »Jerusalem, couvent de l'Ecce Homo«. Pa i članak »Lithostratos« u Revue Biblique XLII (1933) 83—113. **Dr. Nikola Žuvić.**

Dr. Franz M. Willam: Das Leben Jesu im Lande und Volke Israel. Freiburg im B., 3. izd. 1934, str. XII + 529.

Willam je vrlo uvažen pisac u Austriji. Radi lijepog stila i dramatičnog pripovijedanja zamolili su ga prijatelji, da napiše život Isusov. God. 1929. putuje u Palestinu a god. 1933. izlazi knjiga pod gornjim naslovom. Odmah je bila razgrabljena, pa je tiskano drugo i treće izdanje (14.000 do 20.000). Priređuju se prijevodi na holandeskom, francuskom, engleskom, talijanskom, španjolskom, poljskom, japanskom, kineskom i mađarskom jeziku. Bečki kardinal Innitzer u ovogodišnoj korizmenoj poslanici preporuča Willamovu knjigu kao obiteljsko štivo i veli, da će to postati pučkom knjigom.

Knjiga je ukrašena s 33 fotografske snimke posred teksta. U dodatku je karta Palestine. U prikazivanju slijedi hronološki sinopsu evanđelja. Nema nota, niti ikakva naučnog aparata. Na početku pojedinog poglavlja donosi u masno-tisku evanđeoski tekst, zatim štampani tumač. Da bude slobodniji i jasniji u tumačenju umetnuo je između biblijskih perikopa posebna poglavlja iz arheologije, geografije i kulturne historije Palestine. Potpuno odgovara naslovu »i m L a n d e« opisujući pejsaže, gradove, klimu, floru i faunu; »i m V o l k e I s r a e l«, povjesno stanje i odnose ljudi, stranaka između sebe i prema Mesiji, pa običaje u Kristovo doba i danas.

S ovog stanovišta stoji Willamov Život Isusov nad Lippertovim i Papinijevim. Po ovim opisima biva puku i jasnija ona riječ u crkvi na početku evandelja: »U ono vrijeme...« Krist nastupa pred čitaocima u svojoj zemlji i okolini; bliz je jer se prikazuje u sadašnjici.

Auktor je upotrebio sva raspoloživa sredstva i pomagala, pa tako i pomoćne nauke: jezike, navlastito grčki i aramejski, historiju i egzegezu. Pisac je tako bio sposoban protumačiti mnogu biblijsku rečenicu i zgodu. Na str. 98. govori o svadbenim običajima u Palestini, a već na str. 100. o svadbi u Kani. Čitaocu je tada shvatljiv izvještaj sv. Ivana, 2, 1—11. Prije nego što govori o susretu Isusovom sa Samaritankom, izvješćuje na str. 114.—117. o velikom manjku pitke vode u Palestini. S tim u vezi jasnija je poredba Isusova Iv. 7, 38. Opsjednuti su većinom boravili po Galileji. Zato govori o Galileji hagoim, da unapred otkloni poteškoće. Mjesto, gdje opisuje slike narodnog govora, direktan je uvod (str. 223.) u priče Isusove. I ovako nastavlja do konca knjige dajući evandelju etnološko-topografski okvir.

Dr. Willam je pokazao, kako je moguće naučne rezultate dati u pučkoj formi, a da ništa ne gube od svoje vrijednosti. Djelo će dobro poslužiti osim u dnevnoj upotrebi i hodočasnicima u sv. zemlju.

Dr. Nikola Žuvić.

Dimnet Ernst: Die Kunst des Denkens. Übertragen und bearbeitet v. Clotilde T. Schweiger. 2. Aufl. XIV. 292 S. Freiburg i. Br. 1934. Herder.

Ova originalna knjiga francuskog pisca, napisana prvo na engleskom jeziku u Americi, namijenjena je široj publici i nema znanstvenih pretenzija. Pisac hoće da pomogne današnjem čovjeku da ispravno misli i da se tako nauči mudro živjeti. Stoga teži za kratkoćom i jasnoćom, ne služi se filozofsko-naučnim izrazima i ne polaže važnosti na bibliografiju. Njemu nije stalo do znanstvenog prinosa o mišljenju, nego do praktičnih uputa za postizavanje vještine i okretnosti u mišljenju.

Na duhovitim primjerima, kojima vrvi cijela knjiga, ilustrira pisac svoje stanovište. On smatra da se vještina u mišljenju jedino postizava stavljanjem pogodnih uvjeta za intelektualni rad. Tako onda prelazi na razne zapreke mišljenja, koje dolaze u obzir za normalnog čovjeka srednje inteligencije. Pri tom oštro kritizira amerikansku »prosvjetu« i amerikanski uzgoj (76—88); to je jedno od najzanimljivijih poglavlja. Nažalost odviše favorizira današnji evropski kulturni tip, ma da medu ostalim osuduje »duhovitost« francuskog uzgoja, koji ide na račun prave inteligencije. Pitajući se o sudbini darovitog mladića nakon školovanja, izvrsno karakterizira ove dvije oprečne uzgojne tendencije: »Was wird aus ihm sobald er die Schule verlässt? In Amerika ein rauher Bursche, ganz aus Muskeln, Forschheit und Lebensgier zusammengesetzt; in Frankreich ein schlanker Jüngling, ausschliesslich Gehirnmensch, völlig unvorbereitet für das Leben, durchaus geneigt, Ideen für Wirklichkeiten und Worte für Ideen zu nehmen« (96). Unatoč staroj poslovici, koja veli, da je život najbolji uzgojitelj čovjeka, pokazuje pisac štetne utjecaje sebičnih uspjeha ili neuspjeha na samostalnost i nepristranost mišljenja pod maskiranim motivom životne mudrosti. Kao pomoćna sredstva navodi čitav niz prak-

tičnih savjeta, koji doduše nijesu specijalnog značaja, ali u genijalnoj refleksiji dozivaju čitaocu u pamet mnoge psihološke momente, kojih bi se trebao češće sjetiti. Ovdje kao i u zadnjem dijelu, gdje govori o stvaralačkom mišljenju, pisac pokazuje vanrednu duhovitu logičnost. koja upravo sili čitaoca da promisli svoj intelektualni život.

Zbog svog solidnog sadržaja zaslužuje ova knjiga i protiv piščeve namjere spomen u znanstvenoj literaturi, više u pedagoškoj, nego u psihološkoj. Pitanja eksperimentalne psihologije ne tangiraju se ni najmanje. U bitnome knjiga nije drugo do originalna, vrlo duhovita i sigurno svojska opomena na ozbiljnu koncentraciju, na nepodmitljivu ćudorednost i na savjesnu refleksiju kao najbolje jamstvo za dostojan intelektualni život. Nema »pilula« za mišljenje, nego se duh mora uzgojnim sredstvima navesti na to, da misli (237).

Uslijed ovoga posebnog karaktera knjige nema smisla kritizirati neke sporedne dvosmislene opaske piščeve. Kao cielina zaslužuje najtopliju preporuku; ona se čita s velikim zanimanjem. **Dr. V. K.**

Hrvatski crkveni kantual. Izdalo glazbeno-pjevačko društvo »Vijenac« u nadbiskupskom bogoslovskom sjemeništu u Zagrebu. Jugoslovanska tiskara u Ljubljani, 1934. Str. 624/IV. Cijena u polukoži vezano u predbrojci Din 150. Knjižarska cijena Din 250. Ovo je novo izdanje Kantuala u liturgijskom pogledu korak naprijed. U njemu su svojom suradnjom sudjelovali mnogi priznati naši stručnjaci u liturgijskom, glazbenom i jezičnom pogledu. Ravnatelj kora u zagrebačkoj stolnoj crkvi Filip Hajduvić i orguljaš u zagrebačkoj katedrali prof. Franjo Dugan napisali su kratku uputu zborovođi i orguljašu. To je ujedno i uvod u cijelo izdanje. Tu je prikaz razvitka crkvenog pjevanja, uputa u vođenje pjevačkih zborova i u sviranje na orguljama. Zatim slijedi kratki liturgijski uvod u svetu misu, u crkvenu godinu uopće i u pojedina njezina razdoblja. Najveći dio cijelog sadržaja obuhvataju, kako je i razumljivo, note s tekstovima za pjevanje. Ponajprije je Ordinarij mise, latinski i crkveno-slovenski. Zatim slijede pučke pjesme za tihu misu. Velika je novost, da su u poglavlju »Crkvena godina« najprije uvršteni Ulazi, prikazanja i Pričesne za sve nedjelje i zapovijedane blagdane s cijelim latinskim tekstom po napjevu, kako ga je udesio O. Anselmo Canjuga. Za tihe sv. mise razvrstane tijekom crkvene godine odnosne pobožne pučke pjesme. Na kraju slijede svetotajstvene pjesme, pjesme Kristu Kralju, Srcu Isusovu, Bl. Djevici Mariji, različitim svetima, te litanije svih svetih, presv. Srca Isusova i lauretanske, zaziv Duha Svetoga i Tebe Boga hvalimo.

O glazbenim će i jezičnim pogledima reći svoju riječ naši glazbeni, odnosno jezični stručnjaci. Na ovom mjestu želim samo da se obazrem na liturgijsku stranu ovog Kantuala. Već sam spomenuo, da ovaj Kantual znači za nas jedan korak naprijed u liturgijskom pogledu. Rijetke su kod nas crkve (po selima i manjim mjestima gotovo da ih i nema), gdje se tačno obdržavaju propisi Pija X. i Pija XI. o crkvenom pjevanju i o crkvenoj glazbi uopće. Većinom se i pod pjevanom i svečanom svetom misom pjevaju pobožne pučke pjesme u živom jeziku. Da latinština nije tomu kriva najbolji je dokaz. što se ta pojava zapaža nesamo u onim

crkvama, koje spadaju u »latinsko« područje, nego i u onima, koje spadaju u područje crkveno-slovenske liturgije. Treba dakle povući sredinu između onoga, što bi trebalo da bude, a što danas, u našim prilikama, u idealnoj cjelini nije moguće postići, te između faktičnog stanja našeg crkvenog pjevanja. Izdavači su ovog kantuala odijelili pučke pobožne pjesme od liturgijskih tekstova, pa su ih sasvim pravilno dodijelili tihoj misi. Nema sumnje, da će se te pučke pjesme i dalje još pjevati u mnogim mjestima i za vrijeme pjevane mise. No bit će nastojanje župnikovo, odnosno upravitelja crkve, da se polagano i taktično, ali sustavno uvodi kod pjevane mise pjevanje onih misnih dijelova, koje treba u liturgijskom jeziku pjevati kod pjevane mise. Na župnicima će dakle i na upraviteljima crkvi biti da svoje zborove i zborovođe uvedu u duh i pravilno upotrebljavanje ovog Kantuala. Dušobrižno svećenstvo valja da sebi bude svijesno, da svećenik određuje, što i kako će se u njegovoj crkvi pjevati. Nije tu zborovođa samovlasni gospodar. Treba dakako pri tomu i uviđavnosti i takta, ali ne može se crkveno pjevanje i crkvena glazba, koji su integralni dio bogoslužja, posve prepustiti svjetovnjacima, ma koliko oni možda bili tehnički izobraženi u glazbenom pogledu. Ne će to ići uvijek sasvim lagano, bit će nesumnjivo poteškoća, koje će se pokazati i koje će trebati svladati, ali valja ozbiljno pomišljati na sustavni i ustrajni rad u smjeru liturgijske obnove našega vjernoga puka. Vjernici, koji prisustvuju svetoj misi, treba da mole samu misu, a kad je misa pjevana, treba da pjevaju misu, a ne »kod mise«. To je ideal, od koga smo još daleko i bilo bi nerazborito i nemoguće htjeti preskočiti onu provaliju, koja nas još dijeli od toga ideala. Ali treba početi raditi, da se polagano tom idealu počnemo približavati.

Samo posve nesebična požrtvovnost mogla se upustiti u ovo djelo i izvršiti ga. »Vijenac« ne traži ništa, on je želio samo dati dušobrižnom svećenstvu, zborovođama, zborovima i vjernomu puku mogućnost dostojnog i lijepog liturgijskog pjevanja. Kolika je požrtvovnost ovdje utrošena jedva da će moći procijeniti oni, koji su bili podalje od ovog izdanja, kad je bilo zamišljeno i kad se počelo ostvarivati i sve dok je evo pred nama otštampano. Kao mala ilustracija, koja će jasno osvijetliti ovu požrtvovnost i nesebičnost, neka služi samo konstatacija, da prema sadašnjim cijenama ovaj Kantual vrijedi u najmanju ruku 1.000 Dinara. A »Vijenac« ga daje u predbrojci za 150, inače za 250 Dinara. To je tako nevjerojatno, da se može pripisati samo nepokolebljivom idealizmu naših klerika u »Vijencu«, koji su se kroz godine mučili, bili svaki dan u brizi, kako će skucati potreban novac za najpotrebnije troškove i kako će do kraja dovesti zamišljeno djelo. Ono je evo pred nama i sada je dužnost svakog dušobrižnika, da ga nabavi i da tako omogući da »Vijenac« vrati dug, kojim se zadužio da uzmogne izdati ovaj Kantual.

Ne bih bio objektivan, kad bih prešutio i neke nedostatke u Kantualu. To je ponajprije nedostatak potpune jedinstvenosti, koji se znade kojiput zapaziti (isp. n. pr. str. 186. sa str. 265. ili završnu kiticu »O Isuse o Spase naš« na str. 250. s istom kiticom na str. 251.). Istini za volju valja da spomenem, da ona tri retka za Bogojavljenje na str. 254. nisu potekla

iz mojega pera, kako to veli str. VIII. Ali to su takve malenkosti, da ni najmanje ne utječu na vrijednost čitavog Kantuala. Nedostatak se jedinstvenosti opaža i na str. 3—30. Tu bi bio na mjestu jedan dogovor između one trojice, koja su pisala odnosne sastavke, ili barem jedan glavni redaktor, pa bi se tako bilo izbjeglo nekim razlikama, koje će pažljivi čitalac lako zapaziti i koje odaju, da polazna gledišta ni kod onih, koji su sudjelovali kod izradbe Kantuala, nisu u svemu jednaka, tako n. pr. gledom na crkvene zborove. To se dade razumjeti s obzirom na ono prelazno stanje, u kojem se nalazimo, kako je gore rečeno. Velika je šteta, da gledom na crkvene zborove nisu uzete u obzir upute i odredbe apostolske konstitucije Pija XI. o liturgijskom pjevanju. Na toj bi se osnovici bila dala lako naći ona sredina, koja bi mogla služiti i kao praktična polazna tačka u obnovi našeg liturgijskog pjevanja i liturgijskoj obnovi uopće. Međutim, to se dade još uvijek lako nadoknaditi. Ovaj je Kantual zapravo određen za zborovođu i orguljaša, a rjeđe će dospjeti u ruke samih pjevača. Za pjevače kani »Vijenac« izdati posebnu, manju pjesmaricu, u kojoj će biti izvadak onih stvari, koje su praktične za pjevače. Tu bi onda moglo doći i upozorenje o praktičnoj primjeni uputa i odredaba rečene apostolske konstitucije. Mišljenja sam, da liturgijski duh i praktični pogledi osiguravaju veći uspjeh jednoglasnom crkvenom pjevanju, osobito u manjim crkvama. Crkveni propisi ne idu u susret obrazovanju miješovitih zborova za muške i ženske — a ipak je u uputi zborovođi samo o njima riječ. I s praktičnog će gledišta biti lakše i uspješnije osnovati i voditi pjevačku »školu«, kako to propisuje za sve crkve apostolska konstitucija Pija XI. Dakako, da je s time u vezi i pitanje orguljanja u našim crkvama. Ali o v o je polazna tačka i raskrsnica, o v o su osnovna pitanja i liturgijske obnove kod nas i obnove liturgijskog pjevanja. **Dr. Dragutin Kniewald.**

Vjesnik kr. državnog arhiva u Zagrebu, g. VI. Zagreb 1934., str. 208.

Uza sve neprilike današnjice marni E. Laszowski, svako malo vremena iznenadi nas sa novom edicijom svog Vjesnika. Vjesnik kako mu je i zadaća donosi većinom domaća archivalia, uz predgovor i kritičnu obradbu. Ovaj broj sadrži: Prof. Vjekoslav Š t e f a n i ć, Fragmenat glagoljske notarske knjige Ivana Mantakovića bašćanskog notara, iz god. 1526. i 1527. Antun Š i m č i k, Bilježnica sisačkog špana Jurja Turjaka, kanonika zagrebačkog iz g. 1649. E. L a s z o w s k o g a tri rasprave uz dotične isprave: Oporuka Andrije Budora od Budravca g. 1529. Neki podaci o turskim sužnjevima u Hrvatskoj u XVII. stolj. i Ivan Zrinski sin sigetskog junaka. Nikola Žic donosi Nekoliko glagol. listina iz nekadašnjega franjevačkoga samostana sv. Grgura u Kopru; Dr. Rudolf H o r v a t, Prilozi povijesti progona vještica u Hrvatskoj. Varaždinske »coprnice«; R. S t r o h a l, Vivodinske isprave i Dr. Rudolf S c h m i d t, Plemstvo Matije Antuna Relkovića. Na kraju knjige ima više historijski interesantnih svaštica od R. Strohala, Vj. Noršića i drugih. Knjiga je lijepo opremljena i služi na čast instituciji, koja je izdaje. **M. Barada.**

Dr. Antun Grgin: Istraživanje starohrvatskih spomenika po splitskoj okolici. Izdao »Bihać«, a posebni otisak iz XII. knj. »Narodna starina«. Zagreb 1934.

Auktor u svom informativnomu članku, posvećenom uspomeni Don Frane Bulića, daje tačan, i sumaran pregledan prikaz svih arheoloških srednjevjekovnih iskapanja na teritoriju između Trogira i Omiša, koja je izvelo društvo »Bihać«, dotično njegov doživotni pretsjednik pok. Bulić. Auktor nas vodi od Bijaća, preko Mira, Docâ u Pustici do Sv. Jurja u Putalju, sve u kaštelanskom polju; zatim u Trpimirovu zadužbinu u Rižinicama i u mauzolej hrvatskih kraljeva na Gospinu otoku u Solinu, u negdašnje crkve sv. Stjepana i sv. Marije; u krunidbenu baziliku sv. Petra u Gradini i u novo otkopani samostan sv. Mojsija; na izvor Jadra i u zadužbinu Petra Crnoga u Selu, u Poljicima; na Muć gdje je nađen poznati natpis kneza Branimira i u Trilj. Sve iskopine i nađeni važniji predmeti spomenuti su, tako da čitalac ima tačan i iscrpan pregled naših hrvatskih starina u splitskoj okolici, koji su očiti svjedoci kulture a i jakosti Hrvata, u toliko razglašenoj blizini romansko-latinskih gradova.

M. Barada.

Hommes Jakob: Lebens- und Bildungsphilosophie als völkische und katholische Aufgabe. 8°, str. XII + 196, Freiburg i. B. 1934., Herder, M. 4.—.

Autor se ne obraća na filozofe od struke. Njemu je cilj, da inteligenciji svoga naroda u ovo vrijeme oštrih idejnih sukoba pokaže pravi put i da omladinu sačuva od nastranosti, kamo je vuku ideolozi kao Rosenberg i dr. On računa s nacionalno-socijalnim pokretom kao s novim putem u životu njemačkoga naroda, on se i sâm zanosi pojavama, koje se mogu nazvati najmodernijima, ali nastoji, da sve to stremljenje svede u kolotečinu, kojoj je stara kršćanska mudrost zacrtala smjernice. On ukazuje i na pogibelji, što ih sobom nosi odveć materijalističko poimanje rase i krvi (str. 136, 172 i sl.), pa želi, da se u tom previranju misli i ideja ne izgubi ljepota i produhovljenost, što je sadržaje katolicizam.

Djelo je namijenjeno odgojiteljima, dušobrižnicima, vođama puka i javnog mnijenja. Svima hoće pokazati, kako je filozofija usko vezana sa životom, pa se ni u stvaranju novoga društvenog i državnog života ne smije mimoići. S katoličkog gledišta ima u njemačkom životu pojava, koje bezuvjetno valja osuditi; ali ujedno valja i pokazati, kojim se pravcem imaju povesti, da se narodni organizam uputi k napretku i razvoju, a ne k nazatku i propasti.

Za ispravno prosuđivanje njemačkog duševnog života u naše dane može Hommesova knjiga mnogo pripomoći. Ona može mnogo koristiti svakome, tko želi današnji moderni kaos u mišljenju srediti na osnovicama, koje je davno označila psilolophia perennis. **A. Ž.**

Carbone Caesar: Circulus philosophicus seu Obiectionum cumulata collectio iuxta methodum scholasticum. *Marietti. Torino.* Vol. I. Logica. In — 8°, 1934. p. VIII + 532. L. 15.

Autor želi, da svojim djelom dade zbirku prigovora i teškoća, kao i njihova rješenja, protiv pojedinih filozofskih zasada. U ovom prvom svesku skupljeni su prigovori, koji se odnose na teze iz Logike i Noetike. On ne iznosi samo stare, poznate prigovore, već je sabrao i prigovore modernih filozofa, dodavši i neke svoje vlastite.

Kako se izneseni prigovori rješavaju skolastičkom metodom, to se kao Uvod izlažu principi skolastičkog raspravljanja. Dodani su k tome

najvažniji filozofski aksiomi, te najopćenitije formule distingviranja. Ovaj Uvod će vrlo dobro doći početnicima i slušačima filozofije, koji na jednom mjestu nalaze skupljeno sve, što im je potrebno znati o skolastičkoj metodi.

Djelo će izvrsno poslužiti za seminarske vježbe, te se kao takovo može samo preporučiti. **J. L.**

Cajetani (Thomae de Vio, O. P.) **In »De Ente et Essentia« D. Thomae Aquinatis commentaria, cura et studio P. M. H. Laurent, O. P.** In—8°. max. 1934. p. XVI + 260. Marietti, Torino, L. 12.

Da odadu dužno poštovanje jednome od svojih najvećih učitelja iza sv. Tome Akvinskoga, odlučili su Dominikanci, da prigodom 400 godišnjice smrti Tome de Vio, kardinala Kajetana, ponovno izdadu neka njegova djela. Kao prvo štampan je njegov komentar u djelo sv. Tome »De ente et essentia«. Premda je ovaj komentar iz mladenačke dobe Kajetanove, te se zapravo može nazvati uvodom u veliki komentar u Sumu sv. Tome, ipak nam otkriva veliki filozofski Kajetanov duh.

Djelo ima dva dijela. Uvod i raspravu. U Uvodu se najprije dokazuje, kako je korisno i potrebno raspravljati o biti i biću, da se tako izbjegnu mnoge zablude, koje mogu nastati iz nepoznavanja tih stvari. Sama pak rasprava započima kod riječi »Sciendum est«, te se dijeli na dva dijela. U prvom se tumači, što se ima razumjeti pod riječju biće i bit, u drugom pak, kako se bit u stvarima na različit način nalazi. Prvi je dio obrađen u jednoj glavi, a drugi u šest. U svemu ima sedam glava, koje su razdijeljenje na osamnajst pitanja.

Držim, da nije potrebno naposе isticati, kako se čitavo Kajetanovo raspravljanje odlikuje ne samo velikom dubinom misli, nego i jasnoćom. Čitatelj od strane do strane bez veće teškoće uživa u otkrivanju novih spoznaja. Zbog toga moramo ne samo ovo djelo svima, koje zanima skolastička filozofija preporučiti, već i sam pothvat Dominikanaca da nam ponovno izdadu neka djela ovog velikog komentatora sv. Tome, napose pozdraviti. **J. L.**

Brunner, August, S. J.: Die Grundfragen der Philosophie. Ein systematischer Aufbau. XIV, 294 S. Freiburg i. Br. 1933. Herder. — Stoji broširano 3,50 ili vezano 4,80 marke.

Pisac u ovoj knjizi pruža doslovce ono što je u naslovu obećao; ni manje ni više. Pri tom knjiga nije prinos stručnoj filozofskoj literaturi, barem ne u prvom redu, nego ima za svrhu da uputi inteligenciju u filozofska pitanja, i to ukoliko je to potrebno za stvaranje jednog solidnog nazora na svijet. U tom će smislu vršiti sigurno dobru pionirsku službu. Ali nas zanima knjiga ovdje sa stanovišta stručnog filozofa. I u tom pogledu knjiga zaslužuje pažnju. Pisac je naime u interesu jedinstvenosti i metafizičke suvislosti naročito brigom obradio logičnu svezu između pojedinih problema. Zato često nailazimo na izvrsne pregnantne formule. Ne rijetko ima skupocjenih kritičkih primjedaba, za koje je šteta, što se ne nalaze u čisto stručnom djelu s potrebnim kritičkim aparatom. To važi prije svega o dijelu »Philosophie der Wissenschaft« (157—183), koji pruža jednu u mnogom pogledu izvrsnu sintezu. Obratno: poglavlje »Wert und Unwert« (75—85) odveć je apodiktički prikazano, jer je to pitanje kako u

modernoj tako i u skolastičkoj filozofiji još vrlo problematično i zamršeno. Da bude bibliografsko pomagalo ovo djelo nema pretenzija, ali kao lagano pisani prikaz za filozofsko shvaćanje svijeta postizava svoj cilj.

Dr. V. K.

Raimond J.: Je suis la voie, 12⁰ str. VI + 305, Paris 1934. P. Téqui, Fr. 12. **Monleon Dom de: Le Christ Roi,** 12⁰, str. VIII+126, Paris 1934. P. Téqui, Fr. 6,50. **Millot Msgr.: Plain de sermons de circonstances,** str. 284, 12⁰, Paris 1934, P. Téqui, Fr. 12.

Nakladna knjižara P. Téqui u velike obogaćuje katolički francuski narod knjigama, koje u svim različnim načinima obraduju vjerski život, članke vjere, zapovijedi dekaloga i Crkve. I to redovno iz pera već renomiranih katoličkih autora. Prva knjiga postavlja kršćaninu Krista kao ideal i slijedi njegov život od začeća do nebeske slave, uvijek držeći u vidu naš život na zemlji. Druga raščinja u 6 lijepih poglavlja kraljevsko dostojanstvo Krista Gospodina za nas ljude pozemljare, koji tražimo, da nad nama vlada pravi kralj. — Treća donosi govore, što se odnose na razne prigode u vjerskom i crkvenom životu. Tako n. pr. prigodom posvete oltara, zvona, orgulja, kipova, zastava, groblja; prigodom prve mise, instalacije župnika, omladinskih zborova, hodočašća, zaruka i dr. Svakako jedna veoma vrijedna knjiga za dušobrižnika, koja ga može u mnogoj prilici izdašno pomoći.

Najljepše preporučujem ova izdanja. **A. Ž.**

Arrighini A.: La nuova medicina delle passioni ad uso dei confessori, educatori ecc. 8⁰, str. 204, Torino 1934, Marietti Lit. 12.—. **Educazione e medicina delle emozioni** ad uso dei confessori, educatori ecc. 8⁰, str. 208, Torino 1934. Marietti, Lit. 12.—.

Pojave strastvenosti u ljudskom životu promatra autor nakon jednog općenitog pregleda o strastima uopće, kao organsko i kao duševno oboljenje. Daje zatim razvoj te vrsti bolesti i njezino napredovanje, a onda ukazuje na lijek. On taj lijek naziva n o v i m, jer se u knjizi zalaže za liječenje i postupanje s bolesnima ove ruke i s fizičkog, a ne samo s moralnoga gledišta. Nema dakle u konkretnom slučaju govoriti samo svećenik, nego još prije njega liječnik.

Pošto je strastveno stanje kod individua uvijek jedno zlo, treba da moderna pedagogija ide za tim, kako će nam formirati ljude bez ikakove strasti, t. j. bez instikata, koji pojedince vuku na ikakovu abnormalnost; dakle ljude normalne u svim njihovim fizičkim i psihičkim funkcijama. Svećenicima valja se upoznati teoretski i praktički sa stanjem naučnog obrađivanja strastima podvrženih osoba, da ih u moralnom pogledu mogu ispravno prosuđivati i voditi.

Knjiga je pisana po djelima francuskih i talijanskih stručnih autora (Th. Ribot, Maillet, Hachet-Souplet, Rabaud, Renda, Mosso i dr.) bez ikakovih naučnih pretenzija. Može poslužiti kao zanimiva lektira ispovjednicima i odgojiteljima.

I druga autorova knjiga ima tu svrhu, da u prvom redu svećenstvu i odgojiteljima pruži informacije o rezultatima moderne fiziologije i psihologije obzirom na e m o c i o n a l n a s t a n j a u čovjeku. Nakon što ih

je opisao, daje pregled o mehanizmu toga stanja i o t. zv. substratu, koji se u svakom pojedinom slučaju mijenja, jer ovisi o prilikama mjesta, vremena i sl. Govori zatim o razlikama tih stanja, njihovom odgoju. Ovaj potonji može biti pozitivan ili negativan, prema tome, da li ide za razvijanjem ili susprezanjem emocionalnih stanja kod pojedinaca.

Za vrijeme redovnog teološkog studija nije bogoslovima moguće, da si i u ovoj naučnoj grani steknu opširno potrebito znanje. A pošto im je u praktičnom dušobrižničkom radu često potrebno, valja da ga steknu privatnim studijem.

Obje knjižice mogu poslužiti u tu svrhu onima, koji vladaju talijanskim jezikom. **A. Ž.**

Heffler Ferdo: Vrijedi li još Laplaceova geogonska hipoteza? Katehetska knjižica sv. 21. Pretiskano iz »Katoličkog Lista«, 16°, str. 36, Zagreb 1934. **Kratka moderna kozmogonija.** K. K. sv. 22, 16°, str. 63. **Mojsijev Heksemeron i moderna geologija,** svez. 23. K. K., 16°, str. 58. Sve tri zajedno Dinara 10.—.

Vrlo je dobro učinio autor, da je ova svoja predavanja dao posebno otisnuti, da ih tako vjeroučitelji na srednjim školama mogu dati u ruke svojim djacima. Problem, koji je ovdje obrađen po prvoklasnim djelima, uvijek je savremen i ostat će takovim, dok bude ljudi. Pošto se u tim pitanjima, koja se tiču postanka zemlje i čovjeka neopravdano hvasta moderna znanost i laća autoritativnih rješenja, zahvalni smo prof. Hessleru, da je pokazao, koliko vrijedi to hvastanje modernih, a ujedno kako se Crkva ni na tom polju ne treba plašiti te vike. Njegov način obradbe ovih pitanja posve je uspio. Jasan, precizan, dosljedan. Stil živ, plastičan, uvjerljiv.

Koliko se s egzegetsko-bibličkog i prirodoznanstvenog stanovišta približio rješenju odnosnih pitanja, o tomu će reći svoju stručnjaci. Svakako će katolička naša javnost ovaj rad prof. Hefflera pozdraviti najsimpatičnije. **A. Ž.**

Baur dr. P. Chrysostomus: Im christlichen Orient. Reiseerlebnisse. Verlag der Benediktiner-Abtei Seckau 1934, 8°, str. 239. Mit Bildern und einer Reiseskizze.

P. Baur je prošle godine bio kod nas u Zagrebu i došao u dodir s nekim našim ljudima kao dobar poznavalac Istoka, napose onog doba, koje je u vezi sa sv. Ivanom Krizostomom. O tome sv. Ocu je izdao djelo pod naslovom »Johannes Chrysostomus und seine Zeit« u dva sveska (god. 1929. i 1930. kod M. Huebera u Münchenu). Uredništvu B. S. dostavio je izdavač ovu knjigu putnih uspomena P. Baura, koja zaslužuje našu pažnju. Nije to naučno djelo, nego opis puta. Ali je veoma instruktivno za onoga, koji želi da nešto sazna o kršćanskom istoku, koliko on svakoga, a napose svećenika zanima. Zanimat će i one, koji su jedan dio autorova puta i sami prevalili, kao što su to učinili naši hodočasnici u sv. zemlju i izletnici, koji su prošle godine pohodili ne samo sv. zemlju, nego i Egipat... s našim parobrodom Kraljica Marija. Autor u jednostavnom stilu priča što je vidio i doživio na putu kroz čitav kršćanski Orient, (Atenu, Rodos i Carigrad) nižući historijske, arheološke i bibličke momente, što su vezani

na pojedina područja. Djelo se čita ugodno. Urešeno je sa 68 vlastitih fotografskih snimki. Preporučujemo ga našem svećenstvu i katoličkoj inteligenciji. **A. Ž.**

Tóth Tihamer dr.: Ich glaube. Predigten ins Deutsche übertragen von P. Bruno Maurer, O. S. B. II. Auflage, XII + 210 str. M. 3. — Freiburg i. B. 1933. **Der grosse Gott.** Predigten... etc. XIII + 276 str. 8°. M. 3.60. *Freiburg i. B.* 1933.

Oba sveska propovijedi već poznatog madžarskog pedagoga profesora Totha štampana su u drugom izdanju. Nema dakle samo uspjeha njegova živa riječ, nego i pisana. Propovijedi su mu izrađene, jasne i konkretne. Aplikacija savremena i uvjerljiva. Osnovica kršć. filozofija i teologija u novom ruhu, s dosta pozitivnih podataka iz područja moderne znanosti.

Prva knjiga ima 15, a druga 20 propovijedi. Prva ima više apologetski, a druga dogmatski karakter. Obje su vrijedne preporuke. **A. Ž.**

Lexikon für Theologie und Kirche, 2. neubearbeitete Auflage des Kirchlichen Handlexikons, herausgegeben von Dr. Michael Buchberger, 10 Bände Lex. 8°, **Band VI.: Kirejewski — *Maura*,** str. VIII + 1040. Herder, Freiburg i. B. 1934, M. 26.— geb. M. 30.—.

O pojedinim svescima ovoga veoma vrijednog leksikona bilo je svojevremeno govora u našem časopisu. Mi smo istakli njegove dobre strane, ali smo iznijeli i ono, što je na njemu bilo manjkavo (»Bogoslovska Smotra« 1930, str. 482., god. 1931., str. 246.) Ovaj je svezak i po formi i po sadržaju dostojan prijašnjih. U njemu je obilje gradiva, sažetog na razmjerno malom prostoru. Vrijedno je osobito istaći članke: Kommunismus, Konkordat, Krieg, Kultur, Liberalismus, Marxismus, Kommunion, Kreutz, Leichenverbrennung, Luther... etc. Za bogoslova, bio on kod katedre ili na župi, u ovo naše vrijeme je ovakav leksikon od neprocjenjive pomoći.

Za naše stvari, u koliko su našle mjesta u ovom svesku, saradivali su profesori ljubljanskog teološkog fakulteta. Čak i za pojedinosti, koje su izvan njihove slovenske sfere »Knin«, »Križanić«, »Kreutz« (mjesto Križevci!) »Lang«... Bolje je, da su ih obradili oni, nego Nijemci, kad hrvatska indolencija ide tako daleko, da ne mari za takove »sitnice«... Radi toga i izlazi Ognjoslav Utješenović pod imenom Martinuzzi u obradbi madžarskog profesora Aurela Horvatha »eigentlich (!) Utiešenović« u slici, koja zastupa odviše strane boje.

Leksikon je inače vrijedan svake preporuke. Na mjestu bi bilo, da se toliki mladi hrvatski bogoslovi za nj malo više zainteresuju. **A. Ž.**

Piissima erga ss. Dei Genitricem sine labe originali conceptam hebdomadalis supplicatio. Nova editio recognita et aucta. In 32°, 1934, pag. 54. Lit. 1,50 Casa editrice *Marietti, Torino.*

Tu su poredani psalmi i molitve, uzeti iz djela što ih je u čast Bl. Dj. Mariji sastavio sv. Bonaventura. Razdijeljeni su na pojedine dane u tjednu, pa čine lijepi vijenac, koji mogu svećenici i klerici svakodnevno recitovati na čast Bl. Gospi. Mogu se moliti i vjernom prijevodu dakle u živom jeziku. Pridijeljeni su obilni oprosti.

Knjižica je vrlo ukusno opremljena, a cijena neznatna. Preporučujemo.

Der Grosse Herder. Nachschlagewerk für Wissen und Leben. 4. völlig neu bearbeitete Auflage von Herders Konversationslexikon. Band VIII.: Maschona bis Osma. Teksta 1696 kolona, slika 1651 osim planova, umjetničkih priloga i slika u bojama. In Halbleder M. 34,50.

Već je osmi svezak novoga Herderovog lexikona gotov. Nakladna knjižara Herder može doista biti ponosna na ovo djelo, ali isto tako i njemačka katolička knjiga. Ne samo po sadržaju, koji je posve pouzdan s katoličkog gledišta, nego i po vanjštini može ovo djelo da se takmi s prvima u svjetskoj leksikografskoj struci. Mi smo ga do sada istakli kao veoma korisno, pa ga i ovaj puta najljepše preporučujemo.

IZDANJA KNJIŽEVNOG DRUŠTVA SV. JERONIMA ZA GODINU 1935.

1) **Kalendar »Danica«** izašao je već početkom mjeseca rujna. To je najrašireniji i hrvatskom puku najdraži, a uza sve to najjeftiniji kalendar što ga već šestdeset i šest godina bez prekida izdaje Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima u Zagrebu (Trg kralja Tomislava 21). Cijena je Danici samo 10, za članove 7 dinara.

Sadržaj »Danice« je bogat, raznolik, poučan i zabavan. Sam kalendarij i svi oni podaci, koje čovjek u jednom kalendaru traži, pregledni su i potpuni. Kalendarij je tiskan u dvije boje: crveno i crno. U samoj »Danici« nalaze se poučni članci, pripovjesti i pjesme; Ima još niz svaštica, pa društvenih vijesti i drugoga. Uz štivo donosi Danica za god. 1935 veliki broj lijepih i vrlo jasno otisnutih slika.

2) **Zlatko, roman od Jagode Truhelke.** Prigodom 70. godišnjice ove vrijedne hrvatske književnice izdala je Knjižnica Dobrih Romana njezino najnovije djelo: »Zlatko«. To je roman o smionom i razumnom dječaku, koji je imao tri »majke«. Spisateljica je cijeli sadržaj obradila posebnom ljubavi i stilom, koji je njoj svojstven. Taj roman spada među njezina najbolja djela i sigurno je akvizicija za našu noviju književnost. Rado će ga pročitati i stariji i mladi s interesom i posebnim čuvstvenim raspoloženjem. Cijena mu je 30 dinara.

3) **Zdravlje sela,** važno je pitanje svakoga naroda, pa je zato među ovogodišnjim članskim izdanjima izašla knjiga »Zdravlje sela« od prof. B. Babića.

Sadržaj je ovaj: Zdravlje na selu i u gradu, Zašto je zdravstveno stanje našeg sela slabo?, Miesto i položaj sela, Kako treba da su poredane kuće i ceste u selu?, Opskrba sela vodom, Što treba za zdravlje sela zajednički urediti?, Kuće u selu, Gospodarske zgrade, Hrana i zdravlje, Odijelo, rad i odmor, Vjera, prosvjeta i zdravlje, Društvene ustanove u selu, Bolesti i njega bolesnika na selu. Knjiga je ilustrovana s dosta zgodnih slika. Cijena 10.— dinara.

4) **»Evandelist«,** III. dio od Ivana Ev. Šarića, sarajevskog nadbiskupa, Hrvatsko Književno Društvo sv. Jeronima u Zagrebu, započelo je predlane izdavati tumačenja k nedjeljnim evandeljima iz pera nadbiskupa pjesnika, pisca i vrla govornika Ivana Evandelista Šarića. Najprije su oti-

snute posebnim slovima same riječi sv. Pisma na današnji naš život. Ovo je treći svezak Evanđelista. Prvi je obuhvatao božićnje doba, drugi uskrsne, a ovaj treći duhovsko (od prve nedjelje do Velike Gospe).

Knjiga je izašla među novim članskim jeronimskim izdanjima, pa joj je pojedinačna prodajna cijena 12, a za članove 10 dinara.

5) **Temelji kršćanskog života** od dr. Ive Blaževića bez sumnje je najvrijednija ovogodišnja jeronimska knjiga. Autor ju je nazvao »pučka moralka«. I doista ona obrađuje sav kršćansko katolički moral u formi štiva: »Dobra i zla djela«, »Ljubi neprijatelja«, »Zvanje i rad«, »Vremenita dobra« i sl. Razdioba na 4 glavna djela vrlo je spretno odabrana. A obradba je jednostavna, razumljiva, stvarno tačna i na visini crkvenog mišljenja. U svemu: veoma dobra stvar.

Jedno je samo pitanje: da li će narod čitati knjigu, gdje je ozbiljna i toliko važna crkvena nauka nanizana ovako u nizu štiva, s refleksijama iz sv. pisma i tek po gdjekojem primjeru iz života? Ne će li pučkom čitaocu dosaditi, inače lijepi i dotjerani izvodi piščevi? To je pitanje! No dok se netko ne lati posla da i s druge strane stvar obradi, ostaje ova pučka moralka kao vrsno pučko djelo vrijedno svake preporuke. **A. Ž.**

Žilić fra Eduard: Kalendar sv. Ante, za prostu godinu 1935., god. X., Sarajevo 1934., 8⁰, str. 215. Cijena 10 d.

Urednici naših kalendara svake se godine natječu, tko će bolje urediti i opremiti svoj kalendar. Ima ih dostatan broj, pa valja reći, da ova utakmica rodi dobrim plodom. Kalendari su nam od godine do godine vrijedniji, puniji, ljepši i privlačiviji. Čitavi mali zbornici pouke i zabave, koja je prosječno daleko nad onim starim kalendarskim sadržajem. Sve to vrijedi i za kalendar sv. Ante, koji se napose odlikuje još velikim brojem umjetničkih slika na dobrom papiru.

Cijena je za ovako lijepo opremljenu knjigu veoma niska 10.— din. Najljepše preporučujemo. **A. Ž.**

Thomas De Vio Cardinalis Caietanus, Scripta philosophica, De nominum analogia. De conceptu entis. Edit. curavit P. N. Zammit O. P. in 8 XVIII—III. Romae. L. 6.—.

Kao što je bilo dobro, da se ponovno izdao Kajetanov komentar u Tomino djelo »De ente et essentia«, tako je od ne manje vrijednosti i ponovno izdanje Kajetanove rasprave »De nominum analogia«.

Iako neki neispravno drže, da analogička pitanja imadu samo dialektičku vrijednost, ipak bez ispravnog poznavanja analogičkih problema, nema solidnog znanja ni u metafizici, niti u teologiji. Upozoruje na ovo i Kajetan, kad odmah na početku svoga raspravljanja kaže: »Est siquidem eius notitia necessaria adeo, ut sine illa non possit metaphysicam quisquam discere, et multi in aliis scientiis ex eius ignorantia errores procedant.« (Caietanus, De nom. analog. c. 1 n. 1. str. 3. ovog izdanja).

U djelu razlikujemo dva otsjeka. Prvi obuhvata tri glave, a tumači pojam i vrste analogije. Drugi obuhvata osam glava, i pisan je istraživalačkom metodom. Tu Kajetan pokreće i odgovara na razna pitanja, iznosi i

rješava pojedine teškoće. Metoda mu je čisto trihotomička, kakovom se stalno služio sv. Toma.

Što se tiče pitanja, odakle je Kajetan crpio nauku izloženu u ovom svom djelu, svaki će se poznavalac Aristotelove i Tomine filozofije složiti s mišljenjem Fr. Severinus Alvarez-Menendez-a O. P., koji u Uvodu u ovo izdanje kaže, da je Kajetan nauku o analogiji u glavnim stvarima crpio iz Aristotela i Averroesa, a ponajviše iz sv. Tome. Kajetan je dakle u ovoj svojoj raspravi skupio u jedno, što su već Aristotel i sv. Toma na različnim mjestima u svojim djelima kazali o analogiji. No uz to je izveo i konačne zaključke iz onog što su spomenuta dvojica kazali samo kao u jezgri, te tako zapravo o analogiji kazao sve, što se moglo reći.

Izdanje ovog djela, uređeno je vrlo praktički. Pojedine glave razdijeljene su na otsjeke marginalnim brojevima tako, da kod svake nove ideje ili novog dokaza, dolazi novi broj. Osim toga dodane su i marginalne note iz kojih čitatelj odmah razabire o čemu se u pojedinom odlomku radi. Na početku knjige stavljena je mala bibliografija, a na koncu onomastički i analistički indeks. Sve to znatno olakšava uporabu same knjige i diže njezinu praktičnu vrijednost. J. L.

Thomas de Vio Cardinalis Caietanus, Scripta philosophica, Opuscula economico-socialia. Editionem curavit P. P. Zammit, O. P. I. vol. in—8. XII. 189. pp. Romae. L 12.

Ekonomsko-socialni problemi, koji toliko pritištu suvremeno čovječanstvo, da apsorbiraju gotovo svu njegovu energiju, bili su predmet raspravljanja, iako u manjoj mjeri nego danas, već i u vrijeme Kajetanovo. U knjizi pod gornjim naslovom, sabrao je P. Zammit neke Kajetanove rasprave, koje obrađuju pojedina ekonomska socialna pitanja.

Na prvo mjesto stavljena je rasprava u kojoj se rješava pitanje o dužnosti davanja milostinje. Pitanje je bilo aktuelno u davnini, aktuelno je danas, sigurno će biti aktuelno u budućnosti, jer siromaha ćemo imati uvijek sa sobom. Zapovijed davanja milostinje od suviška dobara potrebnih ljudskoj naravi i osobi, izvire iz samoga naravnoga prava. I zato čitamo u ovoj raspravi na str. 19. ove riječi: »Contra ius ergo naturale est superflua naturae et personae indigentibus non largiri.« A moramo se složiti i s riječima, koje čitamo na str. 20. »Si enim quilibet necessitatis sufficientiam recipiens, relinqueret superfluum indigenti, non esset dives nec pauper.« Iako je ova misao zdrava i ispravna, na žalost ni do danas nije našla svoju primjenu u praksi.

Ostale rasprave, koje nose naslove: De monte pietatis, De cambiis, De usura quaestiones sex, Responsio ad tria dubia, De societate negotiatoria, De emptione rerum raptarum in bello iniusto, obrađuju pitanja, koja se tiču ili dozvole ubiranja kamata za posuđeni novac, ili se odnose na dobit kod razmjene novca, ili na dobit kod prodaje i kupnje. Iznesena načela u tim pitanjima baziraju na vječnim principima kršćanske filozofije i etike, te su kao takova, jedino ona kadra, da, kako u ondašnje, tako i sadašnje novčano i trgovačko poslovanje uvedu pravi duh, koji će jedne sačuvati od nepravednoga zgrtanja imetka, a druge osloboditi od pljačke i gulenja. J. L.